WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI

ZABYTKI SZTUKI
W POLSCE

II.

ILUMINOWANE RĘKOPISY KSIĘGOZBIORÓW OO. DOMINIKANÓW I OO. KARMELITÓW W KRAKOWIE

OPRACOWALI

DR. FELIKS KOPERA I LEONARD LEPSZY

KRAKÓW
NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI GEBETHNERA I WOLFFA
WARSZAWA — KRAKÓW — LUBLIN — ŁÓDŹ — PARYŻ — POZNAŃ — WILNO — ZAKOPANE
MCMXXVI

ILUMINOWANE RĘKOPISY KSIĘGOZBIORÓW

OO. DOMINIKANÓW I OO. KARMELITÓW W KRAKOWIE

WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI

ZABYTKI SZTUKI
W POLSCE

II.

ILUMINOWANE RĘKOPISY KSIĘGOZBIORÓW OO. DOMINIKANÓW I OO. KARMELITÓW W KRAKOWIE

OPRACOWALI

DR. FELIKS KOPERA I LEONARD LEPSZY

KRAKÓW
NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI GEBETHNERA I WOLFFA
WARSZAWA — KRAKÓW — LUBLIN — ŁÓDŹ — POZNAŃ — ZAKOPANE
MCMXXVI

DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO W KRAKOWIE
POD ZARZĄDEM JÓZEFA FILIPOWSKIEGO.

LEONARD LEPSZY.

ILUMINOWANE RĘKOPISY KSIĘGOZBIORU OO. DOMINIKANÓW W KRAKOWIE.

Księgozbiór dominikański uległ w czasie dziesięciodniowego pożaru miasta Krakowa w lipcu 1850 r. znacznemu zniszczeniu. Według relacji ks. Walerjana Kalinki w *Historji pożaru m. Krakowa*, str. 58, 59 i 72 liczył on przeszło 16.000 dzieł, »wiele rękopisów i osobny wolumen dyplomatów z XIII, XIV i następnych stuleci do historji narodu i kościoła odnoszących się«.

Pruszcz w *Klejnotach m. Krakowa* (str. 94) w wyd. z r. 1745 powiada, że bibljoteka klasztorna ma 17 szaf wielkich i 16 mniejszych, pełne ksiąg rozmaitych, których jest na kilka tysięcy i po wyliczeniu ich rodzajów podaje, że przyozdobiona jest chórowemi księgami pergaminowemi, do kościoła należącemi, których jest 26. Zdaje się zatem, o ile mamy wierzyć Pruszczowi, że wśród pożaru r. 1850 najważniejsza część iluminowanych rękopisów ocalała, a wiadomości w tym względzie, mówiące o wielkiej szkodzie, wyrządzonej rzekomo przez pożar, są conajmniej przesadne.

Obecnie bibljoteka klasztorna, na nowo zebrana, składa się z kilkunastu tysięcy tomów dzieł, przeważnie teologicznej treści i z zachowanych od pożaru rękopiśmiennych kodeksów, bądźto na pergaminie, bądźteż na papierze pisanych. Z owych rękopisów 26 jest iluminowanych barwnemi inicjałami, a więc wchodzących w zakres historji sztuki. Opisujemy je pod względem ich artystycznego wyposażenia.

Mathias Bersohn w książce *O iluminowanych rękopisach polskich*, Warszawa, r. 1900, 8ª, str. 159+III, daje na str. 56—101 opis rękopisów miniaturowych u dominikanów krakowskich, lecz jest bardzo nieścisły. Opisując miniatury ograniczymy się na sprostowaniu najgłówniejszych błędów i to dotyczących naszego zakresu badania.

Na końcu tego opisu ksiąg rękopiśmiennych dodany jest opis (dokonany przez Stanisława Tomkowicza) Mszału ś. Piusa V papieża, ozdobnego druku z r. 1570 w artystycznej oprawie.

1. Psałterz z r. 1508, pisany na pergaminie, karty w. 0·530, sz. 0·370 m; jest ich 338 (u Bersohna mylnie 430). Na ostatniej karcie t. j. 338 v po skończonej pieśni, dopisany przez autora rękopisu drobnemi cyframi pośrodku rok 1508.

Na karcie 5 (u Bersohna mylnie 1) czytamy następujące objaśnienie z XVII wieku: Istud Psalterium nocturnum, cum prae vetustate haberet charactere(m) obscuru(m), et vix legibile(m) nu(n)c ad laude(m) et gloria(m) vnius triniq(ue) Domini, ad honore(m) B. V. M. Matris Dei cu(m) S. Do(mi)nico P. N. ac diuo Iacintho Tutelari; de lice(n)tia Ad(modu)m R(evere)ndi sacrae Theol(ogiae) Mag(ist)ri P. F. Ioa(n)nis Waxman Prioris co(n)ue(n)t(us) Cracou(iensis). S. S. Trinit(atis), Vicarij co(n)tratae minoris Poloniae S. Ord(inis) Praed(icatorum) Opera fr(atr)is Blasij Derey ei(us)de(m) Ord(inis) ac Co(n)u(ent(us) alu(m)ni annoru(m) quadraginta Sacerdotis indigni clarius fatis legibile, spatio me(n)sium sex, impe(n)sis prae-

dicti Ad(modu)m R(evere)ndi P(at)ris Prioris, est effectum debitaeq(ue) integritati restitutu(m). Decimo Kale(n)d(as) Apri(lis). Anno partae salutis M. DC. L. IX. Laus Deo, pax viuis, requies defu(n)ctis. Tu autem Domine miserere nobis. ℟. Deo gracias.

W tym samym czasie dodane zostały karty papierowe l. 56 59. Z większych inicjałów, które zdobią rękopis, zasługują na wymienienie na k. 6 inicjał *B*, zielony, na złotem, jak ślad wskazuje, niegdyś tle, utworzony z listków, w ramkach zmieniających kolory czerwony i fioletowy co pół listwy, wielkości 0·133×0·121 m. Na marginesie od spodu karty na zewnątrz wiją się wężowato zręcznie narysowane kolorowe gałązki kwiatów, jagód i liścia różnobarwnych. Następnie idą podobne jak poprzedni z winietami na marginesy wybiegającemi inicjały: na k. 60 *D*, k. 88 v *D*, k. 117 v *D*, k. 147 *S*, k. 186 *E* (srebrny), k. 226 *C*, k. 271 *V*. Inne drobne inicjały, około 7 cm wys., mają tła wypełnione kaligraficznie rysowanemi gałązkami kwiecia podobnego do konwalji. Rkp. oprawiony jest w skórę cielęcą z wyciskami w zęby i kwiatki rzucane umiarowo. Okucie z blachy żelaznej grubej roboty.

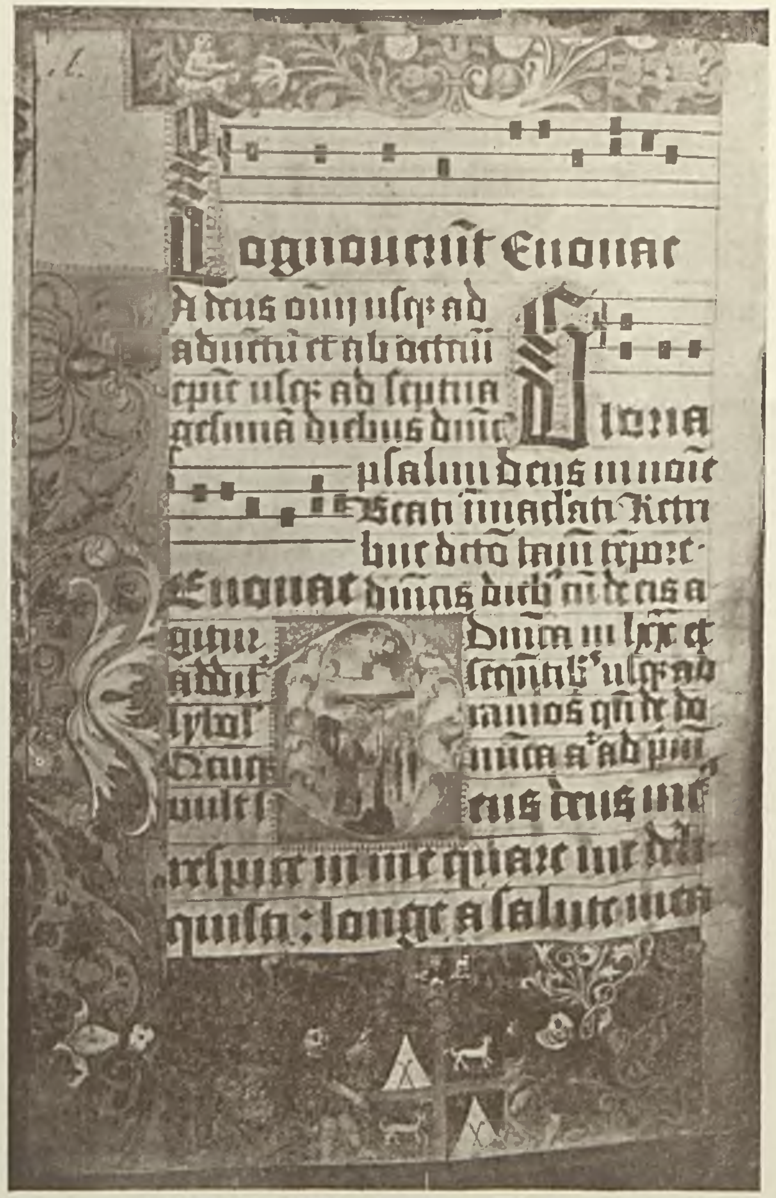

Fig. 1. Miniatura antyfonarza z r. 1509, z herbem dominikańskim i Ukrzyżowaniem, karta 1/v. (Fot. L. L.).

2. Antyfonarz z r. 1509. Pisany na pergaminie, kart obciętych w czasie naprawy introligatorskiej 168, w. 0·560, sz. 0·385 m. Na ostatniej, do połowy odciętej karcie, t. j. 168, pismem jak cały rękopis, dopisek: »1509 in crastino Mathei Evang^{te} F. I. H.«. Na karcie 1/v miniatura, również przez introligatora przycięta, obejmuje z trzech stron tekst (fig. 1). Tło malowidła dolnej listwy od góry niebieskie, zaś u dołu w połowie czerwone, w drugiej zielone. Skręty stylizowanych roślin są już renesansowe. Od spodu dwa skrzydlate putta trzymają dużą czwórdzielną tarczę herbową. Na niej na dwóch niebieskich polach, t. j. drugiem i trzeciem, pies biały, trzymający w pysku pochodnię (godło dominikańskie), zaś na czarnych polach pierwszem i czwartem białe trójkąty, a na nich dwie laski żółte na krzyż wskos ułożone. Z taką laską w kształcie haka przedstawiony bywa ś. Dominik, założyciel zakonu, a odnosi się ona do jego wizji, jaką miał w Rzymie, w czasie której ukazali mu się śś. Piotr i Paweł; od pierwszego ś. otrzymał

taką laskę, zaś od drugiego ewangieljarz ze słowami: vade et praedica! W klejnocie hełm z labrami, a na nim dominikanin trzymający w prawej ręce dwie laski, jak poprzednio, w lewej książkę, na której znów pies z pochodnią. W górnej części karty listwa miniaturowa z groteską różnobarwną na tle jasnoceglastem, na bocznej pionowej stylizowane wijące się gałęzie z kwiatami, pączkami i owocami.

W środku tekstu inicjał *D* w perełkowanych ramkach wielkości w. 0·102, sz. 0·092. Na tle blado ceglastem, niemal morelowem inicjał jasnofioletowy, a w nim Scena Ukrzyżowania Pańskiego, między Matką Boską i ś. Janem Ew. na tle pejzażowem. Powyżej krzyża, wśród szafirowych obłoków, zjawia się postać Boga Ojca w półpostaci.

Koloryt naogół bardzo blady, przeważa tutaj zdolność ornamencisty. Na dalszych kartach znajduje się znaczna ilość drobnych inicjałów, jak na k. 5 lit. D czerwona, ozdobiona rysowanemi piórkiem, farbą fioletową, jakby konwaljami i roślinnemi wąsami. Na k. 6/v niebieska lit. A, na odmianę z rysowanemi piórkiem czerwienią konwaljami i długiemi wąsami, a wśród nich naszkicowana głowa ludzka. Podobnie ornamentowane są litery na kartach 9, 10/v, 14/v, 19, 20/v, między niemi trafiają się bogaciej uposażone, tylko złoto z nich częstokroć zostało zeskrobane lub odpadło, jak na kartach 25, 31, 36, 47/v, 51/v, 55/v, 62, 70, 77, 86/v, na innych miejscach ostały się złocenia i dekoracje barwne nienaruszone, jak na k. 92/v, 93, od tych ostatnich kart odnosi się wrażenie pewnej zmiany ręki, zmiany są niewielkie i mogą mieć przyczynę w różnicy czasu, w którym powstały.

Również chętnie ozdabia iluminator początkowe frakturowe litery zdań wśród tekstu, rysując je tuszem i strojąc w pączki, wąsy roślinne i pół-rybki, jak n. p. na kartach 13, 18/v lub 92/v. W literę S wrysowany zielony pajacyk w czerwonej czapce bije pałeczką w bęben. Obok duża maska ludzka w profilu z nosem zadartym, z wywalonym językiem, jakby spuchniętym.

Najciekawszy jest znak artysty iluminatora na karcie 136/v przy inicjale J (wyrazu Jezus) biały, na czerwonem tle (fig. 2), wielkości 10×9 mm:

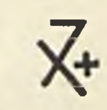

Fig. 2. Monogram miniaturzysty antyfonarza z r. 1509.

M. Bersohn w cytowanej książce na str. 57 opisuje mylnie powyższy iluminowany rękopis p. t. Graduał z 1509 r. i domyśla się bezpodstawnie autora w bracie Mateuszu, późniejszym przeorze konwentu krakowskiego, co już ze względów chronologicznych jest wykluczone (por. nr. 4).

3. Antyfonarz Abraama z lat 1515 i 1526 pisany na pergaminie, kart. w. 0·627, sz. 0·415 m, liczy rękopis 332.

Składa się właściwie z dwóch części mało zresztą różniących się między sobą. Pierwsza część ciągnie się aż do karty 321 i jest pisana szerzej, minuskuły więcej oddalone od siebie, pisane jaśniejszym inkaustem, a kończy się na odwrociu tejże karty datą 1526, przyczem 5 ma już kształt renesansowy w przeciwieństwie do zbliżonego do siódemki kształtu, użytego w następnej części, pochodzącej z r. 1515 i razem z tą częścią zeszytej, a mianowicie na ostatniej, t. j. 332 k., znajduje się zakończenie tej treści: Explicit prima pars antiphonarij p. Abraam scriptorem. 1515, a dalej drobniejszemi literami: Pro Donni (?) Cracoui. Wreszcie w XVIII lub na początku XIX w. dodano jako objaśnienie kształtu średniowiecznego cyfry 5 słowa: Anno Domini 1515. Części dalsze antyfonarza z r. 1515, t. j. II i III są opisane pod nr. 4 i 7 i pochodzą z lat 1522 i 1523.

Na karcie 1/v widzimy (fig. 3) wielki inicjał *E*, oraz winietę, rozwiniętą na trzech marginesach zewnętrznych karty. Inicjał ujęty jest w ramki fazowane, koloru buraczkowego, wielkości 0·172×0·167 m, o listwach 0·013 m szerokich. Brzusiec i belka pozioma litery malowane są ultramaryną, na ich tle białą farbą rysowane i rozświetlane wijące się gałązki i liście. Z prawej strony przemieniają się kontury litery w suche sękate gałęzie splecione w węzeł. Kąciki między narożnikami ramek a literą wyzłocone i wypełnione arabeskami malowanemi jasno żółtą farbą. W dolnej części inicjału znajduje się przedstawienie Zwiastowania. W wiel-

kiej izbie murowanej, i popielatą farbą malowanej, widać okna bez oszklenia, kwadratowe, duże, z wgłębieniami na założenie okiennic. W głębi, na wprost dwa małe okienka tudzież ościeże drzwi sklepione łukiem. Pułap drewniany. Posadzka kamienna w szachownicę. Pulpit z drzewa z okuciami i drzwiczkami z frontu, na nim leży rozwarta księga. Za pulpitem klęczy Matka Boska o pełnej, uśmiechniętej, bladej twarzyczce i rysach regularnych. Włosy szatynki rozpuszczone w kędziorach, przepasane powyżej czoła naczółkiem czarnym z klejnocikiem. Koło uszu skręca się zalotnie długi loczek. Ręce skrzyżowane na piersiach, palce wydłużone. Poza główką Marji promienie nimbu. Nad nią zlatuje biała gołębica. Suknia Madonny wiśniowa z obcisłemi rękawami. Obszerny płaszcz niebieski, z białym haftem na szlaku z brzegu, spięty jest pod szyją złotą agrafą. Rękawy płaszcza są bardzo szerokie. Fałdy płaszcza spływają na posadzkę załamując się zlekka. Przed Madonnę zleciał anioł w białej sukni cieniowanej fioletowo. Na jego ramionach kapa szkarłatna z agrafą, ze szmaragdem, szlak złotem haftowany, podszycie zielone. Anioł ma wyraz raczej dziewczęcy, rysy twarzy regularne, trzyma w lewej ręce berło złote banderolą owinięte (bez napisu), a prawą błogosławi. Uginają się pod nim kolana, jakby miał uklęknąć przed Madonną. Włosy kędzierzawe, bujne, na głowie wieniec zielony laurowy, o złotych gałeczkach jagód.
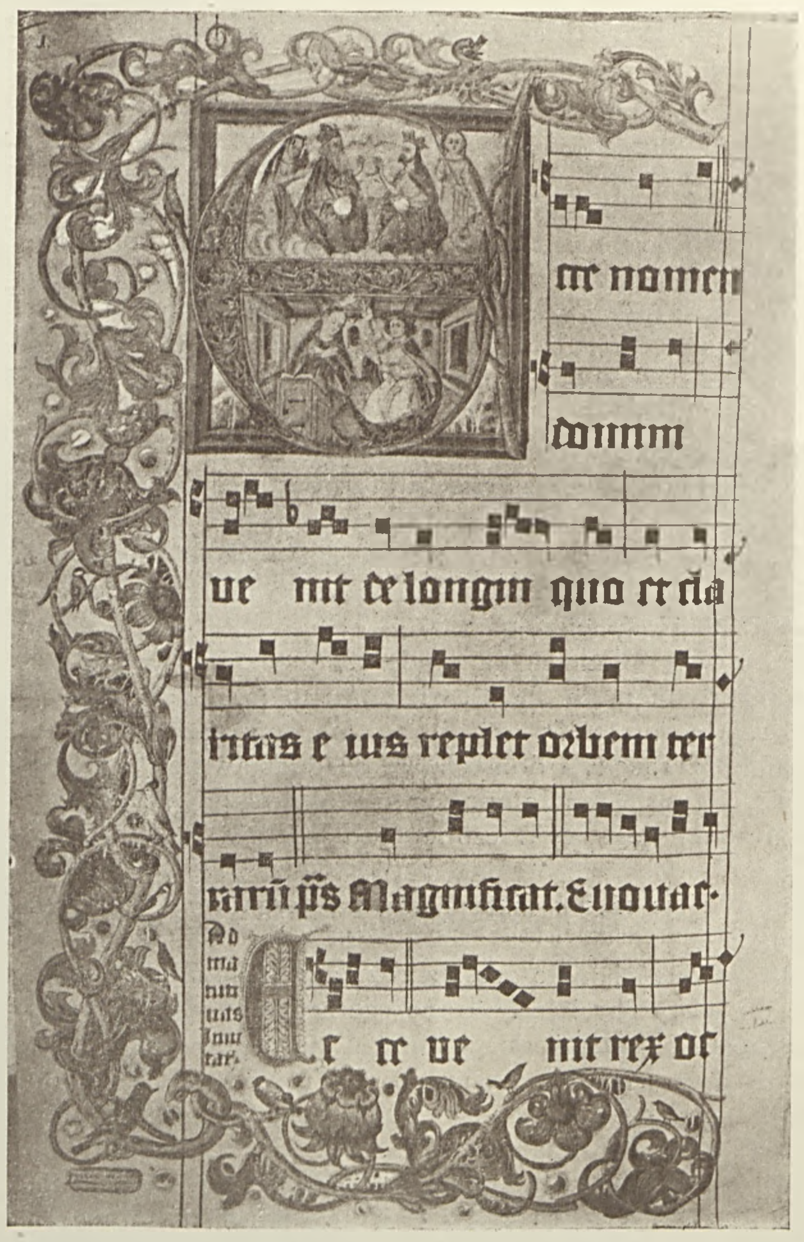

Fig. 3. Miniatura z antyfonarza z r. 1526. (Fot. L. L.).

W górnej części litery, powyżej belki poziomej, obraz: Trójcy ś. z Madonną i Archaniołem Michałem. Tłem jego jest złote niebo, pod stopami świętych postaci chmury, to słaba strona artysty, który na ogół rysuje i maluje bardzo subtelnie. Na chmurach błyszczą gwiazdy. Pośrodku Trójca ś.: Z lewej strony Bóg Ojciec, z prawej siedzi Chrystus i trzymają białą kulę, na której osiadła gołębica o skrzydłach rozpostartych, dotykających ust obydwóch postaci. Bóg Ojciec, siwy starzec w koronie renesansowej, cesarskiej, z czapką i kabłąkami. Płaszcz na nim szkarłatny w złote arabeski. Na podołku trzyma złotą kulę świata. U Chrystusa złota korona bez

czapki; nagi tors i obnażone ramiona, nakryty płaszczem czerwonym (cynober) w złote gwiazdy, podszytym tkaniną zieloną, u szyji spięty złotą agrafką. Na podołku położył lewą rękę na złotej kuli. Twarz Chrystusa blada, okolona zarostem kasztanowatych włosów. Po stronie Boga Ojca, za jego plecami, stoi pochylona w białej sukni Madonna i trzyma w rękach złożonych do modlitwy gałązkę z dwoma kwiatami lilji. Fryzura i rysy jej twarzy te same, jak na Zwiastowaniu. U sukni z obcisłemi rękawami, przy szyji, czarna wstążeczka. Z prawej strony poza Chrystusem w stojącej wśród chmur postaci Archanioł Michał, ma podobnie jak Gabrjel w poprzedniem przedstawieniu, wygląd dziewczęcy, nawet podobne do splotów warkoczy włosy, ubrany w długą białą suknię, z rękawami obcisłemi; pod szyją na sukni wstążka złotem przetykana. W prawej ręce trzyma on miecz dwuręczny obnażony, wsparty na ramieniu, zaś w lewej, nisko opuszczonej, wagę.

Winieta, rozwijająca się na trzech marginesach karty, odznacza się bujnością i niezwykłą ilością ptaków. Na wijących się gałązkach, siedzą w spokoju lub ruchu, to dziobiące, to iskające, lub jakby śpiewające, różnie upierzone: szczygieł, dudek, gil, sojka i inne. Gałązki sękate, malowane popielato i cieniowane gwaszem ciemnoniebieskim i rozświetlone bielą. Od głównych konarów, jakby zeschłych, wyrastają zielone gałązki ze zmieniającemi się różnobarwnie kolorami liści i kwiatów. Kwiaty są rozświetlone bielą, cieniowane zaś kolorem ciemniejszym od zasadniczej barwy kwiatów, które mają kształt fantazyjny, niektóre zbliżone do bławatu, w kolorach czerwonym (wiśniowym), różowym, zielonym, niebieskiej ultramaryny, żółtego ugru, zaś bąble i łzy złote. Miniatura należy do najpiękniejszej w kodeksach dominikańskich.

Fig. 4. Miniatura z antyfonarza z r. 1526. (Fot. L. L.).

Na wymienienie zasługują dalej na karcie 179 inicjał *T*, w zielonej ramce, na czerwonem tle z żółtą arabeską. Na k. 201 litera *M*, złota na niebieskiej renesansowej tarczy, w. 0·08, sz. 0·082 m. Na k. 203 inicjał niebieski *h*, w. 0·144, sz. 0·160 m, w ramkach zielonych. Na k. 322 liściasty inicjał *C*, fioletowy, w ramce zielonej, z tłem niebieskiem, na niem arabeski białe a zewnętrzne złote, w. 0·150, sz. 0·154 m.

Ozdobniejszy od wyliczonych i subtelniej opracowany jest inicjał *U* z postacią ś. Andrzeja w środku, na k. 227, w ramce fazowanej, w. 0·140, sz. 0·157 (patrz fig. 4). Litera U z listowia zielonego. Ś. Andrzej obejmuje krzyż o skośnych ramionach w ten sposób, że przed nim trzyma otwartą księgę, którą czyta; jest on bro-

datym, siwym starcem, ze złotą tarczą nimbu za głową, bosy, w sukni niebieskiej z wąskiemi rękawami. Stąpa po posadzce z flisów kwadratowych. Winieta obiega wszystkie cztery marginesy karty, z których zewnętrzne mają nadto złote punktowane paski, jako granice malowideł z esowatych ukwieconych gałązek, różnobarwnych o mieniących się kolorach. Jedynie w pobliżu ramek inicjału zmienia się ornament, zamiast gałązek widać luźnie rzucone kwiatki z wąsami fioletowemi.

Bersohn l. c. p. 60 mylnie cytuje stronnice, na których mają się znajdować winiety.

4. **Antyfonarz** z r. 1522, składa się z 257 kart pergaminowych, w. 0·640, sz. 0·415 m. Na pierwszej stronnicy napis następujący: In hoc Volumine habetur Pars

Fig. 5. Inicjał *O* z antyfonarza z r. 1522. (Fot. L. L.).

secunda Antiphonarij de Tempore et de Sanctis. De tempore quidem à Do(m)inica prima post octava(m) Epiphaniæ, usque ad Sabbatum ante D(omi)nica(m) prima(m) Quadragesimę. De Sa(n)ctis verò à festo S. Agnetis V. et Mart(yris) usque ad Festu(m) Cathedrae Antiochenae S. Petri Apostoli. Additi su(n)t hy(m)ni, omnes eide(m) te(m)pori seruientes. Ite(m) additae su(n)t Memoriae de S. vno Martyre, de SS. plurib(us), Martyrib(us), de S. Vno Co(n)fessore, de S. vna Virgine, de SS. plurib(us) Co(n)fessorib(us), et de SS. plurimis Virginib(us). Ad vltimum apposita sunt Gloria P(at)ri, octo Tonorum, pertinentia ad Versus Responsoriorum. — Następnie dopisano pismem późniejszem następującą wiadomość: Indicatio ista facta est de licentia A. R. P. F. Matthei Borouicij S. T. M. Prioris Conuentus Cracouiensis S. S. Trinitatis per F. Blasiu(m) De-Rey Sacerdotem S. Ordinis

Predic(atorum). Die XII April. Ann. Salutis restaurate 1665. Jeszcze później dodano słowa: Hic annus positus est tituli quo factus est, procurationis autem eius est 1522.

Okienka z inicjałami są około 0·145 w., 0·152 m sz. Na karcie 1/v inicjał *B* buraczkowo-czerwony z listowia rozjaśnionego żółtemi światłami. Tło wewnętrzne litery niebieskie z białemi arabeskami, zaś zewnętrzne w obrębie ramek zielonych złote, ozdobione żółtemi arabeskami. Od inicjału wybiegają na marginesy dwie gałązki różnobarwnych liści, rozwijających się w esowate zwoje i mieniących się barwami kwiatów oraz złotych bąbli z kaligraficznemi, czerwonemi wąsami. Całość pod względem płynności linij, malarskiej techniki zajmuje poczesne miejsce między miniaturowemi kodeksami dominikańskiemi. W tekście znajdują się nadto mniejsze inicjały dwojakiego rodzaju t. j. frakturowe, gotyckie, czarne, 0·08—0·09 m wys., z wąsami i listkami ornamentacyjnemi, czerwoną lub brunatną farbą rysowanemi, a drugie kolorowe, renesansowe lecz z gotyckim nalotem, również z pnączem jak poprzednie. Z większych (około 0 162×0·151 m) inicjałów wymieniamy: Na k. 66/v inicjał *J* w niebieskich ramkach, na tle żółtem zarysowanem gałązkami z kwiatami, — czerwony, skomponowany z listowia. Na margines wybiegają esowate gałązki z kwiatami, z kielicha jednego z nich wyłania się główka czubata ptaka. Na k. 112 inicjał *B* w rodzaju poprzedniego z winietą na marginesie. Na k. 190 inicjał *O*, w ramkach zielonych (por. fig. 5), niebieski, złożony jakby z czterech rogów obfitości, złączonych dwoma pierścieniami kameryzowanemi. W stylizacji robi wrażenie chęci naśladowania romańskich wzorów, mianowicie swoją okrągłością zwojów i tendencją zataczania kół wiązanych w układzie centralnym. Kąciki między literą a narożnikami zazłocone. Margines obiega winieta z gałązek ukwieconych. — Na k. 234 inicjał *O* w zielonych ramkach, buraczkowo czerwony, środek litery niebieski, ornamentowany gałązkami owoców żółtych i złotych. Kąciki okienka złote z żółtemi arabeskami. Na marginesach winiety z gałązek z różnobarwnemi liśćmi,

Fig. 6. Karta pierwsza iluminowana z kodeksu Communale z r. 1522. (Fot. L. L.).

wąsami, złotemi bąblami i szyszkami. — Na k. 245 jedyny złoty inicjał *h*, 0·08 m wys., ozdobiony pnączem listków i wąsów, czerwienią indyjską rysowanych. Tło środka litery pokratkowane na sposób rusztowania. Sześć kart końcowych t. j. od 252—257 ucięto względnie pourywano od dołu. Po ostatniej pieśni napis tymsamym charakterem: Anno dni · 1 · 5 · 2 · 2.

Oprawa z grubych desek powleczonych pergaminem z wytłoczonym napisem, częściowo czytelnym: [sec]unda pars [anti]phonarij 1523. Okucie z rozetą żelazną pośrodku a mosiężnemi na narożnikach, bez wartości artystycznej.

Część III tego antyfonarza, z powodu układu chronologicznego, opisana pod nr. 7.

5. C o m m u n a l e z r. 1522. Kart pergaminowych 160, (w. 0·635, sz. 0·420 m), iluminowanych niewielu inicjałami bez kompozycji figuralnych. Na karcie 1 inicjał *E* (fig. 6) w okienku w. 0·160, sz. 0·154 m, zrobionem z listewek złotych, polerowanych i punktowanych. Na tle założonem różem indyjskim wiją się sino popielate, biało nakrapiane wężowe smoczki z zielonemi łbami, z roślinną ornamentacją i żółtemi splotami arabesek, tworząc literę E. Winieta z kwiecistemi gałązkami, obiega falistą linją marginesy zewnętrzne karty. Kwiaty fantastyczne, różnobarwne, o barwach żywych, niełamanych. Kulki i łzy ze złota polerowanego. Na k. 133/v inicjał *T* malowany niebiesko (ultramaryną), na brzuścu jego ornament zielony. Tło wewnątrz litery i nazewnątrz wypełnia ornament z motywów roślinnych, stylizowanych, żółty, zielony i biały; wiele z nich konturowanych amarantowo; wybiega on na margines i tworzy winietę o śmiałych, polotnych skrętach o charakterze kaligraficznym renesansowym, przypominającym hafty na płótnie. (Por. M. Bersohn l. c., tabl. 3, fig. 1). Brak złoceń. Nadto dużo małych inicjałów czysto kaligraficznych i zdaje się innej ręki aniżeli powyżej opisany i odtworzony. Oprawa w deski obciągnięte pergaminem wyciskanym ornamentem i z okuciami żelaznemi bez większej wartości artystycznej.

6. A n t y f o n a r z z r. 1523. Kart pergaminowych 174 i dwie nieliczbowane z przodu, w. 0·60, sz. 0·40 m. Inicjały tej samej ręki co opisane pod nr. 4. Na odwrociu karty 160 tem samem pismem data Anno d(omi)ni Millesimo—CCCCIII (sic). Na k. 1/v inicjał *E* czerwono buraczkowy, w ramkach niebieskich, z fazowanemi listwami w. 0·064, sz. 0·058 m. Tło złote polerowane, na niem żółte arabeski. Z dwóch stron winieta z różnobarwnej gałązki z owocami (niby morwy) w niebieskich kielichach jabłka i pomidory, ponadto złote bąble, łzy i tuszem rysowane wąsy z perełkami. Malowidło czyste, troskliwe, rysunek zręczny.

Na k. 46 inicjał *S* z listowia amarantowego, wijącego się jak liść akantu, rozświetlanego bielą. Środek wypełnia bazylikowy kościół gotycki (patrz fig. 7) z ciosów. Apsyda zamknięta trzema ścianami, opięta szkarpami z pinaklami, mająca okna wysokie z maswerkiem, przypiera do trójnawowej budowli, — nawa główna oświetlona czterema oknami, przesklepionemi łukiem, w nawach bocznych trzy wysokie okna, zaś czwarte od wschodu z okrągłą rozetą. Nadto dwa małe okienka z tej strony w nawie głównej, jakby krytych schodów. Dachy siodłowe i pulpitowe kryte czerwoną dachówką. Skręt litery S przesłania nam spód wieży wielogrannej z atykami i z widocznemi 3 oknami. Z jednego wysunięty jest złoty krzyż z ramionami zakończonemi trójliściem, a do niego przymocowany buja w powietrzu białoczerwony proporzec w formie czerwonego krzyża, z dwoma białemi szarfami z frędzlą. Dach na wieży wysoki namiotowy, zda się 8-boczny, u szczytu iglica z banią. Otaczają kościół mury klasztorne z okienkami ciosowemi, gęsto obok siebie w ścianie prutemi. Na podwórze wiodą od południa i północy wieżyce bramne, piętrowe, z dachem namiotowym, czerwonym. Nad bramą trzy okna, w innej dwa. Poza klasztorem pnie się pod górę droga przez pustkowie, a na

niebie snują się chmurki. Domysł M. Bersohna (l. c. p. 77), że malarz przedstawił na miniaturze kościół Bożego Ciała na Kazimierzu przy Krakowie nie przemawia do przekonania. Tło z zewnątrz litery wśród ramek złocone i polerowane, ożywione żółtemi arabeskami. Gałązka winiety, zaplątana łodygą w skręt inicjału, wychodzi na marginesy, rozkrzewia się w różnobarwne liście i wije się esowato, obciążona owocami żółtemi, różową farbą cieniowanemi. Bąble i sople w kącikach gałązek, przy odstającem pręciu lub na skrzyżowaniach konarów, złotem polerowanem są pokryte.

Na k. 62 inicjał *L* w ramkach z listew fazowanych i malowanych wyjątkowo złotem malarskiem, cieniowanych zieloną, a rozświetlanych jasno żółtą farbą w. 0·14, sz. 0·13 m. Inicjał z listowia, jak poprzedni, malowany kolorem czerwono buraczkowym, światła wydobywane cynobrem. Tło wewnątrz litery gwaszem niebieskim założone, a na niem białe arabeski. Na marginesach górnym i zewnętrznym winieta z gałązek luźnych. Na ich wijących się esowato łodygach zielonych i amarantowych różnobarwne listki i owoce w kielichach kwiatowych. W kącikach sople złote, zaś obok, jakby w powietrzu unoszące się bąble złote, osnute delikatną koronką perełkowań i wytrysków, piórkiem rysowanych.

Fig. 7. Miniatura antyfonarza z r. 1523 k. 46 (Fot. L. L.).

Na k. 86 inicjał *h* w ramkach, w. 0·14, sz. 0·133 m, amarantowych, rozświetlonych cynobrem, z listew fazowanych. Tło wśród litery złotem polerowanem założone i arabeskami żółtemi (prawie całkiem startemi) zapełnione. Z górnej części laski pionowej inicjału wychodzi ponad ramki gałązka na marginesy i tworzy winietę. Łodyga zmienia barwę z zielonej na niebieską, potem wiśniową, z liśćmi i owocami żółtemi lub niebieskiemi, zresztą, jak poprzednio złote sople i bąble.
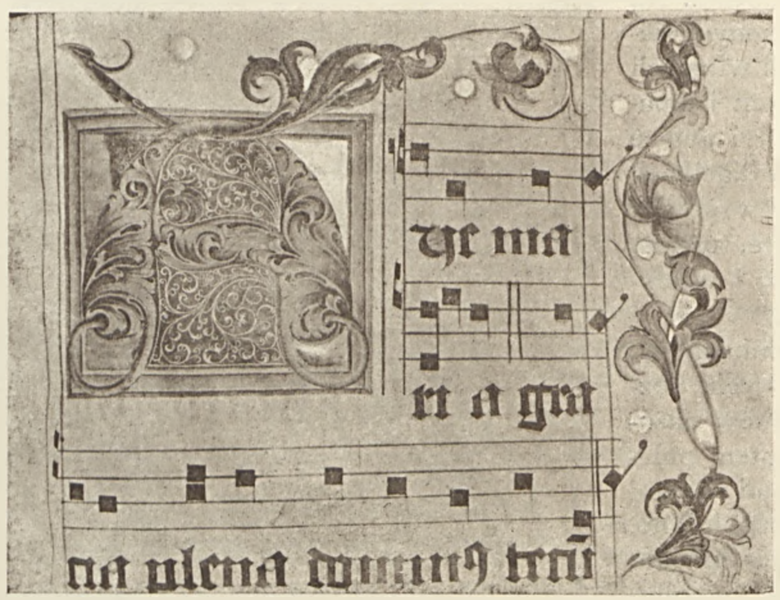
Na k. 113/v wielka litera *K* czarna, frakturowa, w. 0·080, sz. 0·125 m. z gęstym ornamentem roślinnych wąsów, koronek i konsol, rysowanym piórkiem, maczanem, jak się zdaje w soku buraczanym.

Na k. 116 mniejszy rozmiarami inicjał *D*, z zielonego listowia utworzony, ze światełkami bielą malowanemi, w ramkach fazowanych, w. 0·064, sz. 0·059 m, żółtych cieniowanych czerwienią. Tło środkowe litery wypełnione złotem polerowanem, a na niem ornament rombowy z kółeczkami. Na zewnętrznym marginesie leży luźnie, jakby rzucona gałązka różnobarwna z dwoma kwiatami, z których jeden niebieski, drugi amarantowy z żółtemi owocami w kielichach.

Na k. 133 u dołu inicjał *D* z niebieskiego listowia, w ramkach fazowanych, malowanych cynobrem i minją, z cieniami wiśniowemi a światłami żółtemi, w. 144, sz. 0·131. Tło środka litery ciemno wiśniowe z arabeskami żółtemi, zaś z zewnątrz jej w narożnikach złote, polerowane, z arabeskami żółtemi. Na marginesach winieta z gałązki o trójbarwnej łodydze i trzech kwiatach fantastycznych, jeden z koroną niebieską i szyszką, inny niby mak z kielichem różowym. Zresztą sople i bąble złocone i polerowane.

Na k. 161 inicjał zielony *U* z listowia, z żółtemi światłami, w ramkach z listew fazowanych, mleczno amarantowych, w. 148, sz. 0·128 m. Tło w środku litery ze złota polerowanego, na nim arabeski żółte, w narożnikach ramek tło znów niebieskie z białemi arabeskami. Na górnym i zewnętrznym marginesie wiją się esowato duże luźne gałązki. Górna prawie bezlistna z fantastycznemi kwiatami: różowym z żółtą szyszką, niebieskim z czerwonym owocem, wreszcie żółto różowym, z koroną niebieską i dzbanuszkowatym kielichem czerwonym. Pionowa gałązka ma dwa kwiaty jeden różowy z brunatnym żołędziem, drugi bujny wielobarwny. Zresztą jak zwykle sople i bąble ze złota polerowanego.

Oprawa kodeksu z desek obciągniętych pergaminem z wyciskami, grzbiet ze skóry cielęcej, okucia żelazne grube z blachy żelaznej. Wielkość: w. 0·658, sz. 0·435 m. Ornament wyciśnięty na oprawie przedstawia trzy prostokąty jeden w drugi wstawione, których listwy stanowią pasy ornamentacyjne: z rozet i kwiatów powojowatych, pięciolistnych, potem osiowo ułożonych arabesek wreszcie różyc w podwójnych krążkach. W środku motyw dwu wężownic, stykających się z sobą, z wątłemi listkami oraz kwiatkami pośrodku pola ornamentalnego.

Fig. 8. Inicjał *A* z antyfonarza z r. 1523 (Cz. III), k. 215. (Fot. L. L.).

M. Bersohn, l. c., p. 74, opisał pobieżnie powyższy antyfonarz pod nr. 9 i widocznie, przeoczywszy datę jego, zaliczył go do grupy Wiktoryna.

7. Antyfonarz z r. 1523. (Część III). Zawiera kart pergaminowych 292, tudzież nieliczbowanych papierowych 2, wielkości w. 0·593, sz. 0·397 m. Tekst pisany minuskułami frakturowemi około 0·08 m. w. W apendyksie pierwszej karty znajduje się objaśnienie, które mówi, że jest to część III antyfonarza. (Część I opisaliśmy pod nr. 3, część II pod nr. 4). Następnie wylicza rodzaje zawartych tutaj pieśni, w końcu datuje sprawienie nowej oprawy kodeksu na dzień 20 kwietnia 1665 r.

Na k. 1 nie liczbowanej inicjał *G*, malowany gwaszem, kolorem niebieskim i amarantowym. Dalej na karcie numerowanej jedynką, inicjał *E* w ramkach zielonych z listew fazowanych. Tło środka litery niebieskie z arabeskami białemi. Zewnętrzne pola złotem polerowanem wypełnione i żółtemi arabeskami ozdobione. Na marginesie gałązka różnobarwnych kwiatów i liści, potem złotych bąbli i łez. Na k. 133/v inicjał *Z*, w kolorze buraczkowym z białemi światłami w ramkach zielonych z światłami żółtemi. Tło wewnętrzne litery niebieskie, z zewnątrz litery zazłocone. Z obydwóch stron inicjału winiety utworzone przez wybiegające na margines gałązki. Technika malarska już grubsza, złoto nakładane niedbale. Na k. 193/v inicjał *F* z niebieskiego listowia, rozświetlonego bielą, w ramkach wiśniowych, w. 0·142, sz. 0·127 m. Tło inicjału złocone, a na niem jasno żółte arabeski. Na marginesach od góry i z lewej strony dwie gałązki, jako winiety, kora u nich popielata a światła białe, cienie wiśniowe. Wiją się one esowato, liście ich zmieniają kolor (niebieskie, czerwone, zielone i popielate), w kącikach odrośli łzy złote

polerowane, zaś z boku luźnie rzucone bąbelki złote, puszysto operełkowane, wytryskają z nich promienie, pną wąsy, wszystko narysowane lekko piórkiem. Zamiast kwiatów owoce fantazyjne: jakby truskawki koloru buraczkowego lub żółtego w niebieskim kielichu i osadzie z listków zielonych. Na k. 215 inicjał *A* (patrz fig. 8) z zielonego listowia o światłach żółtą farbą kładzionych, w ramkach niebieskich, fazowanych, rozświetlonych bielą, w. 134, sz. 0·147 m. Tło środka litery mleczno wiśniowe z arabeską białą, zaś zewnętrzne w narożnikach okienka ze złota polerowanego, gładkie. Gałązka winiety zadziergnięta łodygą o górny kabłąk inicjału, popielata, tworzy jakby fryz na górnym marginesie, prócz liści esowatych na końcu pręcia jakiś owoc czerwony w niebieskiem kielichu, prócz bąbelków i wydłużonej kropli w odgałęzieniu złoconych. Na zewnętrznym marginesie luźnie położona różnobarwna ukwiecona gałązka. — Na k. 219/v, przy zwykłym czerwonym inicjale *A* (ue maria gracia plena) na banderoli wypisany rok *1523*. — Na k. 233 inicjał *D* niebieski z listowia, rozświetlony bielą, w ramkach fazowanych, w. 0·143, sz. 0·138 m, zielonych, żółtą farbą malowanych w światłach. Tło wewnętrzne litery cynobrowe z żółtą arabeską, zewnętrzne w narożnikach złote z arabeską żółtą. Na marginesach, poziomym dolnym tudzież pionowym, podobna do poprzednich winieta z gałązką popielatą z różnobarwnemi liśćmi i owocami, bąblami i łzami złotemi. — Na k. 252/v inicjał *O* niebieski, pobieżnie i z rozmachem naszkicowany, w ramkach w. 0·090, sz. 0·100 m. Tła nie założone kolorem, jedynie piórem barwikiem burakowym rysowane arabeski, perły i trójliście. — Na k, 267/v inicjał frakturowy *F* czarno żółty, z twarzą ludzką. Iluminator tak w rysunku jak malowidle jest staranny, zręczny i systematyczny, powtarzający wiernie przyjęte reguły swej sztuki.

Oprawa z desek obciągniętych pergaminem białym, wytłaczanym szeregami rozet pięciolistnych, tworzących dwa prostokąty. Pośrodku ornament tworzą dwie linje serpentyną się ku sobie zbliżające, a w polach, przez nie utworzonych, wyciśnięty kwiat w wazonie. Okucia żelazne grube, z blachy cięte, na narożnikach czwórlistne tarcze.

Dwa graduały bakałarza brata Wiktoryna z roku 1536.

8. Graduał Wiktoryna z r. 1536. Część I. Kart pergaminowych obecnie 299 (w. 0·620, sz. 0·414 m) — w tem, jak objaśnia również uwaga o stanie kodeksu, wpisana na tylnej okładce z przed paru dziesiątek lat, tej treści: »kart CCLXXVII i 22 kart nieliczbowanych i 8 ładnych artystycznych obrazków na str. 7, 42, 48, 223, 255, 262, 273 i 275, pomijając ozdobne marginesy. Brak kart 248 i 249«. Dodać należy, że wycięta jest także karta tytulowa. Na karcie CCLXXVII/v wśród tekstu słowa: »1536 Fr. Victorinus Bac: pro Contu Craco: scripsit«. Na karcie 7 inicjał *A* (obacz fig. 9) z listowia, koloru ultramaryny, cieniowany ciemniejszą tożsamą barwą, a rozświetlony złotem malarskiem, w ramkach jasno zielonych w. 0·160, sz. 0·149 m; tło litery ze złota polerowanego, a na nim żółtą farbą pędzelkiem rysowane arabeski. W środku inicjału klęczy siwy starzec z brodą i długiemi włosami: król Dawid, z koroną renesansową na głowie, w profilu. Modli się ze złożonemi rękoma, ubrany w obszerny płaszcz amarantowy z szerokiemi rękawami i gronostajowym kołnierzem. U nóg położona na trawie harfa. Poza nim zielone drzewo i wzgórze, a na dalszym planie błękitne: las ze złotemi, zaś góry z białemi światełkami. Na marginesie stylizowane, faliste i w wolutę zawijające się różnobarwne gałązki z kwiatami, co chwilę zmieniające barwę, ożywione złotemi kulkami i kroplami.

Na k. 42 inicjał *P* amarantowy, skomponowany z gałązek uliścionych, od dołu częściowo liście żółte, ożywione złotemi żyłkami. W ramkach zielonych, w. 0·229, sz. 0·161 m. Tło litery, przeglądające od spodu między dwoma łukami konarów, niebieskie. Wewnątrz inicjału scena Narodzenia Pańskiego, z przedstawieniem chwili adoracji Dzieciątka Jezus przez śś. Marję, Józefa i aniołów. Matce

Bożej i Dzieciątku służą za tła złociste mandorle, pełne blasku i gry kolorów. Madonny aureola ma cztery strefy: 1ª z nich złota, 2ª mleczno różowa, 3cia przechodzi w jasno żółtą, a 4ta tworzy siatka promieni. Zda się migotać grą jasnych kolorów. Madonna z rozpuszczonemi blond włosami klęczy ubrana w suknię amarantową i płaszcz niebieski tudzież w białą chustkę, zarzuconą na głowę. Nad nią złoty

Fig. 9. Iluminowany inicjał *A* z królem Dawidem graduału Wiktoryna z r. 1536, k. 7. (Fot. L. L.).

eliptyczny krążek promienisty nimbu. Dzieciątko nagie leży na mandorli ze złota polerowanego, od niej lecą gęsto złote promienie. Za Madonną widzimy adorującego w modlitwie siwego starca ś. Józefa. Poza tą grupą namalowany pejzaż górzysty, najprzód zielona łąka, potem góry ultramaryną, na końcu łańcuch jasnych skał i nieboskłon od żółtego koloru przechodzący w pomarańczowy. Na reprodukcji (ob. fig. 10) przeglądają w tem miejscu litery z odwrotnej strony cienkiego pergaminu psując efekt. Na ultramarynowych obłokach unoszą się dwa pyzate aniołki,

jeden w czerwonej sukience, z zielonemi skrzydełkami, drugi w brunatnej z czerwonemi. Trzymają banderolę z napisem: Gloria in excelsis Deo. Na margines wybiega ukwiecona różnobarwna gałązka.

W ocenie artystycznej formy miniaturzysty należy nam zwrócić uwagę na ujawniające się u niego poczucie kolorystyczne, zdolność poetyzowania gry barw,

Fig. 10. Miniatura ze sceną Narodzenia Pańskiego brata Wiktoryna. K. 42. (Fot. L. L.).

delikatnego tonowania, zręcznego użycia plam barwnych, w tem leży cały urok miniatur tak tej jak następnych, natomiast to co daje reprodukcja t. j. rysunek i forma plastyczna są jego ujemną stroną, kontury i cienie rozmazane, rzuca się w oczy słabe jego pojęcie o anatomji ludzkiej postaci, zaś rysom twarzy brak subtelności i szlachetności, tożsamo w akcesorjach, n. p. włosy jak ze sznurków, cieniowanie nierówne (por. dalsze uwagi przy miniaturach Wniebowstąpienia i Trójcy ś. str. 20, 21, 23).

Na k. 48 inicjał *E* zielony, z gałązek bujnie uliścionych, w ramkach fazowanych, fioletowych, w. 0·154, sz. 0·135 m. Tło w narożnikach złotem polerowanem wypełnione i promienie na niem żółtą farbą nakreślone. Wewnątrz inicjału przedstawienie: Hołdu Trzech królów (por. fig. 11).

Z lewej strony siedzi Madonna w amarantowej sukni i niebieskim płaszczu, w białej chuście na głowie na tle kawałka różowego muru. Uśmiechnięta Madonna trzyma na podołku nagie Dzieciątko, pieluszką przez biodra przewinięte. Dziecię

Fig. 11. Inicjał *E* z Hołdem Trzech królów. K. 48. (Fot. L. L.).

Jezus zwraca główkę ku Matce, zaś rączkę powitalnie do Magów. Oboje mają nad głową nimby z krążków eliptycznych złotych. Najstarszy z królów złożywszy koronę u stóp Matki Najśw. ukląkł, podając wazę, pełną złotych pieniędzy. Jest on łysy, z długą siwą brodą, twarz widziana z profilu poorana zmarszczkami, okryty złocistym płaszczem z gronostajowym kołnierzem i łańcuchem na nim rycerskim. Na drugim planie stoją dwaj inni Magowie, w koronach, z puharami nakrytemi pokrywą. Z prawej strony Mag ma twarz wygoloną, odziany w szubę amarantową z kołnierzem ze złotogłowu wzorzystego. Z lewej zaś strony król murzyn w białej szacie, z zielonemi rękawami. Na trzecim planie niebo w obłokach, malowane ultramaryną i złote na niem słońce wygląda jak koło ze sprychami.

Na karcie 223/v inicjał *R* ze sceną Zmartwychwstania Pańskiego. Litera czerwona, skomponowana z listowia przemieniającego poza ramką kolor na zielony. Ramka do połowy zielona i różowa, w. 0·155, sz. 0·146 m. Chrystus zmartwychwstały okryty białem prześcieradłem, cieniowanem lila-różowo. Stoi na zielonej murawie, tuż przy kamiennym, różowym sarkofagu przymkniętym wiekiem.

Na pierwszym planie przed Chrystusem, po prawej stronie od widza, drzymie żołnierz, siedzący na kamiennem podium. Trzewiki ma on rozszerzone od końca,

Fig. 12. Inicjał *R* z przedstawieniem Zmartwychwstania Pańskiego. K. 223/v. (Fot. L. L.).

w obcisłych żółtych w pasy nogawicach, w niebieskim przepasanym kubraku, jakby misiurkę na głowie i kolczugowe nakolanka. Obok niego żółta okrągła pawęż złotemi światełkami rozjaśniona, a wreszcie żelazna halebarda. Powyżej na dalszym planie widać odrzwia kamienne grobu. Chrystus trzyma w lewej dłoni laskę z krzyżem i proporcem czerwonym. Typ Chrystusa wybitnie semicki, o wydatnym nosie, mięsistych wargach, w karnacji konturowania brunatne. Włosy kasztanowate z światełkami złotemi w przebłyskach. W draperji niepokój, wiatr ją rozdyma, końce z gotycka zarysowane. Tło w narożnikach złote, polerowane (por. fig. 12).

Na k. 255 inicjał *V* liściasty z przedstawieniem Wniebowstąpienia Pańskiego w ramkach ceglasto czerwonych, w. 0·154, sz. 0·144 m, światła na nich

farbą białą. Z górnych łodyg inicjału wyrasta winieta różnokolorowa z nanizanemi złotemi kulkami i łzami w kącikach odrośla. Tło w narożnikach ramek złote polerowane z promieniami żółtej farby. (Por. fig. 13). Grupa apostołów z Madonną, otaczają jasno zielony, trawą porośnięty stożkowaty pagórek, po którego stokach biegnie ścieżka z wyciśniętemi śladami stóp, które również, ale dokładniej, wyciśnięte na jego wierzchołku. Na pierwszym planie klęczy Matka Boska o wychudłej, zapłakanej twarzy, ze złożonemi rękami. Głowa jej i wzrok podniesione ku górze, gdzie widać tylko bose nogi Chrystusa aż do połowy przedudzia oraz część dolną sukni sinej i końce szkarłatnego płaszcza, na których wsparł swoje stopy. Z boku

Fig. 13. Inicjał *V* z Wniebowstąpieniem Pańskiem. K. 255. (Fot. L. L.).

po trzy bochenkowatę niebieskie chmury. Niebo zmienia tu barwy, od stóp Chrystusa czerwonawe przechodzi w jasną żółtą gumigutę, potem w białe niebieskawe i kończy się wieńcem barankowatych niebiesko białych, czarno konturowanych chmur. Pod niemi znów żółtawy horyzont i wzgórza obrosłe świerkami. Matka Boska w białej chuście na głowie, płaszcz na niej niebieski, a z pod niego wysuwają się amarantowe rękawy sukni. Naprzeciw Madonny klęczy w profilu, modlący się ś. Jan Ew., o grubych rysach i długich blond włosach, w różowej sukni a zielonym płaszczu. Wzrok jego kieruje się w górę lecz nie trafia Chrystusa. Za Matką Boską ś. Piotr, starzec łysy, siwy, z brodą i z kosmykiem włosów nad czołem, karkiem krótkim, w zielonej sukni i czerwonym płaszczu. Zaś po stronie ś. Jana

apostoł w lila płaszczu. Co do reszty apostołów widać tylko ich głowy z eliptycznemi krążkami złotych nimbów, które dają wrażenie renesansowych biretów.

Spostrzeżenia zrobione o fakturze malarskiej przy miniaturze Nar. Pańskiego (str. 17) uzupełnić należy, przypatrując się powyższej scenie Wniebowstąpienia, a mianowicie artysta dominikański, malując draperję jasno rozrobioną farbą, tą samą w cieniach zciemnia, a nadto szrafiruje brunatnym kolorem równoległemi kreseczkami względnie na załamaniach zygzakami. Białą materję cieniuje przejrzystą niebieskawą barwą, brunatnym bistrem ciągnie kontury, a bielą wydobywa światła. W karnacji używa rozwodnionej sienny, policzki różowi gwaszem, wargi maluje karminem. Konturuje ciało brunatną (sepią), zaś draperję kolorową ciemną linją tegoż samego co ona koloru. Rysunek jego najwidoczniej pamięciowy, szematyczny, zarazem widać tendencję do linij płynnych i tylko gdzieniegdzie zacina kantowato z gotycka.

Fig. 14. Inicjał *S* z Zesłaniem Ducha ś. K. 262. (Fot. L. L.).

Na k. 262 inicjał *S* z chudej gałązki w kolorze neutralki, ze srebrnemi światłami napęcznionej listowiem na środkowym skręcie, pośrodku litery przedstawienie Zesłania Ducha ś. (fig. 14), w ramkach zielonych, w. 0·155, sz. 0·143. Tło tęczowe z przewagą koloru żółtego, bez złoceń. Na dolnem skręcie S siedzi pośrodku Matka Boska, obok, klęczeć się zdają, apostołowie po trzech z każdej strony, wszyscy mają ręce złożone do modlitwy, wszyscy, prócz ś. Jana, przyodziani płaszczami. Nad głową każdego płomyk z niej wychodzący i krążek eliptyczny nimbu, pobieżnie narysowany, wprawdzie złoty, ale już nie polerowany, jak na poprzednich miniaturach, – aureola Matki B. niby pierścień w odcieniach jasnych, zielonych i promieniejący rozświetla tło jej postaci. Matka B. w sukni amarantowej i płaszczu niebieskim, długim, zarzuconym na kolana, w chuście białej na głowie. Z prawej strony ś. Jan w sukni amarantowej, a za nim apostoł w sukni koloru neutralki i płaszczu zielonym. Z lewej strony ś. Piotr w czerwonej sukni i w długiej zielonej pelerynie amarantowej. Nad skrętem litery S gołębica raczej do orła podobna, na tle aureoli skombinowanej kolorystycznie, najprzód ze złotego krążka, potem żółtego pierścienia, dalej na zewnątrz złotego, zielonego, czerwonego, w dwóch odcieniach żółtego wreszcie zielonego i kręgu promieni. Formalnie mieni się kolorami. Rysunek głów i rąk jeszcze pobieżniejszy niż w poprzednich, niedokladność pracy przegląda niemal z każdego szczegółu, przytem głowy brzydkie o grubych rysach twarzy. Z drżących prawie linij rysownika odnosi się wrażenie, że miniaturzysta był już starcem, gdy iluminował tę księgę.

Na k. 273 najokazalsza i pod względem kolorystycznym najefektowniejsza minjatura inicjału *B* z przedstawieniem Trójcy Przenajświętszej i okalającą winietą (fig. 15). W zielonej fazowanej ramce, w. 0·163, sz. 0·144 m, litera B niebieska, skomponowana z dwóch gałązek liściastych, wybiegających dolnemi kończynami na margines. Tło litery wśród ramki złotem polerowanem nałożone z arabeskami i promieniami żółtą farbą pędzelkiem narysowanemi.

Wewnątrz inicjału na tle wielkiej mieniącej się tęczowo aureoli Trójca ś. (por. fig. 16). Naprzód wielka i silna siedząca postać Boga Ojca, o wyrazistej, męskiej twarzy z pełną brodą i obwisłemi wąsami, z wargą dolną mięsistą, podaną naprzód. Z pod renesansowej, złotej korony, sadzonej szafirami, czapką czerwoną, z krzyżem na pałąku, wymykają się kędziory blond włosów i opadają na barki. W sukni szkarłatnej, o bardzo odszernych rękawach, okryty kapą ze złotogłowiu wzorzystego, we wzór granatu rysowanego sepią, malowanego farbami: żółtą i czerwono żółtą, z kołnierzem sadzonym kamieniami, podbita jest ona materją zieloną. Kapa zarzucona na kolana, między któremi trzyma Bóg Ojciec krucyfiks w formie litery T, nad którym tabliczka napisowa INRI oraz biała gołębica, która razem z aureolą tworzy, jakby emaljowaną, wspaniałą na piersiach agrafę. Na krzyżu heblowanym wisi ciało pośmiertne Chrystusa, z wielką raną u boku, ociekające krwią, w zielonej koronie u czoła i lekką nad niem eliptyczną i przejrzystą aureolą z promieni złotych. Perizonium niebieskie. Piękną jest swoją tonacją barwną aureola Boga Ojca od złotego krążka polerowanego, za jego głową, zataczają barwne kręgi pierścienie: jasno liljowy, potem żółty przechodzący w ton pomarańczowy, znów powtarza się złoty, wreszcie jasno żółty, osnuty snopem złotych promieni wytryskających od środkowej słonecznej złotej tarczy.

Fig. 15. Inicjał *B* z Trójcą ś. K. 273. (Fot. L. L.).

Winieta, która obiega z trzech stron marginesy karty, ma groteskowy charakter, wyróżnia się swobodniejszem i polotniejszem rozwinięciem linji. Maszkaron (małowidoczny na reprodukcji) i dwa ptaszki ożywiają różnobarwną gałązkę okrytą listkami i kwieciem, łodygi z barwnemi pierścieniami i złotemi bąbelkami. Wreszcie łączy się i kolorystycznie winieta ściślej z miniaturą, gdyż zasadnicza jej barwa niebieska harmonizuje z literą niebieską okienka, a złotawo żółte i amarantowe liście winiety korespondują kolorystycznie z szatą Boga Ojca.

Na k. 275 inicjał *C* z monstrancją, litera zielona z listowia na gałązkach skomponowana, w okienku różowem. W narożnikach ramek jako tło złoto polerowane z promieniami. Pod amarantowym płytkim łukiem wnęki, jakby na tle drzwiczek cyborium niebiesko malowanych, stoi na blacie, nakrytym białym obrusem w jasno niebieskie pasy, monstrancja gotycko-renesansowa, namalowana żółtemi kolorami: gumigutą, bistrem i sienną (ob. fig. 17). Kształt stopy i zasadnicza forma, z zastosowaniem koronki szczytnic z kwiatonami są jeszcze w zasadzie gotyckie, szczegóły już renesansowe. Winieta rozciąga się na dolny margines i boczne.

Oprawa z desek, obciągniętych pergaminem, z wyciskami ułożonemi w prostokąt, a przedstawiającemi popiersia w nyżach.

9. Graduał Wiktoryna z r. 1536. Część II. Kart pergaminowych, w. 0·628, sz. 0·405 m, z rzymską paginacją LXXVIII, poczem z nową paginacją arabską 227. Na k. 226 napis: »Anno Domini 1536 Fr. Victorinvs bac.« M. Bersohn we wspomnianej książce str. 70 odczytał mylnie »bac.«(alaureus) jako gac i z tego wywnioskował nazwisko Wiktoryna »Gac«.

Na k. LXXIV inicjał *T* koloru czerwonego, złotem malarskiem obrysowany, ze stylizowanych uliścionych gałązek uformowany fantastycznie w ramce barwy turkusowej, w. 0·160, sz. 0·135 m (fig. 18). W inicjale namalowany kościół gotycki na planie krzyżowym, z prezbiterjum zamkniętem ścianą prostą o szczycie zazębionym. Na skrzyżowaniu naw okrągła sygnaturka z kopułką, z jej okienek wywieszono dwie chorągiewki z krzyżem białym w czerwonem polu. Pod okapem fryz arkadkowy. Koło kościoła fragment muru kamiennego z różowym krenelażem. Dach kościelny różowy z dymnikami. Obłoki na nieboskłonie od dołu zabarwione zielonkawo, przechodzą w kolor niebieski, a światła wydobyte srebrem. Złocenia n. p. w narożnikach gładkie polerowane. Winieta obiega dwa marginesy i część trzeciego, tworzą ją faliste gałązki, zmieniające barwę z jasnej lila w zieloną, także liście różne, bo zielone, czerwone, błękitne i lila. Na łodygach widać częściowo nanizane złote bąbelki i łzy w kącikach odrośli, ornamentowane nadto czerwienią. Jeden tylko na gałązkach kwiat błękitny.

Na k. 1 paginacji arabskiej inicjał *D* w okienku zielonem, w. 0·155, sz. 0·138 m, w nim ś. Andrzej, jako starzec, z krzyżem o ramionach skośnych, po kolana.

Fig. 16. Miniatura ś. Trójcy około 2/3 nat. wielk. (Fot. L. L.).

Suknia świętego liljowa, płaszcz czerwony. Pejzaż skalisty, obłoki układają się warstwami poziomemi. Skały w oddali niebieskie, bliżej murawa zielona.

Na k. 23 inicjał *S*, z przedstawieniem Oczyszczenia Matki Boskiej, zielony z światełkami złotemi, w okienku amarantowem, w. 0·155, sz. 0·128. Ś. Symeon trzyma Dzieciątko Jezus w powijakach nad stołem, przykrytym obrusem

Fig. 17. Inicjał *C* z monstrancją w graduale brata Wiktoryna. K. 275. (Fot. L. L.).

biało niebieskim, na którym są złożone dwa gołąbki. Z boku stoi Matka Boża ze złożonemi rękami, suknia jej różowo fioletowa, płaszcz niebieski, a na głowie chustka biała. Za nią sługa z koszem. Ś. Symeon ubrany w szatę fioletową, ma na głowie zarzuconą chustę zieloną. Za głowami złote koła aureoli. Architektura wnętrza ze sklepieniem gotyckiem, już renesansowa.

Na k. 41 inicjał *R*, podobny do poprzednich, w ramkach, w. 0·151, sz. 0·130 m, wewnątrz scena Zwiastowania Najśw. Pannie. Przed pulpitem klęczy Madonna ze złotym krążkiem nimbu. Z lewej strony zjawił się archanioł Gabrjel z berłem w ręku, ze skrzyżowaną na piersiach stułą czerwoną na białej szacie. Z wysuniętą nogą prawą w ruchu posuwistym, tańczącym. W obłoku Bóg Ojciec. Proporcje figur wadliwe, głowy za duże. Na drugim planie fragment słupa ciosowego w liljowej barwie. Perspektywa fałszywa. Technika i kształt gałązki winiety podobna do poprzednich, wśród liścia trzy ptaszki.

Na k. 74 inicjał *G* ze sceną Nawiedzenia Matki Boskiej. Litera złota, czarno konturowana, w okienku zielonym, w. 0·155, sz. 0·138 m. Przed drzwiami budynku postacie Matki Boskiej i ś. Anny. Winieta jak poprzednie. U M. Bersohna, l. c. p. 74, tabl. 4, rysunek fałszywy.

Na k. 80 inicjał *I* złoty, z czarnem kreskowaniem, ze ś. Dominikiem w ramce, w. 0·148, sz. 0·120 m, malowanej zielono i lila. Górna część litery przechodzi ponad listwy ramki. Święty w habicie białym i płaszczu czarnym, przedstawiony jako założyciel zakonu, w lewej ręce trzyma krucyfiks i lilje, w prawej budynek klasztorny i księgę. Pod jego płaszcz chronią się klęczący mnisi i mniszki. Zaplecki z czerwonej materji (fig. 19). Winieta obejmuje trzy marginesy oraz część czwartego, podobna do poprzednich, więcej niedbała i gwasz ma znaczniejszą domieszkę bieli. M. Bersohn, l. c. 74, nazywa przedstawionego ś. Dominika niesłusznie ś. Jackiem, któremu ikonografja daje inne atrybuty w ręce, t. j. statuetkę Madonny i monstrancję.

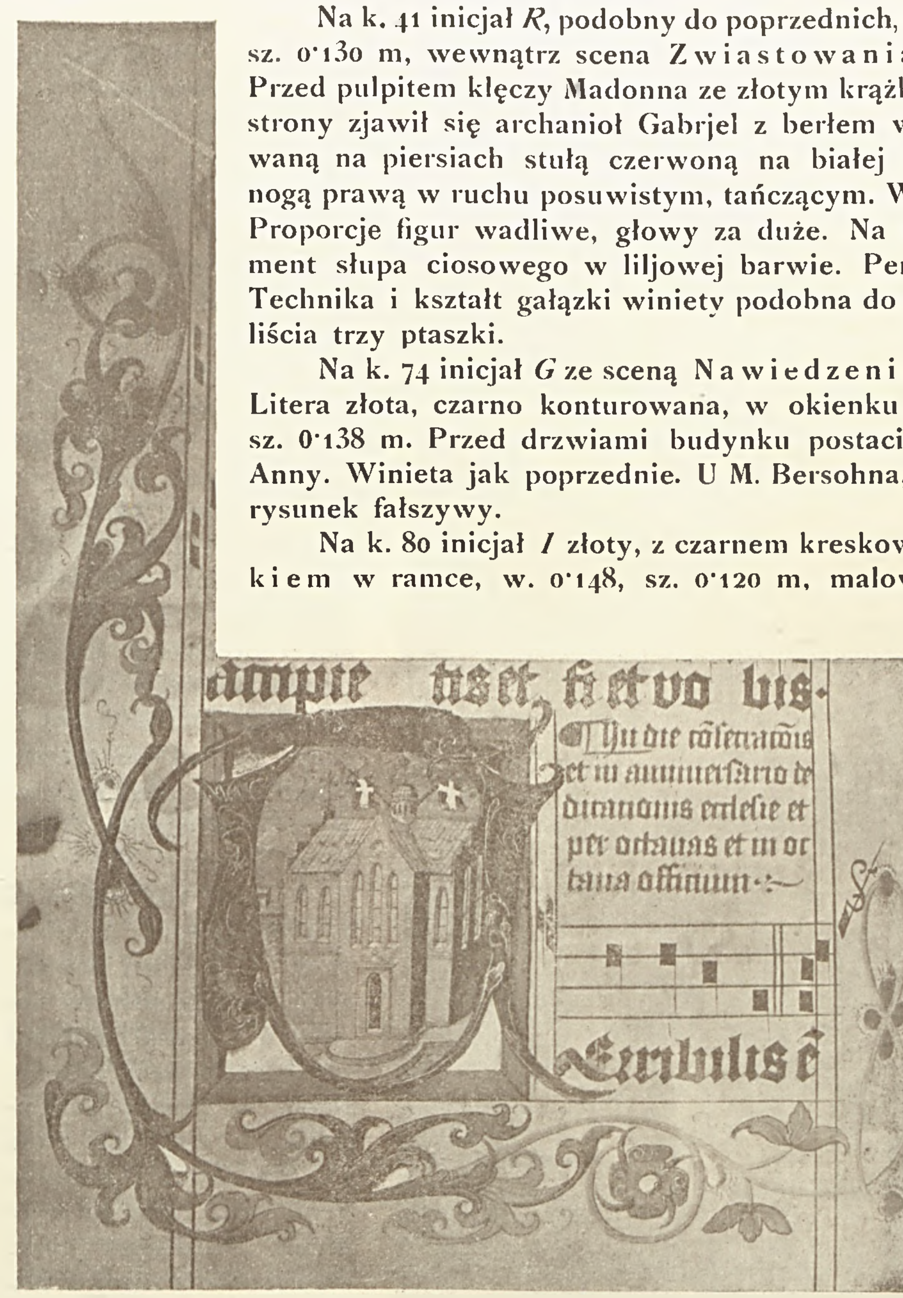

Fig. 18. Inicjał *T* z widokiem kościoła w graduale Wiktoryna z r. 1536. K. LXXIV. (Fot. L. L.).

Na karcie 91 inicjał *G*, w nim Koronacja Matki Boskiej (patrz fig. 20). Litera z uliścieniem zielonem, kreskowaniem w światłach żółtą farbą, w ramkach z listew na poły czerwonych i lila. Tło w narożnikach czarne z promieniami złotemi. Pośrodku litery z prawej strony siedzi na zielonej poduszce w czerwonej kapie, w złotej koronie z wysoką jak tjara czapką, siwy Bóg Ojciec i kładzie koronę na głowę klęczącej przed nim Madonny. Obie postaci w jasności wielkiej, wspólnej aureoli, jakby czerwonawej tęczy, ze złotemi promieniami. Grupę śś. postaci otaczają obłoki zwijane, jak tkanina, do połowy błękitne i lila.

Na k. 95 inicjał *G* z przedstawieniem Narodzenia Najśw. Panny Marji (por. fig. 21). Litera G ze stylizowanych, z gęstem uliścieniem, gałązek, czerwona,

złotemi żyłkami rozjaśniona, w ramkach pół zielonych, pół lila, w. 0·152, sz. 0·130 m. Tło w narożnikach złote z żółto malowanemi na niem promieniami. W środku inicjału niby rodzajowy obrazek, realistycznie pomyślana scena Narodzenia Matki Boskiej w izbie, której ściany zdają się być z ciosów zielonawych, a częściowo szarych, z oknem niebieskiem i posadzką kamienną. Na pierwszym planie leży w zielono malowanej kołysce uwite w pieluchy i powijaki dzieciątko Marja, a przy niem siedzi na ziemi niańka w czerwonej sukni. W głębi izby na tapczanie leży ubrana w białą koszulę ś. Anna, pod kołdrą jasno brunatną, wzorzystą, o motywie granatu. Niewiasta stojąca za łóżkiem, ubrana w suknię niebieską i czerwoną założkę, podaje położnicy jajka na miseczce. M. Bersohn, l. c., p. 74. mylnie zatytułował scenę przedstawioną »Narodzeniem Chrystusa Pana«.

Fig. 19. Inicjał *I* ze ś. Dominikiem. Graduał z r. 1536. K. 80. (Fot. L. L.).

Na k. 100 inicjał *B* z archaniołem Michałem. Litera jak poprzednie, skomponowana fioletowo z kreskowaniami i żyłkami białemi w światłach, w zielonych ramkach, w. 0·145, sz. 0·130 m. Tło złote, z malowanemi żółtą farbą promieniami. Wewnątrz litery, jako rycerz w zbroi, ś. Michał z żółtemi nagolennikami, ze skrzydłami czerwono zielonemi, ożywionemi złotemi światełkami, ze złotem nimbem, trzyma w prawej ręce chorągiew czerwoną z zielonem i przebija nią wijącego się u nóg szatana. W lewej ręce trzyma wagę. Święty stoi na tle nieba na zielonej murawie.

Na k. 106/v inicjał *G*, z przedstawieniem Wszystkich Świętych (por. fig. 22). Litera, jak poprzednia, z gałązek uliścionych, w ramkach, w. 0·146, sz. 0·133 m, przedstawia w środku, na pierwszym planie, pięciu świętych. Z przodu ś. Piotr z olbrzymim kluczem na ramieniu. Z prawej strony apostoł ewangelista z roztwartą księgą przed sobą, zaś między nimi pośrodku ś. biskup pontyfikalnie ubrany. Po bokach, z prawej strony mnich, zapewne dominikanin, z lewej święta

niewiasta. Poza tą grupą widać liczne złote krążki nimbów i palmy świętych męczenników.

Na k. 116/v inicjał *M*, a w nim śś. Piotr i Paweł. Litera niebieska w tym samym guście jak poprzednie, w zielonych ramkach, w. 0·155, sz. 0·136 m. Wewnątrz na tle muru z wielkich cegieł, przy stolnicy okna, duże postacie świętych. Ś. Piotr, siwy starzec z olbrzymim kluczem, opiera lewą rękę na księdze położonej na postumencie. Inny święty, o pełnym blond zaroście, trzyma czerwoną księgę. Pośrodku, między głowami świętych, zawieszona na złotych sznurkach tabliczka liljowa, a na niej zatarty napis złoty, który, jak się zdaje ze śladów, zawierał imiona śś. Piotra i Pawła.

Oprawa księgi z desek, obciągniętych pergaminem z wyciskami, które się prawie zupełnie starły. Grzbiet ze skóry cielęcej. Okucia żelazne z blachy, surowej roboty. Pośrodku czwórliść. Dwa rzemienie z kolcami tworzą klamry. Wielkość: w. 0·67, sz. 0·445 m, grubość tomu 0·168 m.

10. Antyfonarz łac. z r. 1601 pisany przez brata Cypryana. Kart pergaminowych, w. 462, sz. 0·323 m, 31. (M. Bersohn, l. c., p. 78, podaje kart tylko 28, gdyż nie liczy on, choć wspomina na str. 79, pół karty oraz dwóch dodanych, po jednej z przodu i z tyłu, a które zapisane są również pieśnią z nutami z innego o połowę mniejszego śpiewnika, stąd dwie karty składają się na jedną).

Fig. 20. Inicjał *G* z koronacją Matki Boskiej. K. 91. (Fot. L. L.).

Na k. 1/v (względnie jeżeli policzymy starą wkładkę na 2-ej), inicjał *V*, w. 0·10, sz. 0·094 m z ornamentacją liściową, malowaną gwaszem, w kolorach zielonym, różowym, żółtym i niebieskim, rozświetloną bielą. Z litery tej wybiegają gałązki ukwiecone, o zmiennych kolorach, na trzy marginesy zewnętrzne. Wszystkie marginesy w księdze są mocno przycięte, a wraz z niemi do połowy obcięte także winiety. — Na k. 2 inicjał zielony *h*. — Na k. 3 zielony inicjał *V* w ramkach dwubarwnych, zielonych i czerwonych, w. 0·09, sz. 0·075 m, tło jasno niebieskie z białą ornamentyką. Jest tych inicjałów *V* osiem, powtarzają się wraz z wyrazem Venite.

Robota na ogół pobieżna, gruba, nierówna (wbrew temu co pisze M. Bersohn na str. 79). Pismo frakturowe z bardzo licznemi skrótami. Na ostatniej względnie przedostatniej karcie napis czerwonemi literami: Cura et impensis V̄ndi (Reverendi) P(at)ris f(rat)ris Gaspari Rychamy Posnan(iensis) de eod(em) Con(ventu) Taxa hui(us) operis flor(enorum) $14^{1}/_{2}$ scripsit f(rater) Cypria(nus) salen(sis) Cantor Anno D. 1601 pro vtroq(ue) oret(ur) de(um).

Oprawa księgi, w. 0·485, sz. 0·340 m, w skórę cielęcą, bejcowaną, z wyciskami XVII wiecznymi o szlachetnych acz skromnych formach koronki, kwiatów i wąsów. Okucie z cienkiej blachy mosiężnej, opasującej na szerokość 0·029 m brzegi okładki. Na nich puncyną wybijana ornamentacja punktowanych linij, a na narożnikach guzy. Takiejże techniki romby pośrodku okładki.

Rękopisy Derey'a. (Porównaj także uwagi o jego pracach konserwatorskich nad utrzymaniem kodeksów nr 1, 4, 11, 12, 13, 14, 15, 16).

11. Antyfonarz z r. 1627 Błażeja Derey'a. Księga oprawna, pisana na papierze, kart 150, mianowicie z paginacją arabską k. 81, rzymską LXIV, nadto

nieliczbowanych kart z papieru 4, z pergaminu 1, w. 0·547, sz. 0·397 m[1]. Z przodu wycięte dwie karty. Na 3 k., rozpoczynającej się od słów Dominica prima Aduet Sabbato, inicjał wycięty; wykrój jego mierzy w. 0·127, sz. 0·116. W tekscie dwa małe inicjały: *E* tudzież *A* z tłem ornamentowanem brunatną barwą w kwiatki i arabeski na białym papierze karty, na zewnątrz tych liter wąsy roślinne czerwone. Następują trzy karty wydarte, poczem z numeracją arabską rozpoczyna się od k. 9, której 1/3 od dołu urwana. Na k. 17 inicjał wycięty, wykrój w. 0·068, sz. 0·063 m, K. 22 wydarta. Na k. 23 dwa inicjały wykrojone okrągło, średnice stąd

Fig. 21. Inicjał *G* z Narodzeniem Matki Boskiej. K. 95. (Fot. L. L.).

powstałych otworów wynoszą 0·08 i 0·07 m. Na k. 28 jeden inicjał wycięty eliptycznie, wykrój w. 0·072 m. Na k. 32/v mały inicjał z plecionką czarną, jednotorową. Na k. 37 wykrój wyciętego inicjału mierzy w. 0·068, sz. 0·081 m. Karta 39 od góry oddarta, prawdopodobnie z inicjałem; także k. 40 i 41 od góry z powodu iluminowań od góry oddarte. Na k. 46 inicjał wycięty, wykrój w. 0·068, sz. 0·070 m. Na k. 48 wycięty duży inicjał, wykrój w. 0·123, sz. 0·112. Na k. 50 inicjały wycięte, na

[1] Antyfonarz ten pisany jest minuskułami gotyckiemi z nutami na jeden głos na czerwonych rubrykach, jak na fig. 25. Notujemy wielkości wykrojów, by dopomóc do odnalezienia wyciętych w pierwszej połowie XIX stulecia miniatur tudzież dla stwierdzenia obecnego stanu kodeksu.

57 znów duży wycięty, wykrój w. 0·127, sz. 0·122 m. Na karcie 81 drobnem pismem czerwonem zakończenie pierwszej części antyfonarza w następujących słowach: Hactenus prima pars Antiphonarij de T(em)p(or)e, co(n)scripta ad gloria(m) D(omi)ni N. J. Chri(sti), ad Laude(m) Beatissimae S. Mariae, ad honore(m) quoque S. S. D(omi)nici P. A. Hyacinthi, Thomae Aquinotis, Andreae Apostoli, Blasij Ep., & Mart. ac S(a)nctaru(m) Mariae Magdalenae, Catharinae Sene(n)sis. Catharinae V. et Mart. Heduigis viduae et omniu(m) generaliter S. S. S(a)nctaru(m)que Dei, per me F. Blasiu(m) Derey de Conu(entu) Crac. Ord. Praed. patrocina(n)tibus mihi in labore hoc R. R. P(at)rib(us) S. S. Alberto Horhonæo S. T. T. Priore Con(uentus) Praemyslien(sis) et Augustino Lipczinski S. T. T. succesore eius in A. D. MDCXXVII me(n)se Febr.

Odwrotna strona próżna a od następnej karty rozpoczyna się numeracja kart rzymska. Na k. I wycięty duży inicjał, wykrój jego w. 0·126, sz. 0·123 m. — Na k. XIV/v w ramkach, z plecionki jednotorowej, czworobocznych, rysunek piórkiem, przedstawiający zakonnicę z gałązką kwiatu, bez nimbu, na tle żółtem. Na k. XX wśród tekstu wstęgi dekoracyjne (patrz fig. 23), złożone z trzech pasm, zewnętrzne są jasno zielone, środkowe czarnym tuszem, to ostatnie przedstawia fragment polowania psami gończemi na zające. Sylwety zwierząt w biegu udatne, robione z wypuszczeniem białych linij konturów ciała, obroży, centkowań. Pasma zewnętrzne skomponowane osiowo, w górnem ozdoby lżejsze, od dołu cięższe, o motywach h. Gozdawy, wstęg, wężownicy z pierścieniami i listkami, renesansowych arabesek. Inicjał *C* w dwu kolorach niebieskim i brudno zielonym nawraca nieco do romańskich wzorów. Ten sposób pojęcia formy jest charakterystyczny dla Dereya, prócz tego stosuje chętnie biało czarne plecionki i sploty na zielonem i żółtem tle, laski liter rozszczepione w kolorach zmieniających się (żółtym, niebieskim, czerwonym i zielonym) i romby czwórdzielne. K. LXIII urwana część jej górna, była na niej, prawdopodobnie, miniatura ilustrująca pieśń: In conuersione S. Pauli Apostoli. Następne karty już nienumerowane, z nich 13 i 22

Fig. 22. Inicjał *G* Z przedstawieniem Wszystkich Świętych. K. 106/v. (Fot. L. L.).

całkiem wyrwane, ostatnia 28 ma wycięte okienko inicjału w. 0·057, sz. 0·123 m. W końcu, jak na to wskazują ślady oraz brak końca pieśni, wycięto 4 karty papierowe i 1 pergaminową.

Oprawa antyfonarza składa się z dwóch części różnych epoką. Deski okładzinek obciągnięte pergaminem z wyciskami prostokątnych ramek z figurami i arabeskami małowidocznemi są współczesne t. j. z r. 1627. W. 0·584, sz. 0·435 m. Natomiast okucia ze sztancowanej blachy mosiężnej (fig. 24) są pochodzenia starszego, być może, że użyto do tłoczenia starych sztanc lub przeniesiono je ze sta-

Fig. 23. Dekoracja tekstu antyfonarza z r. 1627. K. XX. (Fot. L. L.).

rych opraw, i w nich przejawił się również gust i skłonność Dereya w użyciu starych form, zwłaszcza późno-romańskich, co powtórzy się również na miniaturach jego dalszych rękopisów, pisanych w epoce baroka.

Na narożnikach znajdują się orły dwugłowe, cięte à jour, dobre w rysunku, z guzem nad ich głowami, w kształcie wichrowato skręconej półkuli. (Brakuje ich na przedniej okładzince dwóch, na tylnej jednego). Na środku tarcza rombowa z guzem, rysunek przypomina późno romański układ liścia przechodzącego w gotyk. Na klamrze triforium gotyckie, nad niem ornament z lilij, pod niem dwa rozetowe okienka czwórlistne. Obydwie te części nie widoczne na fotografji. Wyżej na płaszczyźnie okładki łania leżąca, wśród stylizowanych krzaków.

12. Mszał napisany przez brata Błażeja Dereya w r. 1630, ma 438 stronnic, karty z papieru grubego jak pergamin, w. 0·378, sz. 0·263 m. Trzy karty próżne, potem dodanych z tyłu kart 11 pergaminowych, z wyjątkiem pierwszej, zapisanych pieśniami łacińskiemi. Na ostatniej już papierowej karcie napis: »Reparowana Roku Pańskiego 1784 dnia miesiąca pierwszego marca«. Z początku dwie karty objaśniające restaurację mszału, mianowicie: »Reparowana w Roku Pańskim 1784 dnia 1 miesiąca Marca za przełożeństwa nayprzewielebnieyszey w Bogu J. M. C. Dobrodzieyki JMC. Panny Felicyanny z Odrowążów Straszowney przeoryszy konwentu Panienskiego Piotrkowskiego Supprzeoryszy tegoż konwentu Nayprzewielebnieyszey w Bogu JMC. Dobrodzieyki JMC. Panny Róży Roguyski«. — Na następnej karcie inwokacja nabożna z r. 1704, na 3-ej notatka, że jest tu wiele mszy, ku końcowi msza masovitica na głosy (patrz fig. 25), także na głosy Bogarodzica ś. Wojciecha (patrz fig. 25), wreszcie Zdrowaś Marja przeplatana łacińskim tekstem. Karta tytułowa ma napis jak następuje: Misarvm choro decantationes seu Supplementum Gradualis conscriptu(m) per F. Blasiu(m) Derey Ord. Praed. C. Crac. ad norma(m) Rit. Ord. sui ea diligentia, quae per fragilitate(m) humanam adhiberi potuit, pro Conu(entu) Sororu(m) Religiosaru(m) Ordinis S. Dominici Petricouiae nouiter exstructo. Anno salutis nostrae M D C XXX. Początek tego tytułu t j. trzy pierwsze litery *MJS* są iluminowane na brunatnem tle litery niekolorowane, piórkiem ryso-

Fig. 24. Fragment oprawy antyfonarza z r. 1627 ze staremi okuciami. (Fot. L. L.).

wane o motywach delfinów, kandelabrów, głowy błazna i liści. Od karty czwartej rozpoczyna się paginacja rzymskiemi cyframi. Na str. I pośrodku inicjał *A* z motywów: delfina, stylizowanych pączków i listowia, rysowany piórkiem bez koloryzacji, jedynie tło litery gumigutą założone. Okienko z pasków czerwonych, z brzegami białemi, tworzących plecionkę dwutorową. Między paskami rysunek tuszem o wczesno gotyckich reminiscencjach. W. 0·155, sz. 0·142. W tekście rozpoczyna się każde zdanie od ozdobnej gotyckiej litery około 0·06 m wysokiej z podwójnych pasków tuszem, rombów i roślinnych arabesek. — Na str. IV inicjał *V* tuszem na tle okienka żółtego. Ramki z plecionki dwutorowej, ich międzypola wypełniają białe listki na tle naprzemian czerwonem i zielonem, w. 0·120, sz. 0·129 m. — Na str. IX inicjał *K* z dwóch głów delfinów na łodygach zakończonych kwiatem i z kandelabru prostopadłego, rysunek tuszem, tło okienka brunatne, w. 0·125, sz. 0·130 m. Od str. XX zaczynają się inicjały tekstu z tłem kolorowem jasno zielonem. Od str. XXII wielkie litery tekstu bywają kolorowane gwaszem żółtym i jasno niebieskim, albo czerwone z zielonem lub żółte z zielonem, zaś w rysunku przybywają romby czwórlistne. Na str. XXXI mały inicjał *K* z głową delfina, zbudowany z drzewek liściastych, obciętych i osadzonych w świeczniku na tle czerwonem, z plecionką jednotorową, jako ramką czworoboczną. Na str. XL, XLIX, LXVII inicjały podobnego typu z tłem zielonem. Na str. CCXXXIV inicjał *M*, środkową laskę tworzy kolumna, boczne, ku dołowi opuszczone paszcze delfinów. Na str. CV inicjał *L*, utworzony przez kandelaber kwiatowy, belkę poziomą tworzy delfin. Tło amarantowe. Okienko, z dwutorowej plecionki czarnych pasków, z brzegami białemi. Tło zielone, na niem białe liście. W. 0·134, sz. 0·134 m. Ten sam kształt powtarza iluminator w literze *L*, jedna z jednotorową plecionką na stronnicach CXLV, CCXXVI, lub w literze *I* z motywem wazy dwuusznej na str. CCXX i CCXL. Na str. CLVIII inicjał *P* z listków i gałązek, w charakterze jak na poprzednich, tło okienka zielone, kolor ramek naprzemian z zielonych i amarantowych listew. W. 0·120, sz. 0·122 m. Wielkie litery w tekście: na str. CCLV *F* z głową ludzką, str. CCLXIX *N* z dwoma rogami obfitości, str. CCLXXXIV *V* z łbem jakby krokodyla, str. CCCVII *R* z głową brodatą ludzką i delfinem, str. CCCXV *D* z dwoma paszczami potworków zrośniętych, str. CCCXXII *V* ze snopkiem i paszczą potworka z nosem zwiniętym w trąbę, str. CCCXXV *S* z dwoma główkami potworków.

Fig. 25. Karta z Mszą Mazowiecką. K. CCCXXX. (Fot. L. L.).

Na str. CCCXXX rozpoczyna się Msza t. zw. mazowiecka (fig 25), od następnej zaś pieśń z partyturą na cztery głosy przy każdym wierszu powtarza się inicjał *P* w innych kolorach, a jednego kształtu. Na str. CCCLX zakończenie malowane

pasem od środka księgi, jakby zakładką, w 0·255, sz. 0·070 m, na zielonem tle biało czerwona plecionka.

Na str. CCCLXI nieukończony inicjał *D* tylko narysowany tuszem, w kwadrat 0·120 m. Litera składa się z dwóch głów ludzkich i dwóch koszów na podstawkach. Otaczają ją ramki z czterotorowej plecionki czarnej. Inicjałem tym rozpoczyna się pieśń De animalibus.

Od str. CCCLXXI rozpoczyna się »Pienie ś. Woyciecha o nayswietszey Pannie Maryey od słów Bog rodzicá Dziewicá« na cztery głosy: C.(antus), A.(ltus), T.(enor) B.(assus) literami na marginesie (por. fig. 26). Od góry zielono-biało-czerwona wstęga plecionki, w. 0·070, sz. 0·155 m, splecionej wschodnim sposobem, podobnie jak na broni inkrustacje bywają i powtarzające się przez cały ciąg pieśni aż do str. CCCCXXVII.

Od str. CCCCXXVIII Cant(us) pro Rorate i słowa Sequitur ca(n)tus in Missis de Rorate populariter per Regnum Poloniæ vsurpari solitus. A. D. 1630. Na str. CCCCXXXVI Conclusio: Hacten(us) explicita sunto omnia huic Gradualis Supplemento inscribi, imponiqué debere iudicata (siue sint illa ordinaria, siue extraordinaria) per me F. Blasium Derey seueriensem ordin. Praedic. Conu. Crac. pro tunc Capellanu(m) in aula Magnif. D(omi)ni Joan. a Byki Bykowski Capitanei Siradien(sis) Warten(sis) etc. temp(or)e inge(n)tis caristiae, ob qua(m) permulti de plebe, fame mori, pane de paleis, de folijs gemmis(que) arboru(m) turge(n)tib(us), ac quoda(m)modo florescentibus, aliàs de Rząsa Leskowa, confecto vesci cogebantur. Impe(n)sis Sororu(m) Religiosarum ejusmet Ordinis S. Dominici, pro conuentu Petricouiensi, nuper sibi per certos Benefactores a fundamenti erecto; totius quidem Religiosae Communitatis, sed maxime cura ac industria Sororis Catharinae Zycka Priorissae atque Sororis Caeciliae Szymanowska suppriorisae id suo fini est restitutum Anno partae salutis.

Fig. 26. »Pienie ś. Wojciecha o Nayświętszey Pannie Maryey«. K. CCCLXXI. (Fot. L. L.).

M. DC. XXX. ad IX calend. Maij.

Na str. CCCCXXXVIII już inną ręką, drobnem pismem, pieśń Kyrie eleyson. Następują 3 próżne karty papieru, poczem zaczynają się pergaminowe, z nich pierwsza próżna, następne zawierają pieśń In Adventu Domini przeplatana polskim tekstem, jakoto: Zdrowá bądz Maria, Niebieska lilia, Pánu Boguś miła. Matko litościwa, etc. etc Kart tych zapisanych na pergaminie jest 10.

O p r a w a księgi w skórę cielęcą wygniatana w podwójne prostokąty ornamentacyjne kwiatków, liścia i szlaków ornamentu wachlarzowego przeplatanego motywami geometrycznemi. Okucia z blachy mosiężnej sztancowanej, o formach gotyckich guzów, trójliści. W. 0·400, sz. 0·305 m.

13. G r a d u a ł B ł a ż e j a D e r e y a z r. 1632. Pisany na papierze, w. 0·400, sz. 0·278 m, z paginacją arabską, str. 502 + 2 k. nl. Na karcie tytułowej napis ozdobny

majuskułami w trzech wierszach: Graduale de tempore. Na tle brunatnem z zieloną ornamentacją wielkie litery różnobarwne z motywami zdobniczemi: rogów obfitości, maszkaronów, delfinów. Następnie tytuł w dalszym ciągu brzmi: »Pars hyemalis. Ad ritu(m) Missalis editiex decreto Reverendissimi P. F. Seraphini Sicci Papiensis Magistri Generalis Ordinis Praedicatoru(m) Scriptu(m) à F. Blasio Derey conu. Crac. Impensis sororu(m) & curà, maxime Sororis Caeciliae Symánowska Priorissae in eodem Ordine, Co(n)uentus nouiter erecti Petrikoviae & finitum sub Ad.» R. P. F. Georgio Trebnic S. T. M. Priore Prouinciali iam iteratis vicibus in Polonia. Anno Salutis M.DC.XXXII. in Mense Augusto.

Na str. 9 inicjał *A* (w. 0·12, sz. 0·12 m), na 70 *D* (w. 0·118, sz. 0·122 m) wreszcie na str. 83 *P* (patrz fig. 27), w. 0·195, sz. 0·114 m, należy do okazalszych, jak inne rysowany tuszem piórkiem z motywem kandelabru na pionowym słupku, jakoteż wygiętym na brzuścu. Tło litery brunatne, na niem, pod brzuścem rzucona wskos gałązka kwiatu niekolorowana. Ramkę tworzy plecionka dwutorowa z pasków czarnych z białemi brzegami. Międzypola zielone, niebieskie i czerwone w łamanych barwach.

Fig. 27. Inicjał *P* graduału Dereya z r. 1632. K. 83. (Fot. L. L.).

W ozdobnych wielkich literach w tekście, podobnie jak w następnym graduale z r. 1635, używa iluminator do tła koloru zielonego t. zw. groszkowego, na niem kwiatki i listki rysują się przez wypuszczenie tła białego, płasko, sylwetowo. Od stronicy 424 zmienia się wielkość pisma, a zarazem zwiększa liczba kolorowych i czarnych ozdobnych wielkich liter w tekście lub na początku ustępów, dochodząc od 8 do 18 na stronicy. Od str. 454 appendix kończący się na str. 501 i 502 następującym ustępem napisanym farbą zieloną: »A w tym niechay będzie dokończenie tey pierwszey od niedzielney części graduału Dominikańskiego spisanego taką pilnością y wiernością, iakiey krewkość ludzka pozwolić mogłá. Chwálá Pánu nászemu Jezusowi Christusowi, choynie dobre sprawy, ku chwale swey działáiącym płacącemu : Cześć y sławá naświętszey Pannie Mariey Matce iego : S. Błáżeiowi Męczennikowi y Biskupowi : S. Dominikowi Patriarsze naszemu; S. Jácinthowi Patronowi Polskiemu : S. Caeciliey . S. Catharzynie : S. Barbárze : S. Dorothiey Pannom y Męczennicom : S. Annie : S. Mariey Magdálenie : S. Catharznie Seneńskiey : S. Agnescze z góry Politianskiey y inszym wszytkim Swietym wybranym Bożym, niech bedzie czołobitna, ktorych prosze ô przyczyne do przenayswietszey dobroci, tegosz Pana naszego Jezusa Christusà, zeby mnie Brátá Błáżeiá Dereiá Conue(n)tu Crakowskiego niegodnego y niepożytecżnego sługę swego, tákże Siostrę Pannę Caecilią Symánowską Priorissę Conuetu świezo wystawionego Piotrkowskiego, koszt y stáránie swoie na tę Xięgę ważącą, wtąsz każdą z osobna Siostrę Pannę Klasztoru tegosz : y insze wszytkie dobrodzieie, ku temu Pisániu trzechlotnęmu, modlitwámi, chęciami, zdrową rádą y nakłádem, pomoc iáką dáiace, po dokonániu tego nedznego żywotá do onego niewymownego weselá, miłościwie pryiać raczéł, kándy z Bogiem Oycem y z Duchem świętym, wiednośći Troyce przenaświętszey, wiecznie żyie y króluie, ieden Bog błogosłáwiony ná wieki wiekow. Kto czyta y słucha, prosze, niech mowi: Amen, i Zdrowaś Paño Maria. Finita sunt haec Sub tempus interegni, mortuo Rege Sigismu(n)do III. Sub Reuerendissimo P. F.

Nicolao Rudolphio S. T. M. Generali Ord. Praedicatoru(m). Sub A(dmo)d(u)m R. P. F. Georgio Trebnic S. T. M. Priore Prouinciali Poloniae. Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi, in almo Conuentu Posnaniensi.

Oprawa graduału ma deski obciągnięte pergaminem z wyciskami poczwórnych pasów pionowych zaś poszóstnych poziomych. Pasy te złożone są z motywów medalionów wśród ornamentu roślinnego, to znów taśm perełkowanych i plecionych w warkocz z pióropuszami, wreszcie wnęk z popiersiami świętych. Okucia żelazne, rdzą częściowo strawione, składają się z wycinanek z blachy, na narożnikach gwiazdy, pośrodku romb z gwiazdą. Okładka w. 0·428, sz. 0·295 m.

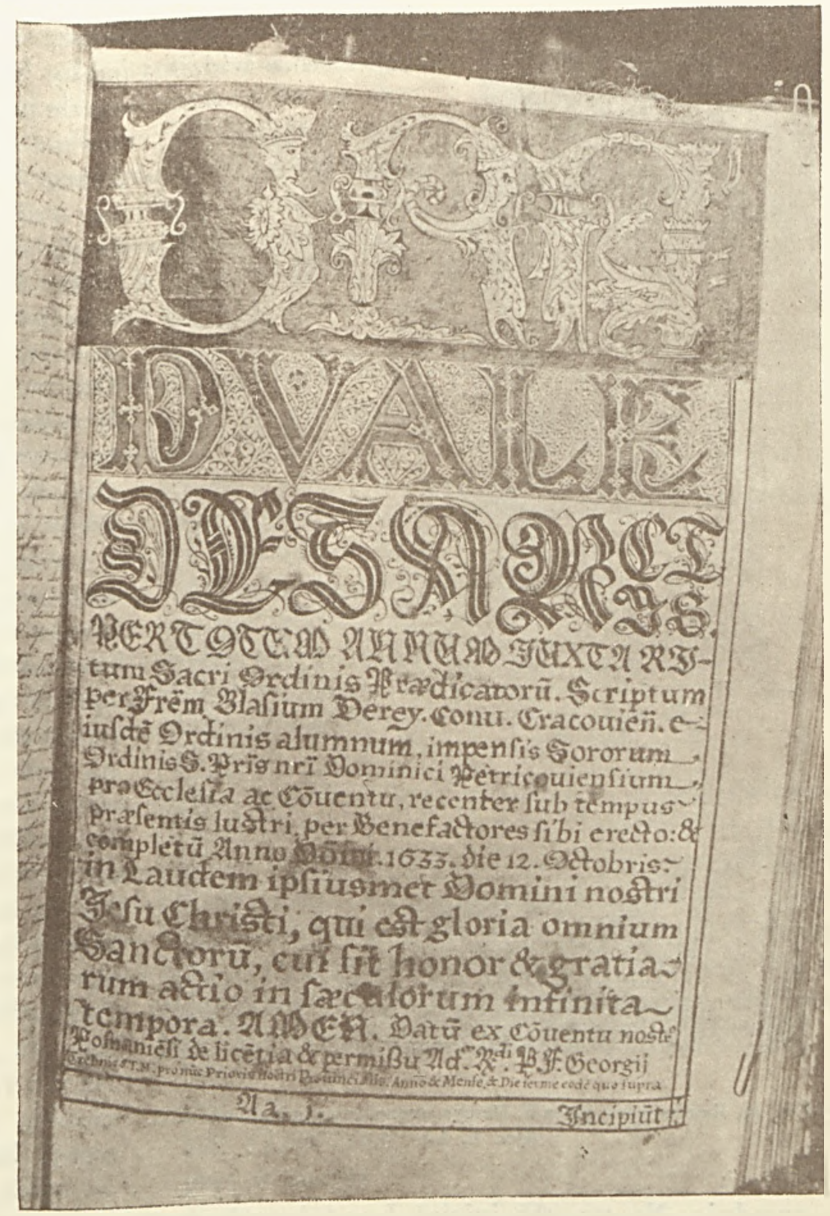

Fig. 28. Karta tytułowa graduału Błażeja Dereya z r. 1633. (Fot. L. L.).

14. Graduał Błażeja Dereya z r. 1633. Pisany na papierze i (od str. 241) na pergaminie. Karty w. 0·38, sz. 0·264 m. Papier bardzo gruby bez znaków wodnych, stron w całości 498. — W XVIII w. z powodu reparacji księgi dodano z przodu dwie wiotkie karty papieru i objaśnienie: Reparowana w roku Pańskim 1784 dnia 1 Miesiąca Marca za przełożeństwa N. Przewielebnieyszey w Bogu Jmć Dobrodzieyki Jmc Panny Felicyanny z Odrowążów Straszowney Przeoryszy konwentu Panieńskiego Piotrkowskiego Supprzeoryszy tegoż Konwentu N Przewielebnieyszey w Bogu Jmc Dobrodzieyki Jmc Panny Rózy Roguyski.

Napis na karcie tytułowej (patrz fig. 28) wyraźnie powtarza fotografja, dlatego nie potrzebujemy go powtarzać, stwierdza on, że autorem rękopisu jest brat Błażej Derey, alumn dominikański krak. konwentu i dokonał go 12 października 1633 r.

Napisy ozdobne oraz inicjały noszą przeważnie charakter groteskowy, w przeważnej części rysowane tuszem, zaś tła iluminowane kolorami lub złotem malarskiem. Obok tego najbardziej stosowanym motywem są plecionki z pasków, inne sięgają reminiscencji średniowiecznych obok fraktury gotyckiej. Kolory przeważnie

złamane bielą, czego przykład widzimy na napisie karty tytułowej, przy której iluminator użył barw: zielonej, fioletowej, niebieskiej i pomarańczowej.

Na str. 9 mamy w wyrazie Incipivnt renesansowe kapitaliki na tle ornamentowanem, jak w epoce późno-romańskiej lub gotyckiej, używanem jeszcze w XIV w. W wyrazie następnym Missarvm (patrz fig. 29) zmienia typ, używając starszej formy i powierzchnię liter, z opuszczeniem białych, środkiem lasek biegnących ścieżyn nakłada grubo farbą w różnych kolorach, przez co odnosi się wrażenie wypukłych liter. Tło środkowego inicjału *D* jest brudno zielone, wśród otaczającej plecionki z białoczarnych pasków, bliżej środka widzimy jakby bukiety stylizowanego liścia na tle jasno zielonem. Reszta okienka ma tło złotem malarskiem założone. Wielkość okienka w. 0·127 sz. 0·133 m. Następnie na str. 13 inicjał *M* rysowany piórkiem, środkiem kandelaber z 2 delfinami u podstawy, boczne laski litery zamieniają się w głowy delfinów. Otacza go plecionka czarno białych pasków. Środkowe tło zielone, zewnętrzne zazłocone malarskiem złotem. Na str. 33 litera *I* piórkiem w kształcie smukłej wazy z 2 uchami i pokrywą na tle ciemno zielonem. Okienko z czarnej plecionki na tle jasno zielonem z białym ornamentem. Na str. 45 inicjał *S* piórkiem tuszem dwa potwory duszące gołębia dzióbami, zaś na kończynach głowy ludzkie brodate, z nich dolna w czapce frygijskiej. Tło jak u poprzedniego. Na str. 102 inicjał większy *S* w okienku w. 0·12, sz. 0·132 m z głową męską przy górnej kończynie. Tło ugrem, na niem złocony ornament. Zewnętrzne ramki z plecionki czarnej, na tle stref zielonej i złotej. Na str. 120 litera *G* piórkiem, z plecionką, tło zielone, w. 0·062, sz. 0·065. Na str. 161 *S* z 2 głowami, w. 0·063, sz. 0·076, zresztą jak poprzednio. Na str. 165 inicjał *I* podobny do wyżej opisanego tylko tło wewnątrz złocone, zewnętrzne brudno zielone. Na str. 170 inicjał *R* z 2 potworków, górny smok skrzydlaty, dwunożny wgryza się w kolumnę laski pionowej, dolny niby delfin. Robota piórkiem. Tło złote. Okienko z plecionki czarnej na tle brudno zielonem z białemi arabeskami, w. 0·140, sz. 0·114, Na str. 189 inicjał *L* z trzema ptasiemi głowami, dolna pożera złotą gruszkę. Zresztą jak poprzedni. Na str. 199 inicjał *P* złożony z kolumny, jako laski pionowej. Brzusiec litery tworzy ptak, który wygiąwszy się w kabłąk, wbił dziób w kolumnę. Tło złotem malarskiem założone. Plecionka okienka na dwóch strefach kolorowych turkusowej i brudno zielonej, w. 0·118, sz. 0·104 m. Na str. 214 *N* słup i delfin, zresztą jak ze str. 120. Na str. 228 *G* głowa męska i róg obfitości, zresztą jak opis. na str. 165. Na str. 235 *E* kwiatony na brunatnem tle, czarna plecionka na brudno zielonem. Na
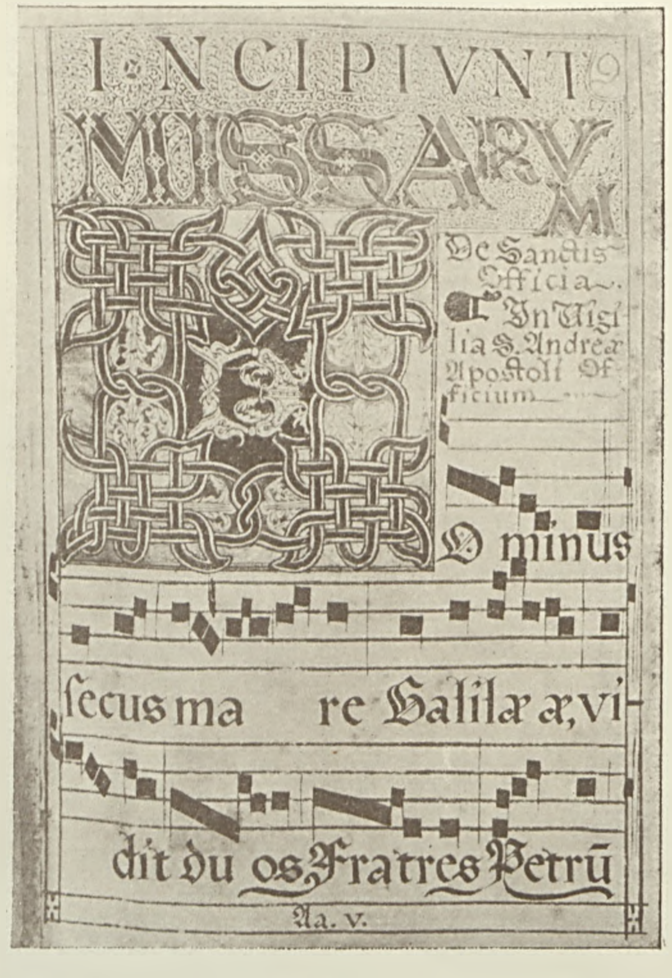

Fig. 29. Iluminowana przez B. Dereya stronnica 9 graduału z r. 1633. (Fot. L. L.)

str. 299 *I*, wazon na złotem tle, plecionka na zielonem. Na str. 330 inicjał *G*, w. 0·063, sz. 0·066 m, tuszem piórkiem z głową ludzką brodatą. Tło złotem malarskiem założone, plecionka czarna na brudno zielonem ornamentowanem białą arabeską. Nadto na marginesie z czterech stron wstęgi z plecionką kolorową ze stref biało czerwonej i biało zielonej na tle turkusowem ze szlakiem zielonym i białym deseniem. Na str. 398 inicjał *G* z dwoma głowami ludzkiemi na tle złotem, plecionka czarna na tle malowanem w kolory: kanarkowo żółty, pomarańczowy, turkusowy, czerwień indyjską i brudno zielony. Na str. 404 litera *R* z 3 paszczami potworków na złotem tle, w. 0·116, sz. 0·105 m. Na str. 448 inicjał *I* z wazonem na złotem, z okienkiem, z plecionki na barwach żółtej, turkusowej i zielonej, w. 0·118, sz. 0·096. Na str. 465 inicjał *S* z dwoma głowami ludzkiemi w profilu na złotem tle i plecionka, jak poprzednio. Na str. 473 inicjał *S* z dwoma głowami męskiemi, zresztą jak poprzednio.

Na str. 493 inwokacja w polskiem języku do Świętych pańskich i do czytelnika, by za pisarza tej księgi odmówił jedno pozdrowienie anielskie i data: Roku Pańsk. 1633 dnia 12 Octob.

Oprawa graduału z XVIII w., natomiast okucia zdają się być starsze. (Fig. 30). Deski okładek obciągnięte skórą cielęcą i wyciskami już rokokowemi, z kwiatków i muszlowych ornamentów, wiązanych wstęg. Okucie ładne mosiężne. Pośrodku rozeta rombowa, jakby naśladownictwo wystrzyganki: kółek, serc, gałązek, w samym środku smukły guz. Na narożnikach podobne ażurowe okucia.

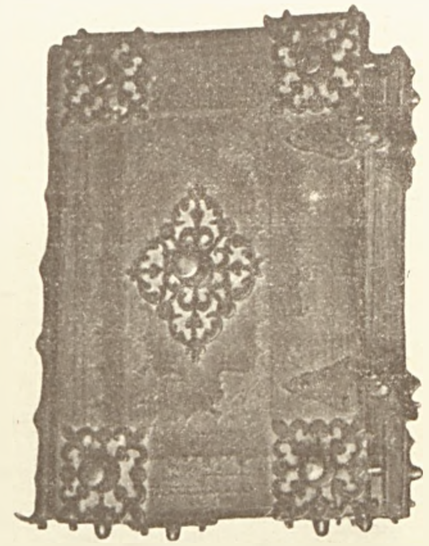

Fig. 30. Oprawa kodeksów Nr 14 i 15 z r. 1633. (Fot. L. L.).

15. Graduał Błażeja Dereya z r. 1635. Pisany na kartach pergaminowych, w. 0·40, sz. 0·28 m, stronnic 443, 1 karta nieliczbowana, nadto dodane dwie karty pergaminowe z XV w. zawierające pieśni łacińskie ku czci świętych, pisane minuskułą. Druga z tych kart przylepiona do okładki. Tym sposobem tylko trzy stronnice dla oka dostępne. Karta tytułowa iluminowana od góry (patrz fig. 31) miniaturowo na całą szerokość stronnicy aż po marginesy (w. 0·190, sz. 0·197 m). Są to dotykające się wzajemnie cztery pasy napisowe, poziome, zmniejszające się, złączone w jedną całość:

GRA-
DVALE
DE TEMPORE
pars æstiualis

W pierwszym rzędzie górnym na niebieskiem tle (ultramaryny) znajdują się w kolorach jasno żółtym i pomarańczowym, czarnym, fioletowym i złotem malarskiem malowane litery o elementach romańskich, *G* liścia stylizowanego, okrywającego złote rogi obfitości i na dwóch pierwszych białe głowy ludzkie w profilu. Druga litera *R* ma kształt zbliżony do kandelabru, z którego wyrasta głowa liściem obrośnięta i szyją związana z następną głową ptaka, trzymającego w dzióbie ogon delfina. Trzecia litera t. j. *A* wiąże się z przednią laską z delfinem poprzeczką w kształcie kielicha kwiatu. Drugi pas napisowy ma majuskuły z wypustkami pośrodku białych ścieżynek, z rombami i czwórliściem, malowane barwami: fioletową i żółtą, pomarańczową i fioletową, cytrynową i fioletową, fioletową i pomarańczową, wreszcie fioletową i cytrynową. W trzecim rzędzie liter kapitalików pas z tłem

fioletowym, litery na nim w jednym kolorze t. j. *D* = ceglastym, *E* = cytrynowym, *T* = zielonym, *E* = pomarańczowym, *M* = cytrynowym, *P* = zielonym, *O* = ceglastym, *R* = cytrynowym, *E* = zielonym. W czwartym rzędzie tło zielone, litery złote. Pod iluminowaną częścią napisową karty objaśnienie, którego treść fotografja wyraźnie powtarza (patrz fig. 31), według którego autorem rękopisu jest Błażej Derey, dominikanin, ukończywszy go 5 marca 1635.

Na str. 9 mamy inicjał *R* w ramkach z plecionki dwutorowej, w. 0·197, sz. 0·140. Inicjał narysowany jest inkaustem brudnawym na białym pergaminie i składa się z laski prostopadłej, w kształcie dwóch kandelabrów czy waz dwusznych, postawionych na sobie. Na górnej czarze zwija się profil nachylonej maski ludzkiej, osadzonej na końcu cienkiego, wijącego się pręcia, z którego się z drugiego końca wysuwa się ptak fantastyczny, z wielkim łbem, tworząc brzusiec litery, dzióbem przychwycił on ogon delfina, wygiętego w esownicę dolną kolana litery. Okienko utworzyła dwutorowa plecionka, z czarnych białym szlakiem obrzeżonych pasków, — której między pola zmieniają kolor t. j. w naprzeciwległych narożnikach są fioletowe, a druga ich para na drugiej przekątni żółte. Tło jasno niebieskie.

Fig. 31. Karta tytułowa graduału na czas letni z r. 1635. (Fot. L. L.).

Dalsze inicjały rozsiane w tekście są skromne w swej formie, złożone głównie z rombów, ozdobionych kółeczkami lub bez nich, kolorowemi i z listewek dwukolorowych, jakby wycinanych, gdzieniegdzie przybrane listkami, zazwyczaj bez kolorowego tła. Trafiają się tu i owdzie barwniejsze z tłem złotem, to srebrnem (str. 42, 65) lub w kolorze z jednotorową plecionką, jak n. p. na str. 16 i 30 *I* z motywem kandelabru; str. 19 *N* lub 26 *S* z plecionki; str. 22 *A* lub 55 *Q* z potworkiem; str. 36 *V* z suchem drzewem z obciętemi konarami, z tym samym motywem na str. 50 *E*, 119 *O*, 159 *C* i t. p. Srebro na miniaturach zoksydowało, czarniawe jak niello lub ołów n. p. str. 42, 65, 113, 131. Na str. 124 inicjał *V* z maszkaronem z dwutorową plecionką, na tle fioletowem. Międzypola plecionki ramek żółte i czerwone, w. 0·117, sz. 0·108 m.

Na str. 150 inicjał *S* (patrz fig. 33) z dwiema charakterystycznemi głowami ludzkiemi w profilu, brodatemi, dolna z tonzurą, górna w liściastej koronie, rysowane piórkiem. Esownica z liści kolorowych: różowych, żółtych, brunatnych, stylizowanych i obrzeżonych białym szlaczkiem. Gałązka i guzy niebieskie z kielichem kwiatu różowawym. Cała litera w okienku złotem. Ramki z plecionki dwutorowej z międzypolami żółtemi, czerwonemi i niebieskiemi. Zewnętrzne tło, poza ramką, wiśniowe. W. 0·173, sz. 0·145 m. Robi wrażenie emalji na złocie.

Na str. 189 inicjał *B*, w. 0·117, sz. 0·110 m. Na zazłoconem tle okienka z dwutorowej plecionki rozbujałe kształty litery fioletowej o motywie konaru, na którym rosną listki żółte i wije się wstęga niebieska. Ptak drapieżny z upierzeniem fioletowem, z żółtemi, skrzydłami utworzył brzusiec litery. Na str. 198 inicjał *E* z tłem złotem, dwutorową plecionką, z liści i węzłów, związanych systemem jak poprzedni. W. 0·127, sz. 0·105 m. Na str. 377 inicjał *T* z narysowanem suchem drzewem z obciętemi konarami, tło założone gumigutą, ramki z dwutorowej plecionki, międzypola z le-

wej strony fioletowe, z prawej niebieskie, tło zewnętrzne brunatne, w. 0·115, sz. 0·111 m. Na str. 435 na wolnej przestrzeni, bez ramek, wymalowany inicjał *C*. Na półksiężycowej płaszczyźnie brzuśca z tłem zmiennem, to niebieskiem, to fioletowem: romby, serduszka i dwulistki żółte, obrzeżone białym szlakiem. Środek litery wypełnia ornament renesansowy w układzie osiowym, z motywami kosza, balasów, kielichów kwiatowych, od których odwijają się wąsy roślinne. W. 0·112, sz. 0·100 m.

Na stronnicy 443 także zakończenie autorskie: Zá pomocą Bogá y Paná nászego Jezusa Christusá, któremu iest záwsze, z káżdey nászey dobrey sprawy y roboty, wielka cześć y chwała. Grádał od-Niedzielny dla látá sámego, obrzątkiem zakonnym świętym Káznodzieyskim: Nauką y ręką Brátá y tesz Xiedzá Błáżeiá Dereiá, co ten Zakon przyiął w Co(n)ue(n)cie Krákowskim: Koszćtem Pánny Siostri Beáty Lelowskiey wielebney w Christuśie Panny Przeorissy z wszyststką społecznością Pánien Siostr Zakonnych, w Co(n)ue(n)cie Piotrkowskim Bogu poślubionych, pilnie y z wiernością na iáką sie słabość ludzka zdobyć moze, szczęśliwie skończony w Roku od ziáwienia ludzkiego zbawienia Tisiącznym Sześćsetnym Trzidziestym y Piątym: á dnia Piętnastego Miesiąca Lutego.

Τέλος . Θεῷ δόξα . Κυρίε

Fig 32. Inicjał *R* graduału Dereya z r. 1635. (Fot. L. L.).

Oprawa: Okładki z desek obciągnięte pergaminem z wyciskami w deseń, w. 0·44, sz. 0·31 m. Pasy ornamentacyjne wycisków mało widoczne, składają się z motywów: gałązek wijących się serpentyną i medaljonów. Okucia mosiężne dobrze zachowane, na poły gotyckie, o motywach lilij ciętych przeźroczo. Każdy narożnik jak i środkowa rozeta opatrzone są guzami ochronnemi. Także okładki z zewnątrz mają ochraniacze w kształcie żołędzi. Klamry na pasach rzemiennych, również mosiężne, zapinają się na żelazne sztyfty, tkwiące obok środkowej rombowej rozety. W rysunku podobna do oprawy kodeksu nr. 14 (por. fig. 30) tegoż samego introligatora roboty.

Dwóch datowanych rękopisów iluminowanych i opisanych w książce M. Bersohna l. c. p. 85—86 nr 15 z r. 1642 tudzież l. c. p. 97—101 nr 20 z r. 1644 nie znaleźliśmy w bibljotece dominikańskiej; drugi z wymienionych znajduje się w bibljotece oo. karmelitów i niewłaściwie między dominikańskiemi pomieszczony, natomiast pierwszego opis powtarzamy w skróceniu za Bersohnem.

16. Antyfonarz z r. 1642, z 32 kart, w. $15^1/_2$ c. w. (t. j. 0·408 m) i sz. $10^1/_2$ c. w. (t. j. 0·276 m), 12 kart jest papierowych, pisanych rzekomo przez Dereya. Liczba ozdobniejszych inicjałów dochodzi od 1—20 na jednej stronnicy. Ostatnia stronnica rękopisu nosi według Bersohna str. 86 następujący dopisek: Conclusio voluminis $\frac{F.\ S.\ I.}{N.}$ (Bersohn przypuszcza, że jest to najprawdopodobniej monogram

scriptora) ad comparandum istud venitorium et de illo ecclesiae Sendomiriensis sancti Jacobi Apostoli providendo adhibuit suum studium sumptumque sexaginta trium florenorum. Reverendissimus Pater Fr. Augustinus Rogala, Praedicator Generalis: per hoc quoque pro suo modulo, nativo conventi Ordinis Praedicatorum dotem memorabilem relinquere intendens. Anno Domini millesimo quadragesimo secundo in mense Martii«. Wreszcie między innemi B. powiada, że oprawa ze skóry białej z wyciskami ma okucia bronzowe, renesansowe.

17. Księga Bractwa różańcowego z r. 1694. Oprawiona w aksamit strzyżony, koloru orzechowego. Okładki w. 0·323, sz. 0·220 m. Na oprawie okucia srebrne i z metalu nieszlachetnego, a mianowicie, pośrodku medaljon srebrny, cienko trybowany, z przedstawieniem chorej niewiasty, leżącej na łóżku i odbierającej z rąk zjawiającej się w obłokach Madonny z Dzieciątkiem Jezus różaniec. Ramki, otaczające okładki, są metalowe z motywem liścia, a w narożnikach ornament barokowych zwojów. Na odwrotnej okładce podobne ozdoby co na przedniej, tylko medaljon środkowy odmienny, owalny, przedstawia stojącą postać ś. Dominika z lilją i księgą. U stóp świętego pies z pochodnią pilnujący świata z krzyżem. (Godło dominikańskie).

Wewnątrz księgi miniatura, robiona gwaszem, przedstawia mężczyznę umierającego z różańcem na szyji, którem ukazuje się Matka Boska i przyjmuje jego ulatującą duszę. Malowidło liche obejmuje całą stronnicę. Następna karta malowana w róże, lilje i barokowe ozdoby. Napis rozpoczynają słowa: Centuria archiconfraternit(atis): S. S. Rosarii seu catena mystica etc. etc. 1694.

Fig. 33. Inicjał *S* gradualu Dereya z r. 1635. (Fot. L. L.).

18. Śpiewnik z r. 1734, pod tytułem: Additamentum no(n)nuloru(m) officiorum pro Choro Conuentûs Petricoviensis Monialium. Per me P. F. Kilka znaków tonicznych na linjach i podpis, zapewno muzyka, Mch P. G. »descriptum Ao D. 1734 D. 6 Apri: Cały ten napis ujęty w ramki malowane akwarellą, nieudolnej roboty. Następuje indeks 8 pieśni. Kart paginowanych 46, próżnych 6, w. 0·452, sz. 0·290 m. Inicjały również bez artystycznej wartości. Na str. 8 wklejony miedzioryt z Pietą ujęty w oramienie akwarelowe.

19. Compendium Officiorvm z r. 1766. Księga papierowa z pieśniami kart nl. 2 + paginowanych ołówkiem potem atramentem k. 76 (152 str.) + 22 k. nl., później zda się dodanych, razem k. 100, w. 0·512, sz. 0·330 m. Na k. tytułowej w owalnej ramce akwarelowej napis czerwoną farbą tej treści: Compendiu(m) Officiorvm Pro Choro Conventus Posnaniensis O. P. Curâ ac Sumptu A. R. ac Eximij P. S. T. Praed. Exprovincialis Patris Berengarij Wezyk Rucki Actualis Prioris ejusde(m) Conv. In Anno D(omi)ni 1766 d. 3 In. Descriptum. Na około ramek malowany ornament z gałązek, róż, tulipanu, muszli i zwojów barokowych, a pod spodem trzymający go aniołek. Następuje indeks pieśni zawartych w tym kancionale, zakończony wymalowanym koszem kwiatów: gwoździków, tulipanów,

niezapominajek etc. Inicjały kolorowane nieudolnie. Całość iluminowania pozbawiona artystycznych cech, grubej roboty. Oprawa w skórę cielęcą gładka z jedną klamrą mosiężną.

Rękopisy bez daty.

20. Antyfonarz z inicjałem *U* z XV w., pisany minuskułą frakturową na kartach pergaminowych, w. 0·515, sz. 0·345 m, kart około 173 z nich 4 z XVII lub XVIII w. Inicjały dwa t. j. na 1 k. *U*, na k. 122 *E*. Obydwa robione pędzlem i piórem, laski liter czerwone i niebieskie, tła wypełnione ornamentem kół i nierozwiniętych gałązek kwiatowych. Oprawa w pergamin z wyciskami figur w nyszach, bardzo zniszczonemi. Okucie mosiężne ażurowo cięte, grawerowane, z kasztami w kształcie ściętej piramidy jako ochraniaczami. Całość mocno zniszczona.

21. Antyfonarz z inicjałem *E* z pierwszej poł. XV w. Kart pergaminowych, numerowanych 299, w. 0·595, sz. 0·410 m. Inicjałów pięć w rodzaju miniatur rękopisu opisanego pod l. 4, z r. 1522. Na karcie 1 inicjał *E* w okienku w. 0·143, sz. 0·140, na k. 133 v *Z*; na k. 193 v na tle złotem *F*; na k. 215 lit. *A*; wreszcie na k. 233 lit. *D*.

Fig. 34. Inicjał z Przedstawieniem Dzieciątka Jezus w świątyni (Fot. L. L.).

22. Kancjonał z inicjałem *L* z Przedstawieniem Dzieciątka Jezus w świątyni (ob. fig. 34) z XVI w. Kart pergaminowych 260, w. 0·63, sz. 0·415 m, zawiera różne hymny, sekwencje i t. p. z nutami na jeden głos, między niemi na k. 175 pieśń do ś. Stanisława. Brak karty tytułowej, z następnej pozostała większa część niebieskiego inicjału *L* czy może *D*, co napewne, wskutek oderwania części miniatury, ustalić się nie da. Pośrodku na tle architektury wnętrza przedsionka świątyni, poza ołtarzem (stołem), stoi ś. Symeon w chuście zielonej, różowej sukni i żółtej kapucy, trzymający na rękach Dzieciątko Jezus nagie, leżące na białej chuście. Z prawej strony przed ołtarzem stoją: Madonna ze złotym nimbem i ś. Józef, na pierwszym planie klęczy ś. Anna prorokini, w różowej sukni, składająca na ołtarzu ofiarę: gołąbki w kojcu. Na jej przedramieniu biały ręcznik, u boku, na pasku zwiesza się mieszek skórzany. Ramki zielone w. 0·165 m. Tło między niemi a inicjałem złote polerowane. Na marginesach, jak widać z zachowanej części, była winieta z różnobarwnych gałązek i złotych bąbli. Miniatura pełna rysunkowych błędów ujemnie mówi o klasztornym artyście. Bersohn l. c. p. 69 skłonny jest przypisać ją bratu Viktorynowi, co nie jest słuszne, mimo wzorowania się na nim. Oprawa z XVII w. bardzo zniszczona.

23. Antyfonarz z inicjałem *D*, w którym pośrodku namalowany ś. Wincenty dominikanin (ob. fig. 35). Rękopis pergaminowy z XVI wieku, kart w nim 364, w. 0·508, sz. 0·445 m. Na pierwszej karcie powyższy inicjał. Ś. Wincenty, przed

stawiony poniżej kolan, w habicie zakonnym, postawie stojącej, trzyma w lewej ręce różaniec i księgę w czerwonej oprawie. Prawą rękę podniósł ku górze i palcem wskazuje na Chrystusa, który zjawił się siedzący na tęczy na niebie, trzymając ręce rozkrzyżowane, jakby błogosławiące świat. Niebo lekko zachmurzone. Litera uformowana ze zwojów liścia, zielona, kąciki złocone. Ramki czworoboczne, 0·115×0·110 m, czerwone. Na marginesie od strony zewnętrznej karty namalowana gałązka z różnobarwnych liści i kwiatów, zwijająca się w ósemkę. Malowanie gwaszem dość grube.

Od góry napis czerwonemi literami, zaczynający się od słów: Incipit feliciter Antiphonarium partis Aestiualis etc., a potem złotemi kapitalikami: In Festo S. Vincentij Confessoris. Inicjały dalsze świadczą, że iluminatorowi brakowało znajomości rysunku i techniki malarskiej. Na str. 25 jest inicjał zielony *S*, w ramkach fioletowych, na czerwonem tle. Stronę 39 zamyka obrazek, przedstawiający dwóch potwornych aniołków ze skrzypcami i trąbką, siedzących na ławkach, otoczonych fantastycznemi kwiatami. Na str. 80 inicjał *A* niebieski na różowem tle w zielonych ramkach. Na str. 138 niebieskie *G* na zielonem tle, na str. 209 *L*, na 236 *H* złote na niebieskiem, na 270 zielone *D* na złotem, na 278 fioletowe *O* na złotem, na 298 czerwone *P* na poziomkowo-mlecznem, wreszcie na str. 324 niebieskie *O* na czerwonem tle. Piękną jest oprawa antyfonarza w skórę wyciskaną (patrz fig. 36) z okuciami z XVI wieku. Narożniki i rozety z grubej blachy mosiężnej wycinane na wylot i grawerowane. Klamry na pasach skórzanych, zamykające się na dwa kolce umocowane pośrodku zwierzchniej okładki.

Fig. 35. Inicjał *D* ze ś. Wincentym, dominikaninem. (Fot. L. L.).

24. Antyfonarz z inicjałem *A* z końca XV w., pisany minuskułami gotyckiemi, na pergaminie, kart 164, w. 0·635, sz. 0·42 m, od końca karty wyrwane. Na pierwszej karcie w ramkach fazowanych, w. 0·168, sz. 0·164 m, w dwu kolorach zielonym i czerwonym, naprzemian w narożnikach (por. fig. 37), inicjał *A* niebieski z listowia konturowanego na tle, widocznem przy kącikach ramek, z polerowanego złota, zarysowanem żółtemi arabeskami. W inicjale obrazek Nawiedzenia Grobu Chrystusowego przez trzy Marje. Na zielonej łące skrzynia kamienna grobu, na którego wieku, w poprzek na sarkofagu położonem, stanął anioł w białej szacie, o wielkich, tęczowej barwy, skrzydłach wzniesionych i lewą ręką odchyla śmiertelne prześcieradło, jakby chciał pokazać próżnię grobu, prawą ręką wskazującym palcem gestykuluje, zwrócony do trzech Maryi, widocznych po kolana i niosących słoje z maściami. Wszystkie mają głowy nakryte białemi chustami i takiemiż założkami okryte piersi. Suknia pierwszej żółto-czerwona, obcisła, rękawy po łokieć obłożone futerkiem białem, dalej na przedramieniu rękaw obcisły z zielonej materji. Druga Marja w sukni niebieskiej a płaszczu czerwonym z podszewką zieloną. Trzecia wreszcie Marja w czerwonej sukni i zielonym płaszczu. Za ich głowami złote krążki nimbu. Na drugim planie widać kawałek wzgórza zielonego oraz nieboskłon od góry ultramarynowy, przechodzący w kolory zielony, żółty, czerwony, a na horyzoncie biały. Głowy okrągłe o rysach nieregularnych, stylizowanych, o małych ustach, okrągłych czołach, oczach obwiedzionych sieną. Palce kurczowo pogięte. W draperjach załamania ostre. Marginesy karty zdobią z trzech stron wijące się gałązki ukwiecone i uliścione, zmieniające barwę.

W kącikach odgałęzień łzy ze złota polerowanego. Kwiaty różnobarwne, fantastyczne, także szyszki. Tak ten, jakoteż następne inicjały są rozjaśnione białą farbą. Dalsze inicjały, różnobarwne i ze złoceniami polerowanemi, mają charakter czysto ornamentacyjny bez ikonograficznych przedstawień i tak na karcie 6/v inicjał *A*, 0·08×0·085 m; różowy, w niebieskiem okienku, na złotem tle, z wąsami na marginesie. Na k. 67/v., w okienku 0·146×0·16 m inicjał *A* z winietą kwiatów na marginesie. Na k. 87 inicjał *V* ultramarynowy, w okienku 0·147×0·166 m, środek inicjału wypełnia piękny wzór żółtych gałązek na czerwonem tle. Na marginesie z trzech stron winieta z kwietnych gałązek. Na k. 113/v inicjał *O* niebieski, liściasty, na złotem tle polerowanem, które w narożnikach jest grawerowane, zaś w środkowej części litery malowane żółte arabeski, podobne jak na k. 87 we *V*. Od ramek w kolorach zielonym i czerwono buraczkowym, 0·155×0·169 m, wybiega na marginesy, prostopadły i dolny, winieta z różnobarwnych gałązek z kwiatami. Jako nowy motyw ornamentacyjny przybywa tutaj złoty, cienki, centkowany pasek, biegnący na zewnątrz winiety. Na k. 131/v inicjał zielony *S* z przedstawieniem gryzących literę głów smoczych z szyjami zawijanemi w sposób ∞. Literę pokrywa zielone listowie. Tło jej różowe z żółtemi arabeskami. Rameczki niebieskie, 0·155×0·165 m. Na dwóch marginesach winiety z gałązek, jak poprzednio. Na k. 153 inicjał *A*, czerwono żółty, na wzorzystem, niebieskiem tle, w okienku 0·140×0·156 m. Winieta na górnym marginesie zachodzi z obydwu stron na boczne. Na k. 14 odsyłacz pisarza antyfonarza powiada »prope finem libri folio 259«, również i notatka z XIX w. ołówkiem stwierdza, że »kart 164 i są wszystkie, ale pozatem musiało być nieco więcej, co widać z niedokończonego tekstu«.

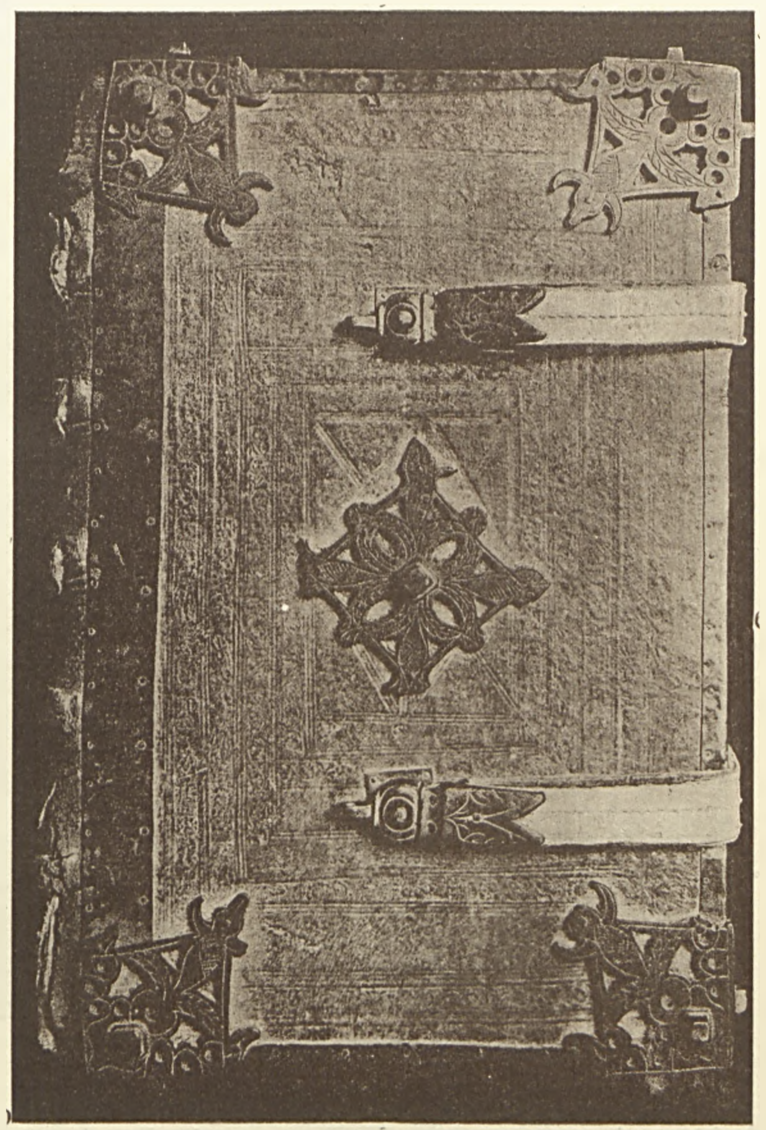

Fig. 36. Oprawa antyfonarza z XVI w. z inicjałem *D*. (Fot. L. L.).

Oprawa antyfonarza (fig. 38) z grubych na 20 mm desek, obciągniętych białym pergaminem z wyciskami mocno startemi o już renesansowym charakterze, z pasów złożonych z prostokątów, wypełnionych figuralnemi przedstawieniami jak: Adam i Ewa pod drzewem, Męka Pańska, Zmartwychwstanie i t. p. Okucia mosiężne: pośrodku rozeta z guzem skręconym wichrowato i w krzyż ułożonemi czterema lirami. Na narożnikach powtarzają się podobne guzy i półliry. Księga zamyka się na rzemienie z mosiężnemi skówkami z paszczami lwiemi i otworem, które na-

sadza się na kolce, umocowane na grawerowanych dwu rozetkach na zewnętrznej okładce.

U Bersohna l. c. p. 63—67, tabl. 2, tak opis jak i rysunki błędne.

25. Antyfonarz z inicjałem *V*, z końca XV w., pisany na kartach pergaminowych, w. 0·51, sz. 0·35 m. Na pierwszej karcie jedyny, ozdobny inicjał *V*, robiony piórem, czerwoną i niebieską farbą, przeważnie złożony z linij geometrycznych. Oprawa z desek obciągniętych białym, grubym pergaminem, którego wyciski, mocno starte, przedstawiają w prostokątach postaci świętych. Okucia mosiężne: pośrodku tarcza kwadratowa umocowana na przekątnię, z blachy, której
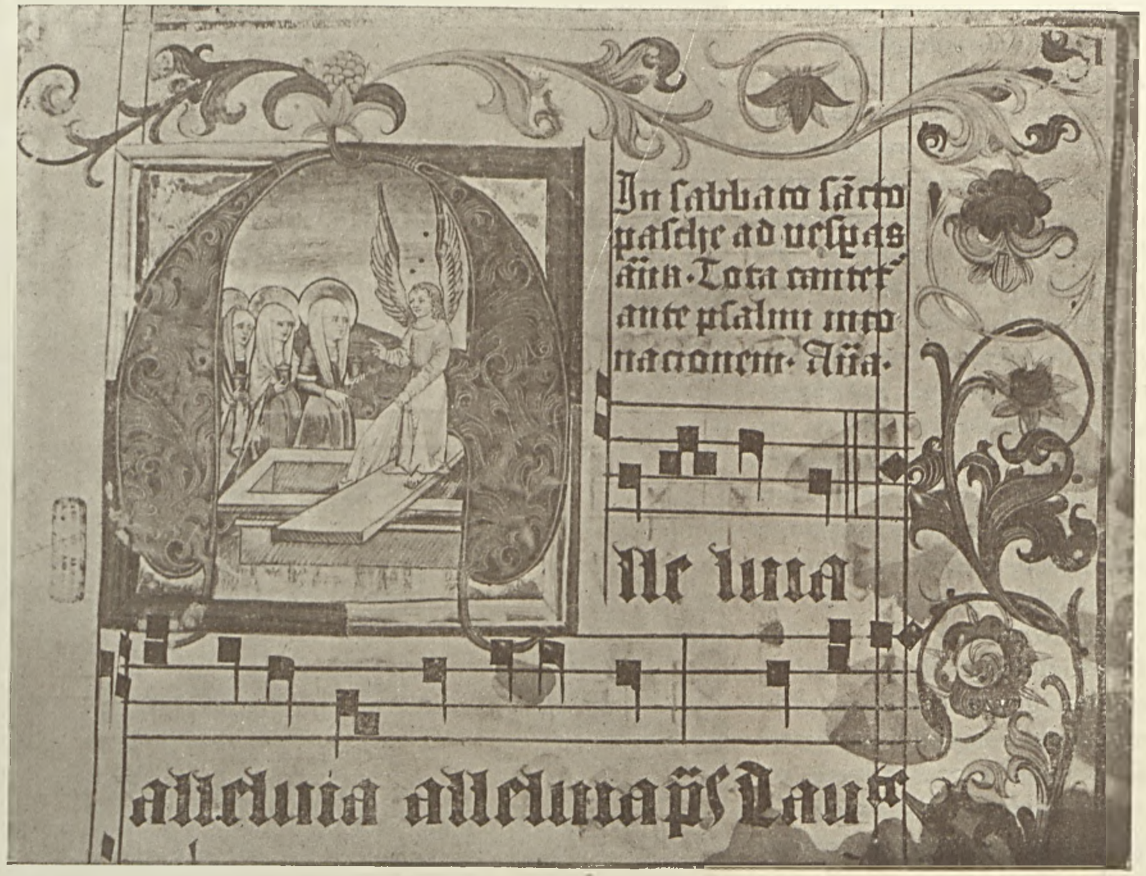

Fig. 37. Inicjał *A* z przedstawieniem trzech Maryj u Grobu Chrystusa. (Fot. L. L.).

boki wycinane w zęby półkoliste; na środku był guz, został po nim kolec. Narożniki wycinane na wylot, czworoboczne, tworzą czwórliść z guzem.

24. Antyfonarz bez karty tytułowej, pisany w połowie na pergaminie, w drugiej połowie na papierze, pochodzący z różnych czasów od XV do XVIII w. i różnych rąk, pisany przeważnie minuskułą frakturową na kartach wielkości w. 445, sz. 0·118 m. Pierwsza karta, z cieniutkiego pergaminu, wklejona falcami, na których data: Anno Dni Mo CCCCX. Inicjały frakturowe, czarne, ożywione czerwonemi linjami lub ornamentem również czerwonym z siatką zieloną. Gdzieindziej zmieniają się kolory piórkowego ornamentu. Na k. 64 ozdobniejszy od innych inicjał *M*, 0·07×0·08 m, z czerwonych i niebieskich kaligraficznych ornamentacyj złożony. Na karcie 47/v glossa z XIX w. na marginesie: Fratres Ordinis Prædicatorum Sandomiriæ apud Sanctum Jacobum Apostolum extra mœnia civitatis anno Domini 1852. Fr. I. V. W. Z M. N.

Najciekawszą księgi tej ozdobą jest oprawa także, jak rękopis, z różnych fragmentów złożona. Deski okładek obciągnięte są w skórę cielęcą wygniataną w deseń o układzie osiowym w poczwórnych pasach prostokątnych. Pochodzi z XVII w. Okucia starsze, bardzo zniszczone, różne, znać z dawnych opraw przeniesione. Trzy narożniki żelazne, wycinane z blachy w trójliście z lilij i dziurkowane, z guzem. Czwarty narożnik odmienny, brązowy, stary, zdaje się być z XV w. a może wcześniejszy (patrz fig. 39) wycinany na wylot, ujęty paskiem dziurkowanym, jakby w ramki trójkątne, których jeden bok zamknięty ćwierćłuczem, ozdobionem lilją. Na śródpolu rytowane dwa skrzydlate anioły, wydają się niby szkic pobieżnemi choć zręcznemi nakreślony linjami. Anioły z nimbami w powłóczystych szatach

Fig. 38. Oprawa antyfonarza z inicjałem *A*, późniejsza od rękopisu. (Fot. L. L.).

obok rozdzielających je przez środek położonych wielkich liści, wyciągają ręce ku sobie. Między grawerowanemi aniołami sterczy guz, w. 0·013 m, w kształcie ściętego ośmiościennego ostrosłupa na płytce ośmiobocznej.

(S. T.) Mszał ś. Piusa V papieża, przechowywany jako relikwje w skarbcu. Piękny druk rzymski z r. 1570. Szwabacha. Egzemplarz ozdobny na pięknym papierze. Winieta początkowa i wiele liter większych, drzeworyty dobre. Oprawa wspaniała w safian czerwony, na którym wyciski złocone, renesansowe skręty i sploty cienkie roślinne, ujęte w ramiaste linje geometryczne. W środku medaljon owalny z h. Piusa V Ghislieri, nad nim: S. D. N. PIVS V, a pod nim PONT. MAX. W czterech narożnikach medaljony okrągłe, z drobnym ornamentem misternego rysunku. Okładka tylna taka sama. Cała oprawa ujęta w oszklone ramy srebrne, z grzbietem całym srebrnym, cyzelowanym, o barokowych motywach. Jedna klamra srebrna, lana, barok. Drugiej brak. Kanty kart papierowych złocone i wy-

ciskany na nich ornament skrętów, wśród którego medaljony z napisami: S. Petrus apostolus, i S. Paulus apostolus, oraz znów herb Piusa V i Pont. Max. Papier podklejenia okładek zielonkowaty, wyciskany szlachetnym wzorem splotów cienkich roślinnych. Na karcie tytułowej wypisany, obok druku, autentyk z podpisami prałatów rzymskich, że tego mszału używał Pius V. Na karcie białej, przed tytułem, potwierdzające świadectwo Łubieńskiego, biskupa krakowskiego, z datą 1713. Tu także przyklejony cały korporał, podarty, na którym wypisano r. 1719 atramentem poświadczenie, że to »Corporale S. Pij. Pon. Max. V« i t. d. Mszał ten włożony jest w skrzynkę drewnianą, zamykaną na 2 zamki, a na jej przykrywie od wewnątrz malowany portret Piusa V, popiersie en 3/4, z prawą ręką z różańcem na piersiach, w kartuszu eliptycznym z wieńca laurowego, z głową aniołka u dołu, muszlą u góry i wstęgami. Poprawne malowanie, widocznie typ portretowy, koloryt żywy. Kolor czerwony przeważa.

Fig. 39. Narożnik okucia z oprawy antyfonarza 26-go. (Fot. L. L.)

FELIKS KOPERA i LEONARD LEPSZY.

ILUMINOWANE RĘKOPISY KSIĘGOZBIORU OO. KARMELITÓW NA PIASKU W KRAKOWIE.

Kodeks Nr. I. Antiphonarium de sanctis aestivale, z końca XIV w. (około r. 1397)[1].

Kodeks oprawiony jest (fig. 40) w skórę cielęcą z wyciskami z drugiej połowy XVI w., w formie ramek złożonych z arabesek roślinnych oraz drugich z wyobrażeń świętych w popiersiach, nad któremi przestrzeń wypełnia arabeska, a pod spodem podpisy. N. p. widzimy Chrystusa błogosławiącego i trzymającego jabłko z krzyżem, a pod nim kapitalikami napis: »Data est mihi om . . .« Dawida grającego na arfie i t. d. W pośród tych ram krata z linij, od góry napis kapitalikami: Antiphonarium de sanctis, u dołu: aestivale. Okucia mosiężne. Narożniki czworoboczne z XIV w., wycinane na wylot piłeczką (wielkości 0·088 na 0·088 m). Boki u przekątni przechodzą w lilje, a u dwu sąsiednich narożników w liście, przedstawione w profilu. Środek tworzy okrągłołukowa rozeta, ujęta w koło żabkami. Na zewnętrznych końcach sterczą guzy naśladujące kamienie szlifowane. Szerokość oprawy 0·37, wysokość 0·54 m.

Opis kodeksu. Kodeks składa się z 201 kart pergaminowych, wielkości 0·351 na 0·505 m. Kodeks opatrzony jest późniejszą kartą tytułową, na niej napis: »Antiphonarium hoc ordinis fratrum beatissimae V. Mariae de monte Carmelo A. R. O. gubernante coenobium istud admodum reverendo P. M. Bonaventura Kiełkowicz S. T. h. Doctoris pro nunc custode Anno D. MDCCXXXXIII memoriam«. Na kartach kodeksu nuty i pod niemi tekst pisany gotycką minuskułą. Tekst urozmaicają iluminowane inicjały trojakiej wielkości. Największe miniatury są barwne, wyobrażają na tle litery sceny z Pisma ś., średnie przedstawiają zaś literę barwami czerwoną lub niebieską z rysunkami potworków lub świętych, lekko kolorowanemi. Najmniejsze utworzone są z czarnych wstęg, które układają się w litery gotyckie, a te ożywia ornament: arabeska, twarze ludzkie albo postaci zwierzęce.

Miniatury. Str. 1 inicjał *A* (fig. 41). Na czerwonej powierzchni litery narysowana piórkiem postać niewieścia, w wysokiej gotyckiej koronie z nogami koziemi, między któremi przewija się gałązka bluszczu. Nadto widzimy dwa smoki, u jednego z nich ogon przechodzi w gałąź, u drugiego zaś gałąź wysuwa się z paszczy i wije w falistą linję. Tło litery tworzą czerwone i niebieskie kaligraficzne arabeski, wijące się spiralnie, a nadto z zewnątrz litery od strony marginesu. Z kącika wygląda maska twarzy ludzkiej. Wielkość inicjału: w. 0·200, sz. 0·120 m. Podajemy wszędzie litery bez wąsów. Str. 2 inicjał *P* ze smokiem, z którego paszczy wysuwa się gałąź (sz. 0·043, w. 0·055 m). Str. 45 inicjał *U* z bocianem trzymającym węża w dzióbie (sz. 0·050, w. 0·055 m). Str. 47 inicjał *T* na czerwonem tle litery narysowane dwa dwu-

[1] Mathias Bersohn: O illuminowanych rękopisach polskich, Warszawa 1900, str. 107—111.

nożne potworki, z nich jeden z psią głową w pysku ma gałązkę, drugi o ludzkiej głowie z czapką frygijską. U obydwu ogony, jak zwykle przechodzą w gałązki. W pośrodku litery ś. Piotr w całej figurze. Rysunek piórkowy, lekko kolorowany pendzelkiem (0·095 na 0·095). Str. 64: inicjał *Q*. Tło litery czerwone a w niem trzy smoki z ogonami przechodzącymi w gałęzie. Dwa z nich iskają się dzióbami, trzeci ma twarz ludzką. Pośrodku litery znajduje się ś. Paweł w całej figurze z mieczem w dłoni (sz. 0·090 w. 0·175). Str. 81: inicjał *R* ma tło niebieskie a na niem trzy dwunożne smoki o psich głowach, z pyska i z ogona wysuwają się gałązki z liśćmi sercowatego kształtu. Trzeci pies jakby warczał (sz. 0·120, w. 0·095). Str. 94: inicjał *T*. Tło niebieskie, środek litery zapełniają arabeski czerwone z niebieskiemi kropkami, z boku dwa jednogłowe potworki na czerwonej i niebieskiej powierzchni litery (sz. 0·100, w. 0·105 m).

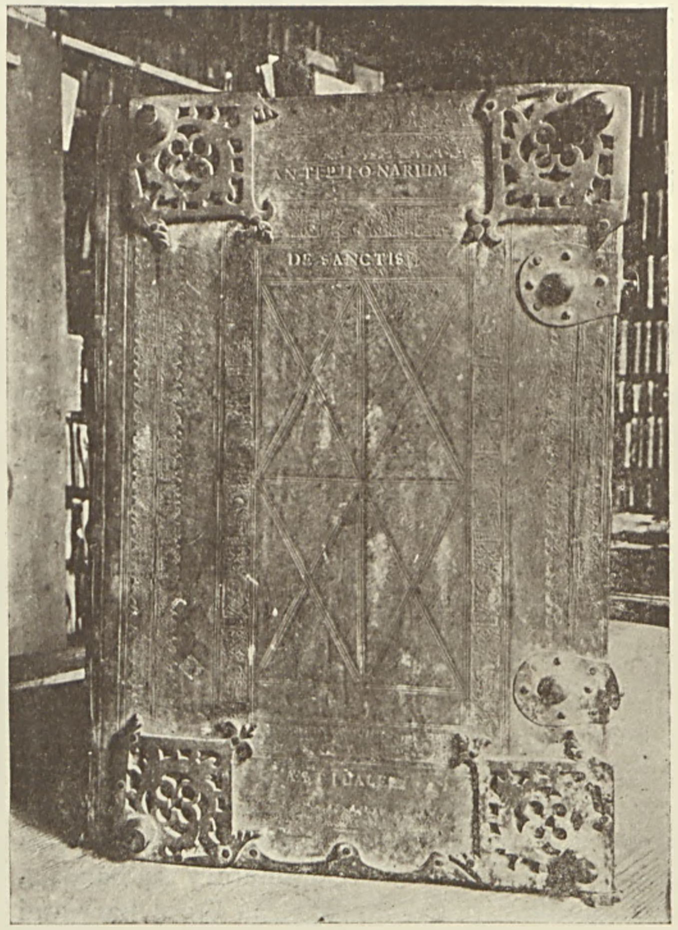

Fig. 40. Oprawa kodeksu Nr. I. (Fot. L. Lepszy w 1918 r.).

Str. 96: inicjał *G* z ptakiem z racicami. Str. 108: ozdobny inicjał *O*. Str. 126: inicjał *B*. Str. 129: inicjał *D*. Str. 136: inicjał *P* z głowami. Str. 145: inicjał *h* (fig. 42), ujęty w jasno zieloną ramkę, załamującą się za kształtem litery, wzór ramki tworzą rzuty palmowych gałązek, widzianych w profilu; na prostopadłej lasce widać od góry niedźwiedzia, od dołu psa, między niemi zaś, jako tło zwoje bujnego listowia. Całość w jasno buraczkowym kolorze. Narożniki lasek przechodzą w gałązki z liśćmi różnokolorowemi, niebieskie w odcieniu bławatu i lila, zielone, różowo buraczkowe i złote, są one przenizane przez pierścienie, jakby ze szkła kolorowego. Na brzuszku litery, w narożniku górnym, ptak, w dolnym głowa szatana, łączą je zaś, podobne jak poprzednio, skręty niebieskiego liścia, jasne na ciemnem tle i białą farbą wydobyte światełka. W tak nakreślonej literze przedstawił iluminator koronację N. P. Marji przez Chrystusa. Obie postaci siedzą na niewidocznych tronach. Madonna w niebieskim płaszczu z podszewką różową, układającym się w faliste fałdy, ręce o długich palcach złożyła do modlitwy, a na jasnowłosą jej głowę wkłada Chrystus koronę gotycką o wysokich liljach poprzedzielanych kolcami. Malowidło twarzy N. P. Marji nieco podniszczone. Chrystusa okrywa płaszcz jasno purpurowy z zieloną podszewką. Fałdy w rzutach faliste. Twarz o rysach regularnych, obwisłych wąsach i krótkiej brodzie, narysowana realistycznie. Włosy długie trefione, spadają na ramiona. W lewej ręce trzyma jabłko z krzyżem, prawą wkłada koronę, ręce przytem źle narysowane. Za tło grupy służy rozpięta materja żółta, z czerwonemi refleksami, a na niej wzór w romby wypełnione krzyżami z lilij, a po tem dopiero snuje się złota stylizowana arabeska. Poza draperją widzimy fantastyczną gotycką

architekturę z wieżą, krużgankami, łukami przypornemi, iglicami oraz czerwonemi i niebieskiemi dachami z płyt dachówkowych albo łusek. Architektura ta uwydatnia się na tle czarnem o złotej arabesce. Zewnątrz litery, jednakże w obrębie zielonej ramki, widzimy tło złote wygniatane w arabeski liściaste i szlak z różyczek czworolistnych tudzież kropek. Z zewnątrz ramki uzupełnia miniaturę tło czarne, a na niem rozczłonkowane obfite gałązki złote, stylizowane na sposób, jak w epoce renesansu. Przy marginesie na tem tle widzimy klęczącą postać mnicha w białym płaszczu z kapturem i w bronzowym habicie, modlącego się z rękami złożonemi, u jego stóp śpi lew. Głowa mnicha z tonzurą, o twarzy szerokiej, okrągłej. Poza nim stoi ś. Katarzyna w koronie srebrnej, perłami sadzonej, o wysokich liljach i kolcach, w zielonym płaszczu, podbitym podszewką czerwoną, a suknia jej, jak to z wystających rękawów widać, jest brązowa. Lewą rękę kładzie święta na głowie mnicha, w prawej poprzez płaszcz trzyma koło, symbol męczeństwa. Twarz ładna, regularna, podniesiona w górę, włosy lniane, oczy wzniesione ku niebu, draperja spływa w długich płynnych linjach. Na banderoli, biegnącej z rąk mnicha, napis: F r a t e r R o m a n u s f e c i t. (Wymiary samej litery: sz. 0·205, wys. 0·230). Prawie na całym marginesie biegną stylizowane różnobarwne gałązki.
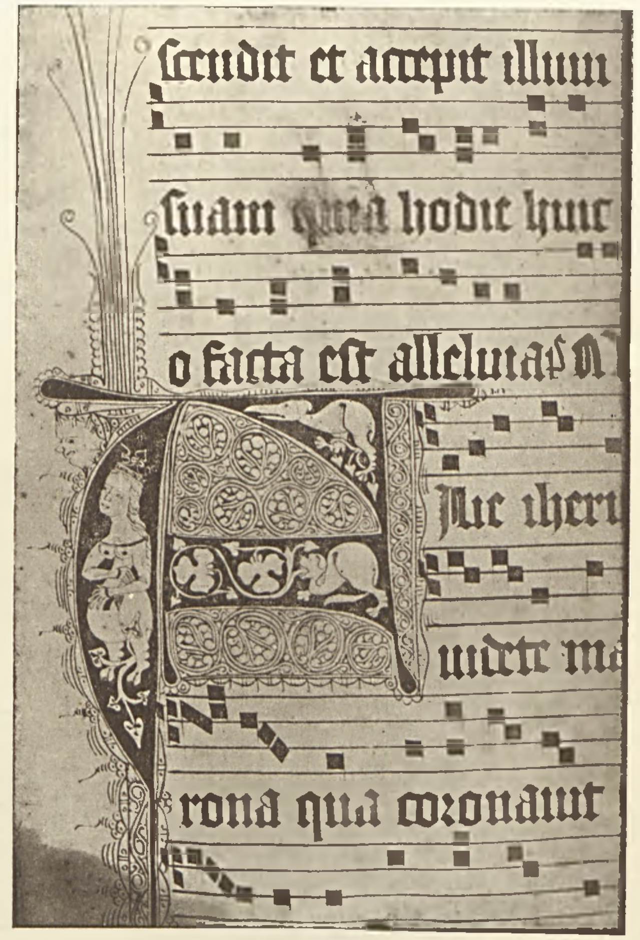

Fig. 41. Inicjał *A* z kodeksu Nr. I, str. 1. (Fot. F. Kopera w 1918 r.).

Na str. 149 inicjał *U*, wśród licznych arabesek czerwonych i niebieskich, na czerwonem tle osnowy litery występują rysowane, bez żadnego podkładu, dwunożne potworki o łabędzich szyjach i w akrobatycznych pozach (fig. 43): jeden o twarzy ludzkiej włożył głowę między nogi i w ustach trzyma gałąź o sercowatych liściach, drugi zaś o psim pysku chce dosięgnąć swego ogona. Rysunek zręczny; środek wypełniony pasami poziomemi z prostokątów, raz niebieskich, drugi raz czerwonych z arabeskami (sz. 0·125, wys. 0·09 m). Na str. 158 i 160 inicjały *A*, wielkie arabeskowe. Str. 164: inicjał *L* (fig. 44). Na osnowie litery narysowana gałąź, wijąca się falisto z liściem koniczyny i bluszczu. Gałąź ta wychodzi z paszczy dwunożnego potwora, o łabędziej szyi i psiej głowie. Ogon podwinięty pod nogę, przechodzi w gałązkę. Tło litery ozdabiają arabeski, wijące się w kształcie poziomo położonych ósemek (sz. 0·155, wys. 0·150). Na stronicy 170: dwa inicjały z potworkami. Na str. 178: inicjał *G* z bocianem.

Str. 184: inicjał *A* (fig. 45). Na jego osnowie, po jednej stronie na białem i czerwonem tle, postać potworka dwunożnego z racicami i głową kobiecą w czepcu przepasanym czerwoną opaską z piórem od czoła. Po drugiej stronie, na podobnem tle, potworek dwunożny z głową nakrytą piuską; z ust wysuwa się gałązka, tak samo ogony przechodzą w gałęzie. Tło pod literę tworzy pas niebieski z liści blu-

szczu i koniczyny, a resztę pasy poziome czerwone, złożone z arabesek dwukolistych (wymiary sz. 0·160, wys. 0·175 m).

Str. 192: inicjał *S* (fig. 46). Inicjał niebieski, na nim zwoje roślin chiaro-scuro, plastycznie wydobyte i światło znaczone białą farbą. Podkład wewnętrzny całej litery zielono-żółty, na nim wiją się złote, bardzo piękne, roślinne arabeski, przypominające epokę odrodzenia; na zewnątrz narożniki złote z wyciskiem ramek, ozdobionych kółeczkami i punktami, zaś w kącikach gałązki. Skrajną ramkę różową ozdabiają rzuciki linearnego ornamentu. Od góry i z lewego boku od widza snują się paski zielone, z plecionką łańcuszkową. Na środku litery postać ś. Anny, na tronie architektonicznym, profilowanym, wygodnym, z poduszką. Siedzi ona w sukni jasno różowej, podbitej zieloną podszewką. Głowa jej obwiązana jest chustą białą. Draperja traktowana podobnie, jak na miniaturze z koronacją. Ś. Anna trzyma małe postaci N. P. Marji i Dzieciątka Jezus. Wszystkie trzy figury opatrzone są aureolami, z kolistych tarcz z gładkiego złota. Owalna, nieco podłużna twarz ś. Anny, jest obrysowana bardzo ładnie, a oczy jej spoglądają na klęczącego na splotach marginesu mnicha. Zakonnik ten złożył ręce do modlitwy; głowa jego z wielką tonzurą, twarz typowa o wystających czerwonych policzkach, wygolona, oczy wyraziste, ciemne, od rąk wysuwa się w górę banderola z napisem: F. Avertanus V: Carmeliticae offert. Napis zdaje się być z XVIII wieku i położono go na miejsce dawnego napisu. Z trzech narożników wybiegają gałązki różnobarwnego liścia i kwiecia (sz. 0·150, wys. 0·205).

Fig. 42. Inicjał *h* z kodeksu Nr. I, str. 145. (Fot. F. Kopera w 1918 r.).

Str. 195: inicjał *h*. Na powierzchni litery dwubarwnie założonej, niebiesko i czerwono, mianowicie na lasce jej pionowej fantastyczny ptak o długiej szyi, trzymający w dzióbie gałązkę bluszczu, lekko zabarwiony (fig. 47). Na wybrzuszonej części litery widzimy groteskę przedstawiającą pół postaci kobiecej po biodra, w koronie gotyckiej, z rozpuszczonemi blond włosami i głębokim dekoltem. Na ucięciu bioder widzimy znów odwróconą koronę gotycką, do której bocznych lilij sięgają ryby ptasiemi dzióbami, umieszczone w miejsce ramion. Poniżej na osi trzecia korona, z korony zaś na głowie wyrastają liście bluszczu. Groteska lekko koloryzowana, tło litery wewnętrzne z niebieskieh arabesek, zewnętrzne z czerwonych (sz. 0·145, wys. 0·125).

Str. 203: inicjał *N* (fig. 48) zdobią dwa potworki na powierzchni litery, jeden w kształcie bociana trzymającego w dzióbie listki bluszczu, drugi z pyskiem psim, także dwunożny, trzymający gałązkę bluszczu w pysku. Tło jak zwykle.

Str. 229: inicjał *E*. Powierzchnia litery w dwu kolorach, niebieskim i czerwonym, ornament linearny i z trójliści. Tło jak zwykle z arabesek (sz. 0·080, wys. 0·085 m).

Str. 245: inicjał *A*, skomponowany jak poprzednio (sz. 0·080, wys, 0·090 m).
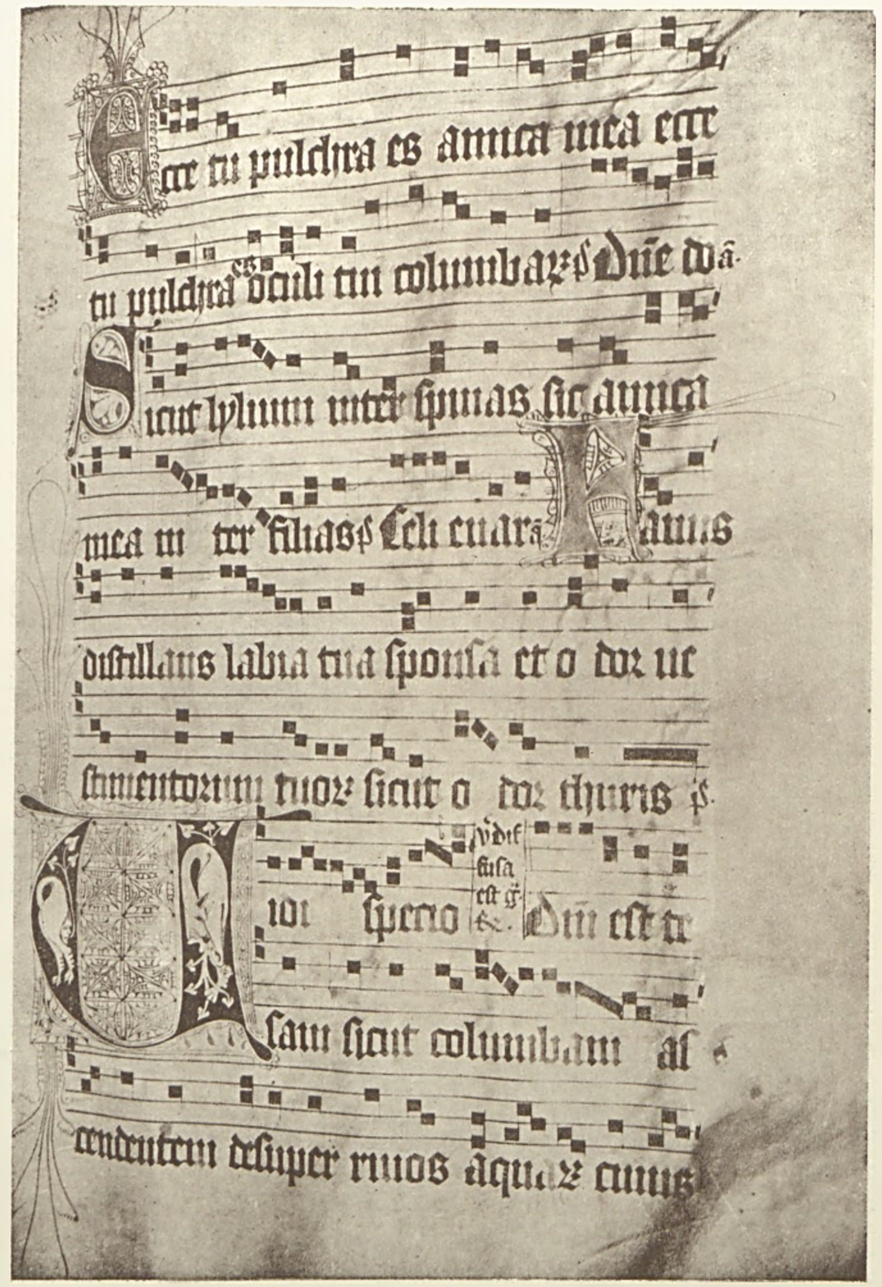

Fig. 43. Inicjał *U* z kodeksu I, str. 149. (Fot. L. L. 1918 r.).

Str. 261: inicjał *D* (fig. 49). Na lasce prostej, niebieską i czerwoną farbą założonej, występuje fantastyczny błazen o nogach zwierzęcych, z garbem, w kapturze obszernym, z ogonem z gałązki bluszczu, poprawnie narysowany i lekko koloryzowany. Z drugiej strony na wybrzuszeniu litery dwunożny raciczny potwór z głową kobiecą, ubraną w chustkę, na gęsiej szyi; ogon z gałązki bluszczu przewija się wśród nóg (sz. 0·120, wys. 0·090 m).

Str. 284: inicjał *I*. Na niebieskiej powierzchni litery widzimy falistą romańską gałąź z czerwonemi pączkami i stylizowanemi listkami (sz. 0·055, wys. 0·125).

Str. 300: inicjał *F* (fig. 50). Litera purpurowa z języczkiem środkowym niebieskim. Na jej powierzchni wije się liściasty bujny ornament en grisaille. Wśród liścia górnej poziomej laski wygląda brodata męska głowa. W literze samej widzimy skały malowane neutralną farbą, zmieszaną z czerwoną, na nich rosną zielone drzewa. Pomiędzy zaś skałami widać jasno żółtą wodę, a na niej płynącą łódź z trzema apostołami, z których jeden podaje rękę Chrystusowi stojącemu na wodzie. Rysunek nieudolny, kolory żywe. Błękit nieba wypełniają złote arabeski.
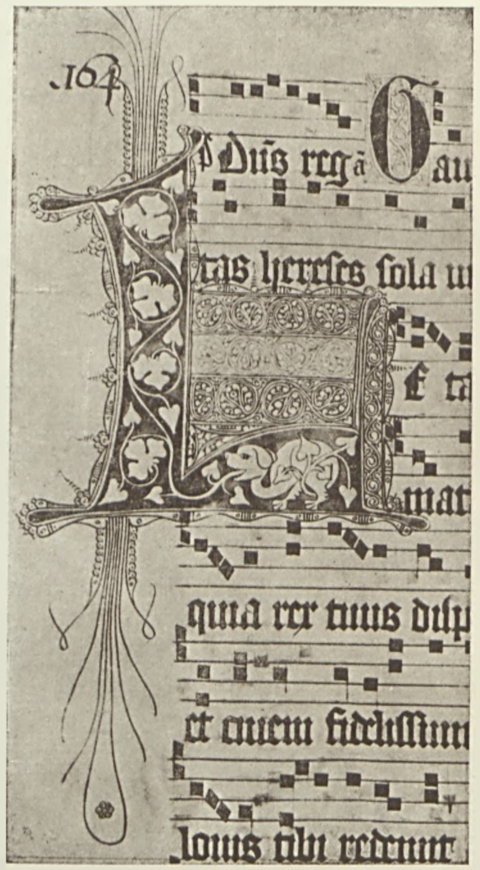

Fig. 44. Inicjał *L* z kodeksu I, str. 164. (Fot. L. L. 1918 r.).

Fig. 45. Inicjał *A* z kodeksu I, str. 184. (Fot. L. L. 1918 r.).

Literę ujmują zielone kameryzowane ramki. Na boku przy literze klęczy mnich w białym płaszczu i fioletowym habicie. Na jego głowie widać wielką tonzurę, a od złożonych rąk wychodzi banderola z napisem: Fr. J......... (litery wyskrobane, może Johannes?) fecit istud C(apitale)[1]. (Sz. 0·160, wys. 0·220).

Str. 304: inicjał *B* (fig. 51). Powierzchnia litery niebieska, na niej figury, na lasce pionowej potwór dwunożny z racicami, o psiej głowie, z paszczy wysuwa się

[1]) »Capitale« oznacza tutaj barwny inicjał. Por. Ducange. Glossarium mediae et infimae latinitatis Niort-Londres 1883. t II, str. 131: capitale pro capitulum vel Capitulare. W. Wattenbach, Das Schriftwesen im Mittelalter, wyd. 3-ie, 1896, str. 348, cytuje między innemi znany krakowski kodeks Pawła Paulirinus'a (XX artium liber), w którym tenże powiada: Illuminator est artifex ponens colores super libros, cujus officium est, scire bene capitalia varia facere et flores protrahere et aurum et argentum scire libris stabiliter imprimere et fulgide et ymagines et picturas scire pertinentissime capitalibus infigere et habere (debet) pinzellos, pennas bonas et colores effecatos etc.

gałązka, jak również ogon kończy się liśćmi bluszczu. Na górnym brzuszku litery wije się gałązką z trzech żołędzi, na dolnym umieszczony potworek o ludzkiej twarzy i we współczesnej czapce. Wnętrze litery ma tło z arabesek kaligraficznych, niebieskich, z punkcikami czerwonemi (sz. 0·120, wys. 0·100).

Str. 313: inicjał *O* (fig. 52). Na czerwonym lewym łuku litery korona bokiem ku środkowi ustawiona, druga tak samo umieszczona korona znajduje się na łuku
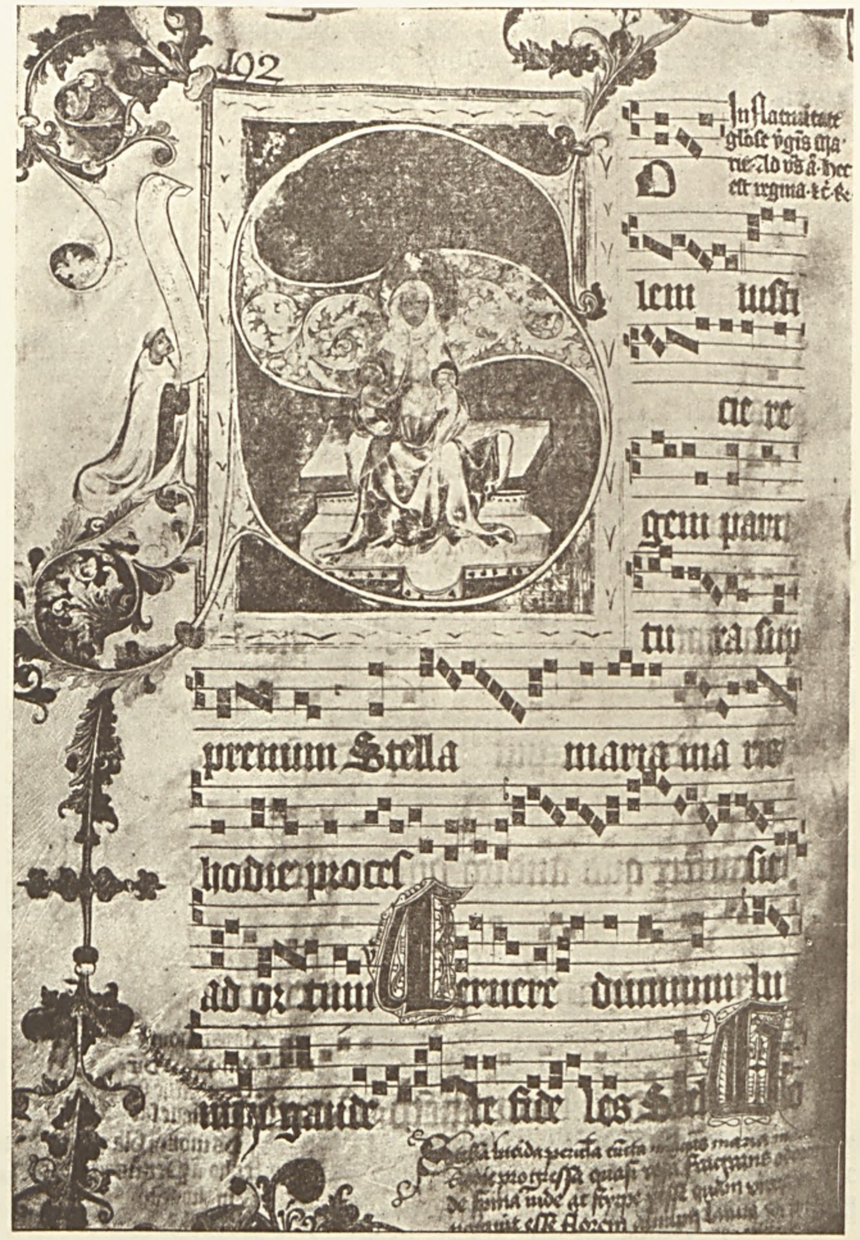

Fig. 46. Inicjał *S* z kodeksu I, str. 192. (Fot. L. L. 1918 r.).

niebieskim prawym. Obie korony są gotyckie, jedna z centkami niebieskiemi, druga z czerwonemi. Powierzchnia okienka założona arabeskami, jak zwykle (sz. 0·092, wys. 0·084 m).

Str. 318: inicjał *O* (fig. 53), nieco podobny do litery poprzedniej z tą jednak różnicą, że w miejsce koron widzimy gąski czy młode łabędzie (sz. 0·090, wys. 0·085 m).

Str. 338: inicjał *L* (fig. 54). Tło lasek niebieskie, na prostopadłej lasce dwa cielska o jednej brodatej, męskiej głowie, w czerwonej czapce, z pomiędzy racic

wybiegają ogony z liścia bluszczu. Na poziomej podstawowej lasce potwór z wygoloną głową męską, jakby w piusce czerwonej, z szyją ptasią, o tułowiu czworonoga, z dwiema jednak nogami, między któremi przewija się ogon, z ogona zaś wyrastają liście bluszczu. Tło litery zapełnione czerwonemi arabeskami (sz. 0·145, wys. 0·120 m).

Str. 353: inicjał *V* (fig. 55). Na laskach niebieskich dwa potworki. Z lewej strony dwunożny z racicami, z psim pyskiem oraz z ogonem i ozorem z liścia bluszczu. Z prawej strony głowa męska w czerwonej czapce frygijskiej, na tułowiu zwierzęcym, z wielkim ogonem, z którego wyrastają liście bluszczu. Obie postaci zwrócone odśrodkowo. Tło litery tworzą arabeski czerwone (sz. 0·130, w. 0·195 m).

Fig. 48. Inicjał *N* z kodeksu I, str. 203 (Fot. L. L. 1918 r.).

Str. 370: inicjał *I* (fig. 56). Tło laski niebieskie. Na niem wije się ornament liścia z żyłkami czerwonemi, który wychodzi z paszczy psa dwunożnego, stojącego u podstawy litery. Boki ozdobione kaligraficznemi, czerwonemi arabeskami (sz. 0·100, wys. 0·145 m).

Fig. 47. Inicjał *h* z kodeksu I, str. 195. (Fot. L. L. 1918 r.).

Fig. 49. Inicjał *D* z kodeksu I, str. 261. (Fot. L. L. 1918 r.).

Kodeks Nr. II. Antiphonarium de sanctis tempore hiemali z końca XIV. w. (z r. około 1394). (Por. Bersohn j. w. str. 112). Jest on oprawiony (fig. 57) tak samo jak kodeks Nr. I. Na oprawie wyciśnięty napis: Antiphonarium de tempore et sanctis tempore hiemali. Wlepiona w nim karta tytułowa, z napisem jak w poprzednim kodeksie, tylko mniej ozdobna. Kart numerowanych 270, pergaminowych, wielkości 0·350 na 0·522. Wielkość marginesów z boku 0·060 z góry 0·048, z dołu 0·090. Kart nieliczbowanych papierowych, dodanych przez Kiełkowicza, z przodu 1, z tyłu nie licząc próżnych z indeksem 12, mocno zgryzionych przez robaki. Styl i charakter inicjałów podobny do poprzedniego.

Karta 3: inicjał *h*, osnowa litery układa się we wzór skombinowany, czerwony i niebieski, z liścia (sz. 0·110, wys. 0·110). Cały szereg mniejszych inicjałów, i tak: na karcie 12 *P* z dwoma potworkami, na karcie 19 *P* z trzema głowami ludzkiemi (w granicach sz. 9·045, wys. 0·050 m), na karcie 21 *D* z dwiema głowami ludzkiemi, na karcie 25, 26, 27 i 30, różne inicjały z głowami, potworkami, tudzież postaciami w czapkach.

Karta 32: Inicjał *O* (fig. 58). Na czerwonem tle litery występują dwa dwunożne potworki, rysowane piórkiem, o dziwacznych kształtach, z szyją łabędzią, psiemi głowami, jeden z psią mordą, drugi z ptasim dzióbem, oba wypluwają ga-

łązki. Pośrodku na niebieskim rombie skrzydlaty potworek o ludzkiej twarzy, z przepaską na głowie, szponach ptasich i skrzydłach nietoperza (sz. 0·10, wys. 0·10 m).

Karta 36: Inicjał *R* (fig. 59). Osnowa litery składa się z dwu teł: jasno purpurowego i niebieskiego, po których biegną skręty roślinne jak w kodeksie Nr. I. Tutaj wychodzą one z dzióba ptaka, a u spodu trzyma je siedząca udrapowana postać, bliżej niedająca się określić, z powodu zniszczenia. W polu zakreślonem literą, widać z głębi szopę, na tle której N. P. Marja leży w pozycji półsiedzącej,

Fig. 50. Inicjał *F* z kodeksu I, str. 300. (Fot. L. L. 1919 r.).

na posłaniu przykrytem czerwoną materją, ze wzorem w pasy kropkowane żółtą farbą. N. P, Marja w niebieskiej sukni. Twarz jej okrągła, usta małe, nos długi, rysy dość regularne, włosy lniane, rzęsy ciemne. Obok, na złocistych promieniach leży Dziecię Jezus, towarzyszą mu wół i osioł. U stóp N. P. Marji kobieta ściele kołyskę na biegunach. Z drugiej strony N. P. Marji ś. Józef w płaszczu fioletowym, już siwy, brodaty, zafrasowany. Na podziurawionej strzesze popielatego koloru widać koguta i kurę. U spodu tej sceny parapet, tworzący otwartą od góry wnękę o architekturze romańsko-gotyckiej, malowanej żółtą barwą, przy nim klęczy mnich,

z głową wzniesioną ku górze, z rękami złożonemi do modlitwy; habit na nim ciemno stalowy a płaszcz biały; twarz mnicha okrągła, draperja w układzie płynnym ale pobieżnym i nie przemyślanym tak artystycznie, jak w kodeksie Nr. I. Literę ujmują zielone ramki, których tło złote z odciskami w centki i w roślinne skręty. Poza ramką, od strony marginesów, znajdują się czarne tła pasów z falistym ornamentem liściastym, jak w kodeksie Nr. I. Na tem tle prostopadłego pasa, u samego spodu, namalowana święta w perłowej koronie z aureolą, trzymająca w ręku zieloną gałązkę lilji, z kwiatem niebieskim, z którego wyłania się Dzieciątko. Święta ma suknię czerwoną, podbitą niebieską tkaniną. Z narożników wyrastają gałązki z kwiatami, obejmując tekst (sz. 0·175, wys. 0·230 m).

Fig. 51. Inicjał *B* z kodeksu I, str. 304. (Fot. L. L. 1918 r.).

Karta 37. Inicjał *h* podobny jest do inicjału karty 3 (sz. 0·015, wys. 0·014 m). Karta 42, inicjał *Q* (fig. 60). Na tle litery narysował artysta trzy postaci, w górnej części lew skradający się i dwunożny potworek o szyi i łbie ptasim. Na wybiegu dolnym podobny potworek z tą odmianą, że ma głowę psią. Z ogonów wystrzelają gałązki roślinne, podobnie jak z głów. Tło litery założone farbą niebieską, podkład zaś inicjału tworzą arabeski czerwone z niebieskiemi punkcikami (sz. 0·090, wys. 0·215 m).

Fig. 52. Inicjał *O* z kodeksu I, str. 313. (Fot. L. L. 1918 r.).

Karta 43. Inicjał *T* (fig. 61). W środku litery przedstawione dwa walczące potworki, których szyje, ogony a nawet języki splotły się ze sobą. Stoją one na jednej łapie, a drugą szarpią się wzajemnie. Potworki mają psie pyski, a tłem obrazu walki jest ornament w kratkę czerwono rysowaną. Osnowę litery skombinowano z barwy czerwonej i niebieskiej we wzór liściasty (szer. 0·105, wys. 0·090).

Karta 44. Inicjał *A* (fig. 62). W pośrodku litery stoi, narysowany piórkiem, ś. Szczepan z kamieniem w ręku, w dalmatyce niebieskiej o czerwonych brzegach. Szlak rękawów jest biały z czerwonemi centkami. Na nogach świętego widzimy spiczaste białe pantofelki. Tło litery wypełniają arabeski czerwone i niebieskie. Na powierzchni litery ornament wijącej się gałęzi bluszczu (sz. 0·145, wys. 0·145 m).

Karta 55. Inicjał *E* (fig. 63). Na tle litery wyrysowana piórkiem postać ś. Jana Ewangielisty z książką, na powierzchni zaś półłucza litery orzeł z aureolą; laski litery wypełnia kolor niebieski (sz. 0·090, wys. 0·090 m).

Fig. 53. Inicjał *O* z kodeksu I, str. 318. (Fot. L. L. 1918 r.).

Karta 65. Inicjał *V* (fig. 64). Djabełek (szer. 0·050, wys. 0·050 m).

Karta 70/v. Inicjał *U* (fig. 65 i 66). Wśród litery U, na stopniach: Hołd Magów. Tło przysłonięte jest zawieszoną na pierścieniach i żółtym drążku zasłoną czerwoną (minja), cieniowaną barwą wiśniową i ożywioną wzorem złotym, ze szpilkowych gałązek w romby. W pośrodku nich gwiazdki z promieniami. Na tem tle siedzi Madonna w niebieskiej szacie z zieloną podszewką i na kolanach trzyma nagie Dzieciątko Jezus, które zwraca się ku Trzem Królom; z tych jeden klęczy w płaszczu jasno purpurowym i ręką ujmuje stopę Dzieciątka, patrząc ku niemu, drugą ręką podnosi złoty puhar, z którego Dziecię nabiera rączką zawartość. Drugi król stoi w niebieskiej długiej szubie, z której wystaje odwinięty czerwony rękaw; u pasa jego złote zawieszenie, na głowie wysoka gotycka korona; król ten zwraca się ku Chrystusowi trzymając oburącz wysokie naczynie złote t. j. wazę z wysoką pokrywą. Trzeci król, również w gotyckiej koronie, okryty zieloną wierzchnią szatą, z pod której wyglądają żółte rękawy tuniki, wznosi rękę ku górze, wskazując palcem gwiazdę. Pierwszy z Magów jest siwym starcem, inni w sile wieku blondyni o twarzach podłużnych, z brodami i długiemi włosami. Twarz Madonny podłużna, o rysach regularnych i jasnych włosach. Z tyłu za Madonną, na prawo, stoi wspierając się na lasce ś. Józef, przygarbiony staruszek, w jasno purpurowej tunice oraz w zielonym kapturze, opadającym na barki i drapie się po siwej brodzie. Ponad zasłoną wydobywają się z czarnego tła złote bujne, jakby renesansowe, arabeski z roślinnych skrętów. Powierzchnia litery składa się podobnie, jak w renesansie, z ujętych u nasady kielichowatych kwiatów, w których powierzchnie niebieskie i zielone zdobi ornament, wydobyty innym tonem tego samego koloru i białemi światłami. Na ornament składa się pełzający niedźwiedź, z poza któ-

Fig. 54. Inicjał *L* z kodeksu I, str. 338. (Fot. L. L. 1918 r.).

rego wyrasta gałąź o bujnych liściach. W górnej części tej samej laski, z poza skrętów roślinnych wzlatuje w górę orzeł. Zwracamy uwagę, że ornament ten ma charakter renesansowej groteski. Literę U ujmują ramki, z kameryzunkiem brązowym, szaro fioletowego koloru. Kąciki tła litery są złote, z wyciskami arabeskowemi i centkami. Ramka obrzeżona jest czerwonym szlakiem z ornamentem z prostych łamiących się linij. Z lewego boku od widza przytyka do ramki inicjału grupa trzech postaci, a mianowicie klęczącej w białym habicie postaci młodziutkiego zakonnika karmelity (ze złożonemi do modlitwy rękami i z wielką tonzurą na głowie) zwróconej ku Madonnie. Od linji rąk przewija się biała banderola, z wypisanemi minuskułą gotycką słowami: Istut (sic) capitale f. d.... (reszta wyskrobana). Poza klęczącym zakonnikiem dwóch świętych w złotych aureolach, jeden gra na harfie, drugi trzyma jakieś narzędzie; pierwszy z nich w zielonej sukni, z podszewką niebieską, drugi w niebieskiej podbitej zielono. Obydwaj krzyżują ręce w ten sposób, że pierwszy trzyma lewą ręką z prawej strony od siebie harfę, zaś prawą obejmuje zakonnika, drugi święty lewą rozwartą dłonią osłania w podobny sposób klęczącego. Z narożników inicjału, od strony marginesu, wykwitają różnobarwne gałęzi kwiecia ożywione złoceniami i wiją się na trzech marginesach (szer. 0·210, wys. 220 m).

Fig. 55. Inicjał *V* z kodeksu I, str. 353. (Fot. L. L. 1918 r.)

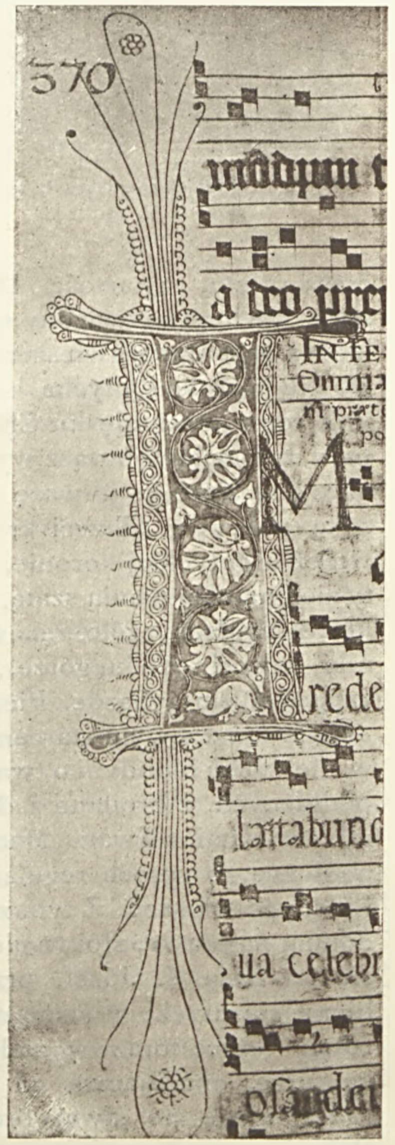

Fig. 56. Inicjał *I* z kodeksu I, str. 370. (Fot. L. L. 1918 r.).

Karta 71. Inicjał *h* (fig. 67). Powierzchnię litery ozdabiają potworki: na lasce przedniej dwa z twarzami ludzkiemi, ku sobie zwróconemi, w kapturach i o zwijających się w skręty bluszczu ogonach; na brzuszku litery *h* inny potworek skrzydlaty z dziobem ptasim, z którego wyrasta gałązka. Pośrodku zaś widzimy romb, a w nim dwunożnego potworka z głową mnicha na ptasiej szyi a ze skrzydłami nietoperza. Powierzchnia litery i rombu założona jest poza tym rysunkiem niebieską barwą, tło zaś litery, jak w poprzednich inicjałach, zdobią skręty rysowane minją (sz. 0·140, wys. 0·150 m).

Karta 75. Inicjał *A*. Powierzchnia litery ozdobiona stylizowanemi liśćmi; wśród niebieskiego tła, arabeski piórkiem, jak poprzednio (sz. 0·150, wys. 0·150 m). Karta 82. Inicjał *D*, na powierzchni laski i wybrzuszenia dwa dwunożne potworki z głowami ludzkiemi, jedna we frygijskiej czapce, druga w błazeńskim kapturze, uśmiech widać na twarzach. Ogony z gałązek bluszczu przewijają się pomiędzy nogami (sz. 0·120, wys. 0·090 m). Karta 96. Inicjał *N*, z potworkiem siedzącym jakby na stolcu, z psią głową, z paszczą rozdziawioną, przypomina potwory katedry Notre Dame w Paryżu.

Fig. 57. Oprawa kodeksu Nr. II. (Fot. L. L. 1918 r).

Następuje potem szereg inicjałów z ornamentyką linearną niebieską i czerwoną, piórkiem opracowaną i tak: na karcie 113 inicjał *E*, na k. 122 inicjał *T*, na k. 131 inicjał *U*, na karcie 169 inicjał *E*.

Karta 174. Inicjał *Z* (fig. 68). Na powierzchni trzech lasek widzimy trzy potworki dwunożne, z których pierwszy od góry ma głowę sępa, drugi na skośnej lasce psią głowę o rozwartej paszczy z ozorem zakończonym liściem bluszczu, trzeci zaś na lasce dolnej głowę psa, o wydłużonym pysku. Wszystkie potworki mają ogony w kształcie gałązek z listkami bluszczu. Na górnym i środkowym potworku dodano później w pocz. XVII w. napisy polskie, z których jedynie czytelny jest napis: »chart Trevaniego« (sz. 0·090, wys. 0·090 m).

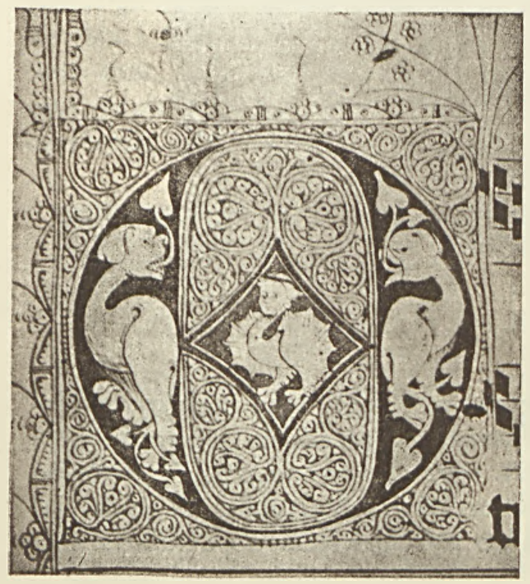

Fig. 58. Inicjał *O* z kodeksu II. Karta 32. (Fot. F. K. 1918 r.).

Karta 180 inicjał *A*, ornament, jak poprzednio (sz. 0·105, wys. 0·090 m). Karta 191 inicjał *A*, ornament j. w. (sz. 0·110. wys. 0·100 m). Karta 198 inicjał *D*, ornament j. w. (sz. 0·100, wys. 0·095 m). Karta 208 inicjał *h*, ornament j. w. (sz. 0·110, wys. 0·130 m). Karta 217 inicjał *E*, ornament nieco odmienny, złożony z samych listków zszeregowanych (sz. 0·100, wys. 0·090 m). Karta 224 inicjał *B*, tło w liście paproci (sz. 0·090, wys. 0·090 m). Karta 230 inicjał *S*, ornament j. w. (sz. 0·090, wys. 0·090 m). Karta 239 inicjał *C* ornament jakby z paproci (wymiary j. w.). Karta 247 inicjał *O*, ornament tworzą szeregi gałązek (wymiarów j. w.). Karta 249 inicjał *A*, ornament geometryczny

(sz. 0·100, wys. 0·090 m). Karta 255 inicjał *R*, ornament w kółka geometryczne (sz. 0·110, wys. 0·090 m). Karta 256 inicjał *A*, ornament j. w. (sz. 0·090, wys. 0·090 m).

Kodeks Nr. III. Antiphonarium de tempore aestiuale z r. 1397 napisany przez brata zakonnego Leona na zlecenie Henryka z Greuenbergu [1].

Rękopis niniejszy został błędnie opisany przez M. Bersohna w jego książce o iluminowanych rękopisach na str. 101—107 i mylnie przypisany wskutek złego

Fig. 59. Inicjał *R* z kodeksu II, karta 36. (Fot. L. L. 1918).

odczytania tekstu Leonowi Grozdmatione. Wówczas t. j. roku 1900 kodeks znajdował się jeszcze w klasztorze oo. karmelitów, potem przeszedł na własność ś. p. Antoniego Gramatyki, artysty-malarza, zm. 23. XII. 1922 r., a po jego śmierci odziedziczyła go córka, pani Anna Gramatyka-Ostrowska, również artystka-malarka. Jej też uprzejmości zawdzięczamy możność opisania go i wciągnięcia do dzieła inwentaryzacji zabytków polskich.

[1] Prawdopodobnie jest tu wymieniona miejscowość Gräfenberg pod Freiwaldau, dziś stacja klimatyczna na Śląsku.

Oprawa antyfonarza jest sporządzona ze skóry cielęcej bajcowanej brunatno (fig. 69), z połyskiem, z wyciskami, w ramkach prostokątnych dwojakich, wewnętrzne wyciśnięte prostokątnemi klockami, przedstawiającemi w płaskim ornamencie półfigury świętych z napisami: Salwatora, śś. Jana Chrzciciela z Ecce Agnus Dei, Pawła, Dawida, a powyżej tych postaci widać tło z arabesek roślinnych. Zewnętrzna rama prostokątna o motywie podwójnie naprzeciw siebie zestawionych jakby akroterjów. U góry napis: ANTIHPONARIUM DE TEMPORE, u dołu dokończenie: AESTIVALE.

Fig. 60. Inicjał *Q* z kodeksu II. Karta 42. (Fot. F. K. 1918 r.).

Okucia mosiężne: na środku okładki romb z 4 trójliści gotyckich wypukłych, wśród pierścienia karbowanego guz puklowany. Na narożnikach symetryczne trapezy z wypukłym trójliściem i guzem oraz z płaskiemi rozetkami i koronką w ząbki. Przy klamrach także ozdoby z guzów puklowanych w karbowanym pierścieniu. Wymiary oprawy 0·53×0·375 m. Początek XVI wieku. Antyfonarz niniejszy składa się ze 100 kart pergaminowych i 13 papierowych, wielkości 0·505×0·365 m. W roku 1743 odrestaurował go ks. Bonawentura Kiełkowicz i fakt ten opisał, zapewne sam, na wstawionej wówczas papierowej karcie, antykwą, majuskułami, naprzemian to farbą niebieską to czerwoną, jak objaśniają krzyżyki: ANTIPHONARIUM HOC † REPARATUM EST AC INDICIBUS ILLUSTRATUM GUBERNANTE CAENOBIUM ISTUD ADM RNDO P. MGRO BONAVENTURA † KIEŁKOWICZ EX PROLI † S: TH: DOCT. PROTUNC CUSTODE PROVINCIAE † ANNO DM̄ MILLESIMO SEPTINGENTESIMO QUADRAGESIMO TERTIO MENSE MARTIJ † AD FUTURAM REI MEMORIAM. Następna karta już pergaminowa, została wycięta, a trzecia z rzędu zawiera objaśnienie co do daty powstania kodeksów i ich autorów (fig. 70), brzmi ono jak następuje:

Fig. 61. Inicjał *T* z kodeksu II. Karta 43. Fot. F. K. 1918 r.).

Anno ab incarnacione · Domini · n[ost]ri | ihesu xpristi (sic) milesimo trecentesimo | nonagesimo septimo. In die translacio | nis Sancti wenceslai

Fig. 62. Inicjał *A* z kodeksu II. Karta 44. (Fot. F. K. 1918 r.).

Fig. 63. Inicjał *E* z kodeksu II. Karta 55. (Fot. F. K. 1918 r.).

ducis Bohem[ie] | Completus · est · iste · liber · per manus · fra | tris Leonis Ex ordinacione reuerendi · | p[at]ris Prioris p[ro]uincialis · F[ra]tris henrici | de greuenberg Anno provincialatus sui | IIII° Et sub regimine · f[rat]ris · hartmani · d[e] | tachouia p[ro]tunc p[ri]oris p[ra]gensis Anno | officii sui XVIII° hic · edificauit · no[v]um | chorum et co[m]pleuit tectum vna cum | · magnis · organis · eodem · anno · Ideo · | orate deum p[ro] eo Sciant ergo cuncti · | posteri · n[ost]ri · q[uod] · hii · s[u]bscripti · fr[atr]es · p[ro]t[u]nc | filii n[ost]ri conuent[us] quilibet eor[um] p[ro] posse | · suo · porrexit · manu[m] · adiut[r]i[c]em p[ro] co[m]pleci | one isti[us] lib[ri] P[ri]mo p[ri]or p[rae]sc[ri]pt[us] Ite[m] frat[er] | nicola[us] · rauber p[ro]tu[n]c p[ri]or ∴ tachouiens[is] | Item fr[ater] iacob[us] aquila predicator hic | rexit · ambonem · bohemicalem XXVI · an | nis It[em] fr[ater] P[ro]copi[us] cantor hic rexit chor[um] | XLVI annis et maxime pragen[sem][1] et fin[i]t.

Odwrocie tej karty oznaczone jest liczbą arabską 1 i na wytartym dawniejszym tekście zapisano kartę nutami dopiero w XVIII stuleciu. Dalej na str. 3 ujęty jest tekst w ramki rysowane tuszem nieudolnie, również w XVIII stuleciu. Od str. 7 pisarz ów wycierając tekst XIV-wieczny pozostawiał inicjały ozdobne na tle ornamentacji kaligraficznej, o różnej wielkości. Tym sposobem przeprowadzona zmiana ciągnie się aż do 29 stronnicy. Na str. 13 znajduje się inicjał *O*, cały piórkiem czerwoną farbą ozdobiony. Na str. 30 mieści się inicjał *P*, przyozdobiony kaligraficznym piórkowej roboty ornamentem, na leżących obok

[1] Wyraz pragens[em] jest wypisany inkaustem czarnym na miejscu wyskrobanem, gdzie był poprzednio inny wyraz.

siebie strefach czerwonej i niebieskiej. Sam wątek laski litery *P* (fig. 71) zdobią potworki o dwóch nogach, które kształtem przypominają jamniki, splecione długiemi szyjami ze sobą. Ich ogony przechodzą w gałązki o liściach bluszczu, zaś ozory w groty. Druga, prawa połowa litery t. j. jej brzusiec jest również z dwubarwnej strefy, na której przedstawiony jest potworek z ogonem w kształcie gałązki bluszczu i z głową ludzką realistycznie traktowaną, o rumieńcach zabarwionych czerwienią. Głowa to kobieca w białej chuście. Od szyi opada peleryna na tułów zwierzęcy o stopach z pletwami. Tła zewnętrzne okienka są w połowie czerwone, a w drugiej niebieskie. Figury pozostały nie założone farbą, okonturowane tuszem i nierówno cieniowane. Iluminator korzysta tak w tej jak i w następnych ozdobnych literach z matowego, żółtawego, naturalnego tonu pergaminu, do osiągnięcia wykwintnego, kolorystycznego wrażenia. Środek inicjału wypełniony jest wachlarzowato rozłożonemi,

Fig. 64. Inicjał *V*, z Kodeksu II. Karta 65.
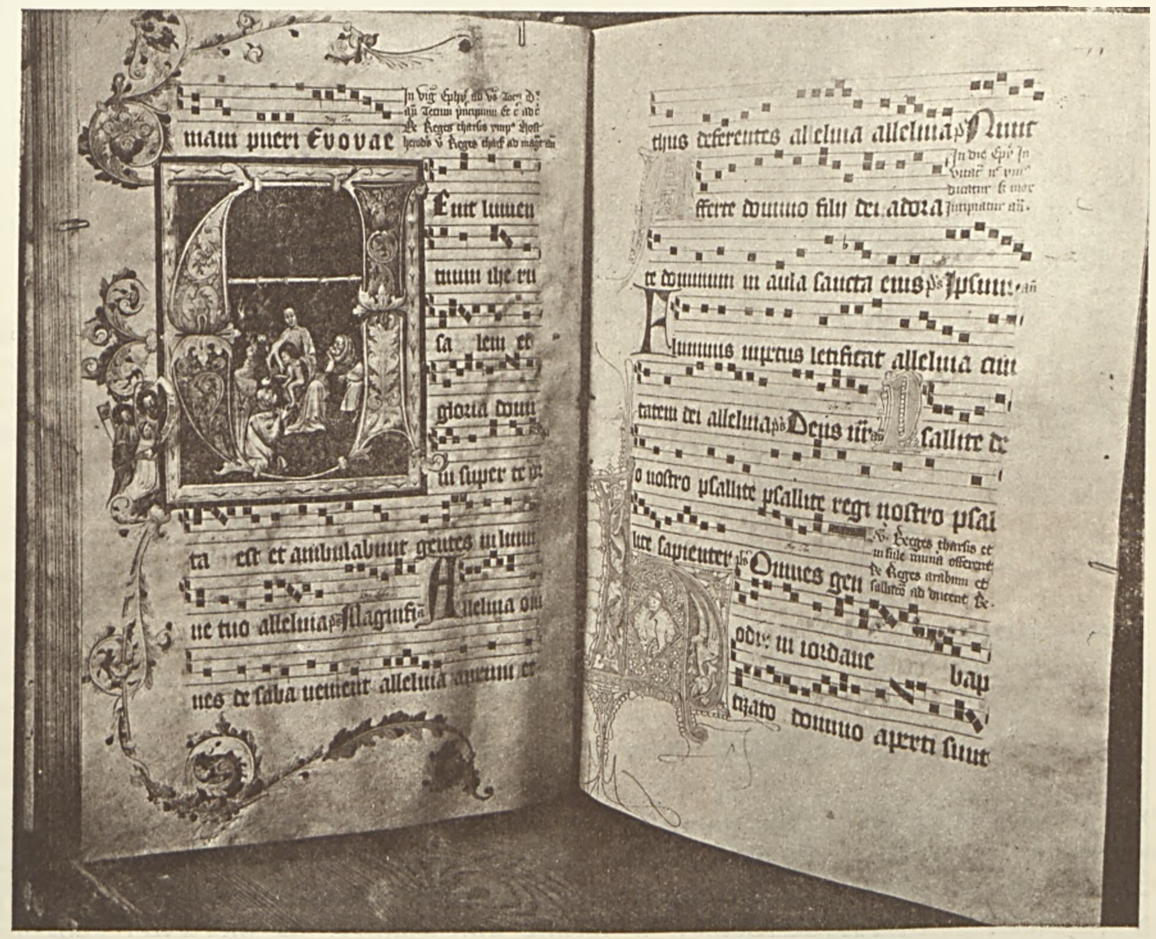

Fig 65. Z kodeksu II. Karta 70/v i sąsiednia. (Fot. L. L. 1918 r.).

nikłemi roślinkami, tworzącemi, jakby sześć palmet. Od litery wybiegają niebieskie wąsy. Całkowita wys. 0·37, sz. 0·125 m.

Na str. 37 znajduje się majuskuła frakturowa z główką biskupa w infule. Na tej samej stronicy wielki inicjał *V*, którego brzusiec i laska podzielone są na dwie nierówne strefy kolorowe t. j. czerwone i niebieskie. Ozdobione są one roślin-

nemi kiełkami i centkami rozsypanemi. Okienko zarobione czerwonym ornamentem, piórkiem rysowanym. Całkowity rozmiar 0·27×0·245 m.

Od str. 38 do włącznie 48 pergaminowe karty antyfonarza są zmyte, wytarte i na nowo zapisane. Pozostawiono przytem na str. 48 nietknięty inicjał *A* (fig. 72). Na niebieskiem tle lewej odnogi litery, przedstawił malarz postać dziwaczną, o kształtach zwierzęcych, a głowie kobiecej i wydłużonej nad miarę szyi. Na głowie ma

Fig. 66. Inicjał *U* z kodeksu II. Karta 70/v. (Fot. F. K. 1918 r.).

ona czapkę śpiczastą, jakby tatarską. W drugiej, prawej połowie litery widzimy podobnego potworka z głową ludzką i z długim ogonem w kształcie gałązki bluszczu. Na obydwóch figurach znajdują się na tułowiach wczesnym, może XV-wiecznym charakterem umieszczone napisy w formie abrewiatury, na pierwszej apokope: A—S, na drugiej synkope: Rm. Pośrodku litery, na tle jej poprzeczki niebieskiej oraz czerwonych arabesek roślinnego pochodzenia, przedstawił iluminator postać stojącą, męską, niby mnicha, z brodą blond i wąsami, błogosławiącego dwoma palcami i trzymającego w drugiej ręce banderolę. U górnej i dolnej części, czerwono kaligraficznie ornamentowanej, widzimy wypustki i wśród wąsów ornamentalnych wrysowane głowy ludzkie. Wys. inicjału całkowita z wąsami kaligraficznemi 0·33, sz. 0·16 m. Od str. 51 kodeks znajduje się znów w pierwotnym, nienaruszonym stanie.

Na str. 54 widzimy rozpoczęty inicjał *G*, ale już późniejszy, inną robiony ręką, piórkiem i tuszem; wśród ozdób dostrzegamy: domek, półfigury z wężem i kwiatki. Tło przytem zarobione, jak na tkaninach, w baranek.
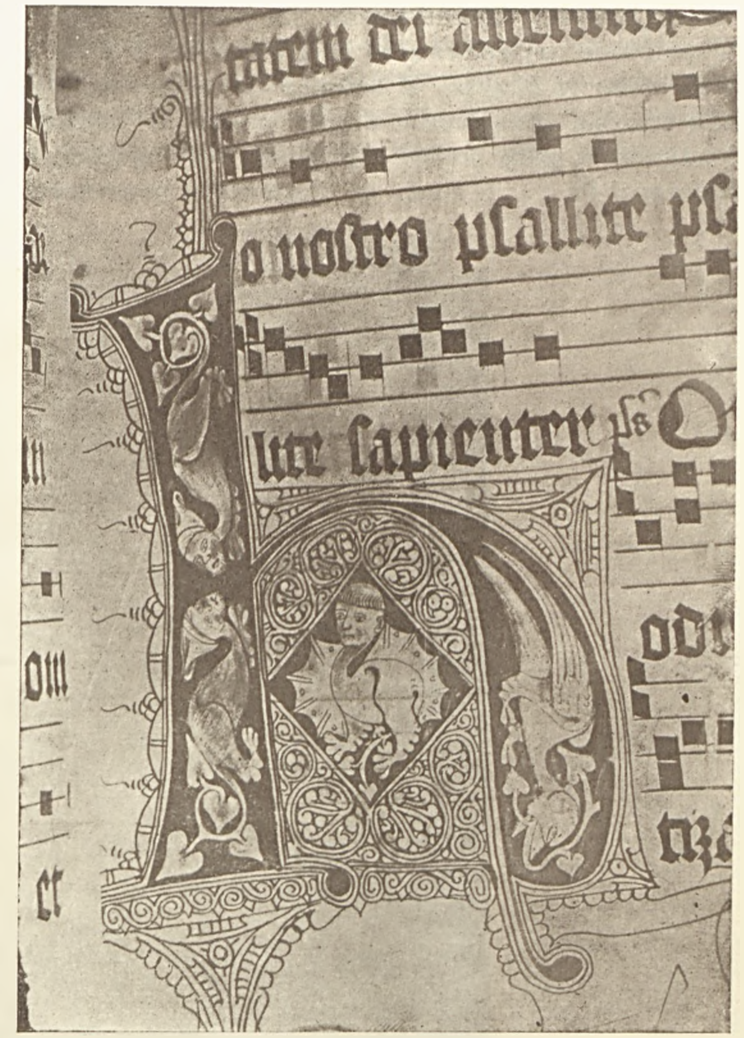

Fig. 67. Inicjał *h* z kodeksu II. Karta 71. (Fot. F. K. 1918 r.).

Na str. 57, wyrysowany piórkiem, znajduje się duży inicjał *B*. Strefy, na brzuścach litery podwójne, w kolorach czerwonym i niebieskim. Jako motywów zdobniczych używa artysta sima-ornamentu, laseczek i białych centków. Całkowita wielkość 0·31×0·155 m.

Na str. 61 inicjał *G* z niewielkim potworkiem dwunożnym, z psim pyskiem na długiej szyi.

Na str. 66 inicjał *O*, narysowany kaligraficznie piórkiem farbą niebieską. Na osnowie brzuśca litery, założonej cynobrem, widać sepią rysowane dwunożne potworki o psich pyskach, ich ogony i języki przechodzą w liście (fig. 73). Tło brzuśców czerwone. W środku litery popiersie, czerwienią lekko zabarwione, Trójcy ś., o trzech twarzach, z których przednia twarz ma brodę, z zarostem blond włosów. Kontury robione sepią. Poza głowami aureola, na której krzyż i cztery karbowane płomienie, skrzydłom podobne. Na piersiach wisi na wstędze klejnot. Tło tego przedstawienia jest zarobione rodzajem niebieskich palmet, które są wypełnione kiełkującemi, roślinnemi listkami na długich szypułkach. Wreszcie od strony marginesu, z pod okienka u góry, wysuwa się, na kształt konsoli, głowa mnicha, trzymająca w ustach gałązkę i dźwigająca wysoką wiązkę niebieskich wąsów, ożywionych czerwonemi żyłkami.

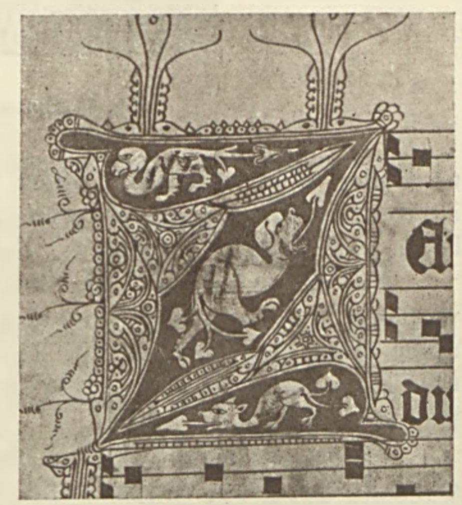

Fig. 68. Inicjał *Z* z kodeksu II. Karta 174. (Fot. L. L. 1918 r.).

Na str. 70 wielki inicjał *S* (fig. 74) z winietą obiegającą z trzech stron marginesy tekstu. Samo okienko litery jest wielkości 0·215×0·165 m. W środku zielonej litery S, przy okrągłym stole, nakrytym białym obrusem i zastawionym pośrodku misą z pieczonem jagnięciem, małemi chlebami i nożami, siedzi dookoła Chrystus i dziewięciu apostołów. Głowy na tle złotych nimbów; na

Chrystusowym krzyż grawerowany. Twarze dość starannie gwaszem malowane, karnacja popielata, a całość nie bez indywidualnych cech w typach głów, z wyrazem ożywionym; kontury płynne, a korpusy martwe schematycznie zaokrąglone wywołują wrażenie bizantynizmu. Tło liljowo purpurowe, na niem kratka złota w romby, wypełnione stylizowanem czterolisciem. Kąciki ramek z polerowanego złota, grawerowane w pnącza. Z boku, z lewej strony, na skrętach roślinnych tworzących winiety, na marginesie klęczy mnich w karmelickim habicie i białym płaszczu i trzyma, w górę ponad jego głowę wybiegającą, banderolę z napisem rozpoczętym literami: Fr.....; snać, że iluminator pozostawił miejsce próżne na napis i tylko

Fig. 69. Oprawa kodeksu Nr. III. (Fot. L. L. 1923 r.).

na końcu wypisał słowo: offert. Ramki okienka jasno niebieskie. Od inicjału górą i dołem wybiegają na margines bujne, zmieniające barwę i częściowo złocone gałązki, w kolorach: różowym, niebieskim i zielonym.

Na str. 74 inicjał *I* przedstawia, na lasce litery u spodu, smoka na tle czerwonem; wypluwa on z paszczy gałązki z listkami jakby bluszczu lub dębu, tworzące szlak sima-ornamentu. Zewnątrz litera ozdobiona jest kaligraficznie, piórkiem niebieską farbą; u dołu część minjatury obciął introligator. Cała litera z ozdobami jest wys. 0·335, sz. 0·085.

Na str. 83 inicjał *S*; na nim, na środkowem wygięciu wstęgi niebieskiej, rycząca lwica, sepią obrysowana, obok od góry idące ku niej małe lwiątko. Naturalny kolor pergaminu nadaje ciałom zwierząt wygląd plastyki z kości słoniowej. Prostokątne okienko inicjału ma wymiary 0·11×0·09 m, zaś całkowita jego wielkość wynosi 0·26×0·11 m. Tło jego wypełnia czerwony i niebieski ornament kaligraficzno-

roślinny. Z lewej strony na marginesie sterczy pas ornamentalny wijących się gałązek niebieskich i czerwonych z wąsami (fig. 75).

Na str. 91 inicjał *D* (fig. 76) z czerwono niebieskich stref złożony, a na nim po stronie lewej na wątku laski litery potworek dwunożny, z ptasią głową na łabędziej szyi i psiemi uszami. Z dzióba orlego, czerwonego, wysuwa się język zakończony sercowatym listkiem bluszczu, ogon przechodzi również w gałązkę o podobnych liściach. Z prawej strony na brzuścu inicjału potworek ze skrzydełkami nietoperza, z głową na poły ptasią i psią; stopy raciczne, język i ogon skręcają się

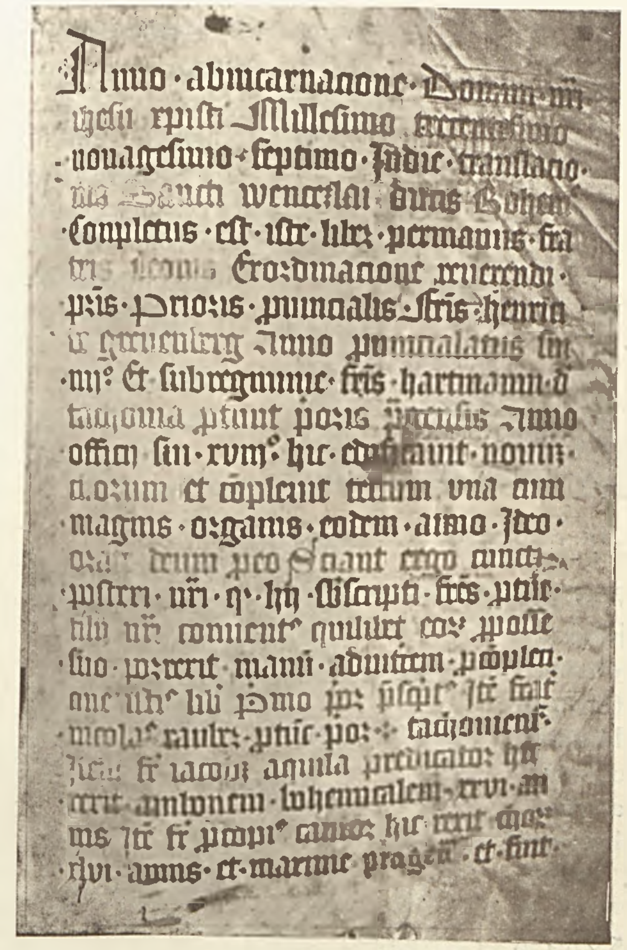

Fig. 70 Strona ze wstępem objaśniającym datę i autorów antyfonarza. (Fot. L. L. 1923 r.).

i kończą gałązką bluszczu. Tło okienka, jak u poprzedniego inicjału, a wymiary wynoszą: 0·34×0·12 m.

Na str. 108 inicjał *I*, ozdobiony skrętami roślinnemi podobnie jak na str. 74. Z paszczy psiej potworka wybiega wijąca się gałązka na czerwono niebieskich strefach. Wymiary całkowite 0·30×0·07 m.

Na str. 134 inicjał *P* (fig. 77). Na czerwonej długiej lasce, z lewej strony, stoi na konsoli wysoki mnich w habicie brunatnym, opadającym na piersi przodem przez całą długość habitu, i w białym płaszczu, z odrzuconą z głowy kapucą. Ręką prawą błogosławi on mniszkę, narysowaną na brzuścu litery, krzyżującą opuszczone ręce i pochyloną ku niemu. Wielkość samej litery 0·12×0·12 m. Pseudo-palmety i esowate zwoje tła litery i okienka są narysowane czerwienią, zaś wąsy wiązane w snopek farbą niebieską. Na str. 144 znajduje się inicjał mały, frakturowy, z potworkiem o główce królowej w koronie. Zaś powyżej profil głowy z chustką na

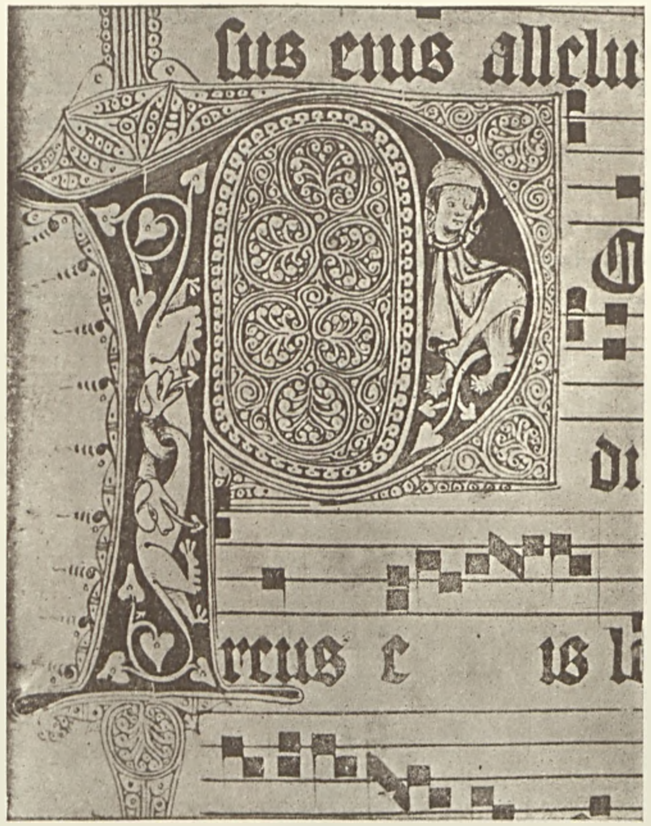

Fig. 71. Inicjał *P* z kodeksu III, str. 30. (Fot. L. L. 1923 r.).

głowie, przepasaną czerwoną wstążką. Na str. 150 jest inicjał *A*, ozdobiony kaligraficznemi arabeskami roślinnemi, wijącemi się potoczyście, z sima-ornamentem czerwonym i niebieskim. Wielkość okienka 0·15×0·11 m.

Na str. 164 inicjał *U* (fig. 78), na którego brzuścu z lewej strony widać potworka dwunożnego z wypukłym kadłubem, jakby biustem, z którego wyrasta, na łabędziej szyi, główka kobieca w czapce frygijskiej. Karnację ciała znaczy artysta lekko rozwodnioną czerwienią. Stopy potworka są ptasie, ogon z gałązki bluszczu. Z drugiej strony, na lasce litery, krwawiący piersi dzióbem bocian (zamiast pelikana), narysowany na czerwono niebieskich strefach podobnie jak poprzedni potworek. Wielkość okienka 0·095×0·10 m.

Na str. 178 inicjał *V*, ozdobiony na brzuścu i lasce czerwonej skrętami białemi, utworzonemi przez wypuszczenie tła, gałązek z liśćmi z bluszczu i dębu. Wielkość samej litery 0·10×0·11 m, całkowita 0·295×0·175 m.

Na str. 187 znajdujemy rysunek szkicowy, srebrnym ołówkiem wykonany (fig. 79), jako podłoże do namalowania inicjału *S*; składa się on z bujnych liści i pączków a wśród nich siedzi paw, tudzież znajduje się monogram Matki Boskiej, złożony z liter M oraz A. Wielkość 0·205×0·175 m. Zdaje się jednak pochodzić z późniejszego okresu, prawdopodobnie z XVI w. Poprzez cienki pergamin przebija tekst i nuty strony odwrotnej, mącąc przejrzyrzystość bladego rysunku.

Na str. 189 inicjał *I*, na którym wije się gałązka pokryta liśćmi jakby akantu, przepoławiają ją dwie strefy: czerwona i niebieska. Rozmiar całkowity 0·25×0·175 m. Na str. 190 podobnie jak na str. 37 inicjał *B*, frakturowy, robiony piórkiem, tuszem,

Fig. 72. Inicjał *A* z kodeksu III, str. 48. (Fot. L. L. 1923 r.).

z wyobrażeniem, wśród litery, potworka dwunożnego o ludzkiej twarzy z infułą na głowie. Wielkość 0·045×0·04 m. Na str. 197 inicjał *D*. Z lewej strony, na lasce litery, przedstawiony jest potworek dwunożny o psiej głowie, zaś na brzuścu też potworek o skrzydłach nietoperza, ptasiej szyi, głowie ludzkiej kobiecej, w czapce frygijskiej. Pośrodku litery, na tle rombu, znów dwunożny potworek o ludzkiej głowie z wywieszonym językiem, z szyją ptasią, z ogonem i ptasiemi nogami. Wielkość 0·08×0·12 m. Tło zapełnione pseudo-palmetami. Z boku wąsy czerwone i dwie maski ludzkie odwrócone.

Fig. 73. Inicjał *O* z kodeksu III, str. 66. (Fot. L. L. 1923 r.).

Wreszcie na ostatniej stronicy starego tekstu, t. j. 199, inicjał niebieski *h* z głową ludzką, rysowaną piórkiem, w rozmiarze 0·27×0·06 m. Potem następują: jedna karta papierowa z nutami z XVIII w., 4 karty puste z linjami na nuty, 2 czyste, a na końcu 6 kart indeksu.

Fig. 74. Inicjał *S* z kodeksu III, str. 70. (Fot. L. L. 1923 r.).

Oprawa antyfonarza jest ze skóry cielęcej, bejcowanej brunatnej (fig. 69), z połyskiem, z wyciskami, w ramkach prostokątnych dwojakich. Wewnętrzne wyciśnięte prostokątnemi klockami, przedstawiającemi w płaskim ornamencie półfigury świętych z napisami: Salwatora, śś. Jana Chrzc. z »Ecce agnus Dei«, Pawła, Dawida, a powyżej tych postaci widać tło z arabesek roślinnych. Zewnętrzna rama prostokątna, z podwójnie naprzeciw siebie zestawionych jakby akroterjów. U góry napis Antifonarium de tempore, u dołu dokończenie: Aestivale. Okucia mosiężne. Na środku okładki romb z 4 trójliści gotyckich, wypukłych, wśród pierścienia karbowanego guz puklowany. Na narożnikach symetryczne trapezy z wypukłym trójliściem i guzem oraz płaskiemi rozetami i koronką w ząbki. Przy klamrach także ozdoby z guzów puklowanych w karbowanym pierścieniu. Wymiary oprawy 0·53×0·375 m. Początek XVI w.

IV. Antyfonarz z końca XV lub początku XVI wieku. Opra-

wiony w skórę cielęcą z wyciskami i okuciem z blachy miedzianej, rozmiarów: sz. 0·310, wys. 0·435 m. Wyciski przedstawiają dwie prostokątne ramki, złożone z pasów; na wewnętrznych ramkach widzimy popiersia świętych pańskich, pod niemi podpisy, powyżej kwiaty. Zewnętrzne ramki składają się z ornamentu o motywie roślinnym. Środek ramek wypełnia ornament z prostokątów przeciętych przekątniami. Odwrocie oprawy jest zgodne ze stroną przednią, okucia są z cienkiej blachy czworobocznej, o bokach wklęsłych, narożnikach zaokrąglonych i z wytłoczonemi guzami, ujętemi w również wypukłe pierścienie. Pięć kart papierowych wklejonych z przodu świadczy o działalności konserwatorskiej w XVIII w. ks. Bonawentury Kiełkowicza, którego ręką sporządzonych widzimy 11 kart papierowych indeksu, dodanego na końcu księgi. Karty pergaminowe zapisane są pismem gotyckiej minuskuły z nutami, literami czarnemi na czerwonych rubrykach. Pergamin średniej grubości, brzegi silnie obcięte wraz z górną częścią inicjałów, wielkość kart sz. 0·290, wys. 0·410. Paginowanie przeprowadzono do str. 200; nienumerowanych stron 3. Na str. 163 wklejono 2 karty papierowe.

Inicjały iluminowane mają rozmiary około 0·080 na 0·076; znajdują się: na fol. 1 inicjał *U*,

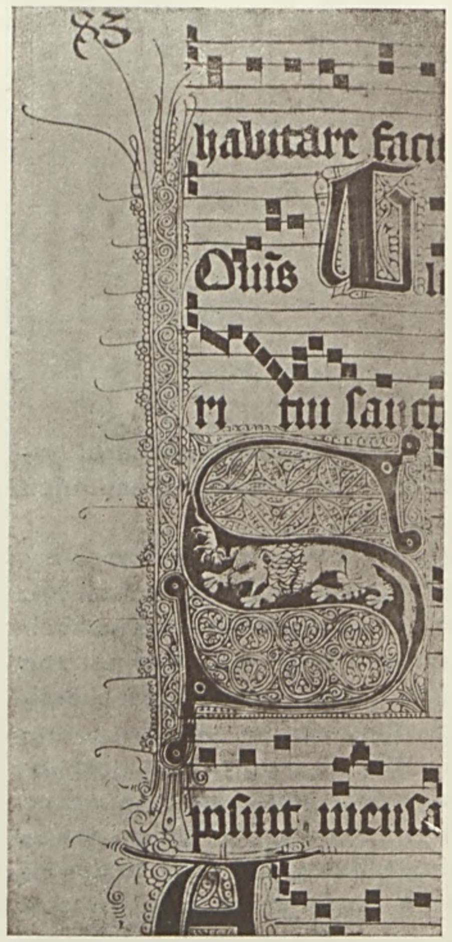

Fig. 75. Inicjał *S* z kodeksu III, str. 83. (Fot. L. L. 1923 r.).

Fig. 76. Inicjał *D* z kodeksu III, str. 91. (Fot. L. L. 1923 r.).

na fol. 26 *Q*, na fol. 39 *E*, na fol. 47 *I*, na fol. 60 *I*, na fol. 68 *D*, na fol. 78 *S*, na fol. 79 *F*, na fol. 86 *A*, na fol. 107 wklejony obrazek przedstawiający Chrystusa w Grobie oraz N. P. Marję z napisem Mater Dolorosa (sz. 0·06, wys. 0·09). Karta 142 inicjał *O*. Wogóle brak złoceń, rysunek pobieżny, gwasz spływa się z innym kolorem. Od fol. 28 zmienia się charakter pisma na rzymskie kapitaliki, na fol. 35 wraca znów dawne pismo, potem jeszcze zmienia się kilkakrotnie jego charakter.

V. G r a d u a ł z XVII w i e k u w o p r a w i e z f i g u r a l n e m i b r ą z a m i. Oprawa jest ze skóry cielęcej, szer. 0·500, wys. 0·735 m, na skórze odciski z XVI wieku w pasy, jakby dwie ramy. Wyciski z napisami, jak w innych kodeksach tej biblioteki przedstawiają: Zwiastowanie Najświętszej Panny Marji, Mękę Pańską, Zmartwychwstanie i t. p. Pole środkowe wypełniają dwa prostokąty, oraz ornament z linij prostych, krzyżujących się. Strona odwrotna podobna. Na tej oprawie brą-

zowe okucia (fig. 80). Na środku wypukło wykuta cała postać ś. Eljasza z mieczem płomienistym (fig. 81). Wys. 0·29 m. W narożnikach piękne orły polskie 0·10 na 0·10 m, (fig. 82) z rozciągniętemi skrzydłami do poziomu. Stoją one na przekątni z dzióbem rozwartym. Boki górne otacza ornament liściasty. Na zewnątrz guz sześcioboczny, silnie wystający. Klamry, wys. 0·11 m, zdobi ornament liściasty. Na stronie odwrotnej podobne brązy, tylko figura środkowa, wys. 0·29 m, przedstawia ś. Abdjasza, trzymającego w prawej ręce książkę, w lewej dzbanek, z którego wylewa płyn (fig. 83). Obie figury są cyzelowane, wcale dobrej roboty. Nasadki klamer z renesansowych arabesek. Na szczególniejszą uwagę zasługują orły pełne charakteru.

Karty pergaminowe dość grube, z obu stron jednej gładkości, szer. 0·48, wys. 0·69 m, zapisane szwabachą w dwu kolorach: czarnym i czerwonym (z czerwieni indyjskiej), oraz nutami, karty tytułowej brak. Jest to graduale. Kart numerowanych 166, z których brak pierwszych czterech. Na końcu dodany w XVIII wieku nowy indeks, spisany na papierze. Miniatury: karta 5, litera *K*, szer. 0·185, wys. 0·205 m, składa się z renesansowej laski w kształcie dwu kielichów, przepasanych pierścieniem. Laska boczna górna przedstawia prosty róg obfitości z kwiatami

Fig. 77. Inicjał *P* z kodeksu III, str. 134. (Fot. L. L. 1923 r.).

Fig. 78. Inicjał *U* z kodeksu III, str. 164. (Fot. L. L. 1923 r.).

i owocami, dolna delfina. Tło litery złocone otacza ramka z arabesek żółtych na niebieskiem. Z narożnika dolnego wije się po marginesie różnobarwna gałązka roślinna. Karta 6, litera *K*, różowa, na tle krajobrazu, z kasetą otwartą, na wierzchu namalowanych dwoje oczu. Napis: Consideratio sui. Wymiar: szer. 0·120, wys. 0·134 m. Karta 7, litera *K*, z obrazem N. P. Marji w zakonnym stroju, w koronie, z dzieciątkiem Jezus na ręku, stojącej pod baldachimem na podnóżu tronu. Z poza kotary wyglądają dwaj aniołowie. Boczną laskę tworzy złoty słup opleciony różnokolorową gałązką. Robota słaba. Na marginesie wiją się kwiaty. Karta 8, alegorja z pługiem na tle krajobrazu i słońca. Napis: »Dum tempus habemus operemur bonum«. Na mniejszych i większych licznie rozrzuconych inicjałach, nie bez różnolitości motywów, jakkolwiek słabo rysowanych, liczne alegorje z napisami. Na kartach 47, 58 i 66 zmienia się charakter mniejszych inicjałów i staje się więcej archaicznym lub ludowym, przypominając niekiedy motywy romańskie. Na karcie 87

litera *L*, z nieudolną minjaturą: Obrzezania Chrystusa. Ornamentacja przypomina nieco wzory haftów i gobelinów polskich. Na karcie 108 ś. Józef z Panem Jezusem i lilją w ręce. Na karcie 109 v. Zwiastowanie na tle litery *P*, kopja widocznie z obrazu lub ryciny. Na karcie 115 cudowny wąż na pustyni. Na karcie 118 Chrystus naucza rzeszę. Wielkie te miniatury figuralne mają mniej więcej 0·200 na 0·300 m. Karta 124, eremici na pustyni. Karta 128, inicjał *D*, w nim ś. Jan, jako nagie chłopię, siedzący. Karta 131 v. wyprowadzenie ś. Piotra z więzienia. Karta 135 rzeź męczenników. Karta 145 Wniebowzięcie N. P. Marji. Karta 152 alegorja śmierci. Śmierć jako kościotrup na chudej szkapie, poniżej trupia głowa i piszczele.
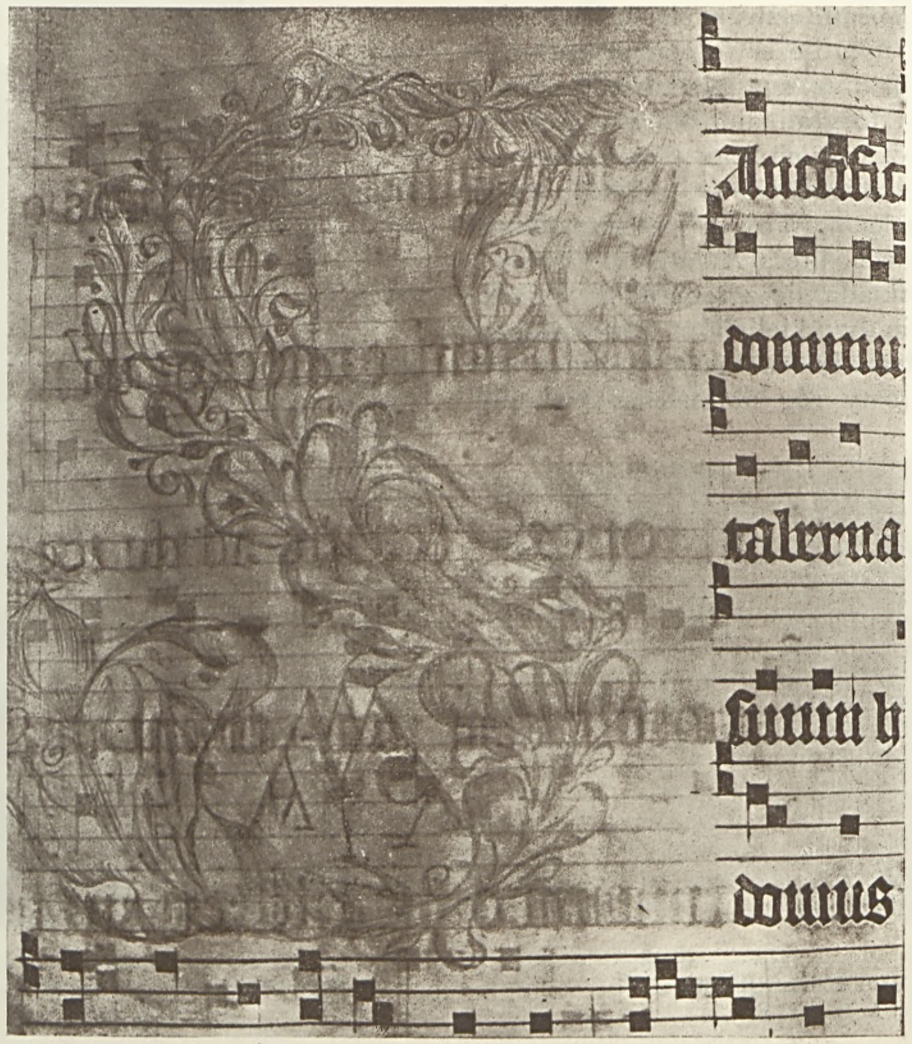

Fig. 79. Inicjał *S*. rysowany ołówkiem, z kodeksu III, str. 187. (Fot. L. L. 1923 r.).

VI. G r a d u a ł z r. 1644. Oprawa z tej samej epoki (fig. 84), ze skóry świńskiej, z wyciskami w pasy prostokątnie sformowane. Wyciski z arabesek w formie przecinających się gałązek, jakby warkoczy, i z postaciami figuralnemi, jak w kodeksie Nr I. Na przedniej okładce czytamy napis minuskułą: Graduale Carmelitanum (wielk. 0·590 na 0·740. Okucia składają się z odlewów na narożnikach, przedstawiających piękne jednogłowe orły, na czerwonym aksamicie (fig. 85). Są one barokowe i ładnie z lekka cyzelowane. Orły opierają się szponami o ramy. Długość przekątni 21 cm. W pośrodku mosiężna Madonna z Dzieciątkiem Jezus i berłem, stojąca na księżycu w kartuszu barokowym (wielk. 0·120 na 0·185). Klamry w formie owalnych muszli. Takie samo okucie znajduje się na drugiej stronie kodeksu.

Kart pergaminowych 260, wielkość ich: sz. 0·520, wys. 0·705, wstawka z XVIII wieku. Karta tytułowa obcięta, jest starannie iluminowana (fig. 85). W obwódce z wijących się arabesek, ozdobionych kwiatami i owocami, widzimy cztery medaljony; pierwszy przedstawia monogram IHS; na poprzeczce litery H siedzi Chrystus błogosławiący, poniżej serce przebite gwoździami, a wszędzie główki cherubinów; drugi medaljon przedstawia monogram MARIA oraz scenę Zwiastowania; trzeci ś. Annę z dwojgiem dzieci na ręku i monogramem ANNA; wreszcie czwarty medaljon z herbem Karmelitów: trzy gwiazdy oraz głowa cheruba. W tem obramieniu, z arabesek ułożony, tytuł: G r a d u a l e d e D o m i n i c i s (przyczem inicjał

Fig. 80. Oprawa graduału z XVII w. (Fot. L. L. 1918 r.).

G ozdabia miniatura przedstawiająca Chrystusa w Ogrojcu), iuxta ritum missalis de beatissima Dei genitrice semperque virgine Maria de Monte Carmelo. Ad omnipotentis Dei gloriam nec non eiusde[m] virginis Carmeliticarum (sic) honore[m] totiusque curiae coelestis iubilationem iussu Superioru[m] elaboratum et conscriptum Anno Domini 1644. Nad medaljonem dolnym: per patrem fratrem Stanislaum Stolcensem exorcistam. Ornament charakteryzują motywy: gruszki, malin, czernic, owoców granatu, dzwonków, goździków, róż polnych. W kolorycie przeważa na tłach kolor niebieski, zresztą czerwony i żółty, złocenia grubo nakładane i obfite. Na odwrotnej stronie karty na brzegach arabeski, zaś pośrodku znajduje się dedykacja z inicjałem *V* i N. P. Marją z Dzieciątkiem i berłem (fig. 86).

Na str. 3 znajduje się wielka miniatura, umieszczona w ramach architektonicznie skomponowanych, a ozdobionych na cokole herbem karmelitów, którego kartusz trzymają nagie putta. Po bokach w nyżach mieszczą się figury świętych

karmelitów t. j. ś. Eljasza, Elizeusza, Jana od Krzyża i Anioła męczennika. Na naczółku rozwieszone są festony jagód leśnych w związku z pustelnią eremitów oraz aniołami na gzymsach, trzymających festony z wazą pośrodku. Obraz środkowy w powyższych ramach przedstawia ś. Rodzinę z błogosławiącym Bogiem Ojcem i Duchem ś. Malowanie drugorzędne, szer. 0·340, wys. 0·270 (fig. 87). Na str. 4 monogram N. P. Marji w ramach żółtych i herb karmelitów pod koroną Wazów.

Fol. 7 miniatura z inicjałem *A*, przedstawia karmelitę w kapie, z księgą i kropidłem, przed nim klęczą zakonnicy, poniżej u spodu Anioł Stróż osłania dziecko. Fol. 8 dwa inicjały *S*, z przedstawieniem Chrystusa błogosławiącego karmelitów.

Fig. 81. Fragment z oprawy gradualu z XVII w. (Fot. L. L. 1918 r.).

Fol. 10 inicjał *V* (fig. 88). W literze Chrystus, jako wizja na tle gwiaździstego nieba, okazuje rany, z których do wazy ścieka krew, a przed nią adorujący dwaj aniołowie i malutka figurka klęczącego karmelity, widocznie autora (sz. 0·210, wys. 0·190 m). Na następnych kartach znajdują się różne mniejszej wartości minjatury, z których część bez kompozycyj figuralnych, inne z figuralnemi, mniejsze kaligraficzne; nieraz wprost kopjowane ze średniowiecznych, jak n. p. fol. 72. W nich dostrzega się poczucie malarskie w układzie, przy słabym rysunku. Z ważniejszych wymienimy na f. 27 inicjał *E*, anioł zjawia się pasterzom na tle pochmurnego i rozjaśniającego się horyzontu Betleem. F. 28 obelisk. F. 29 Bóg Ojciec nad kołem wyobrażającem wszechświat (stworzenie). F. 33 Chrystus ukazujący się Magdalenie w inicjale *P*. F. 40, miniatura przedstawia kardynała na tronie, przyjmującego karmelitów. F. 44, inicjał *P*, hołd pasterzy, na tle wspaniałej renesansowej architektury. F. 45 bis inicjał *S*, z Trójcą ś. o trzech twarzach, trzymającą trójkąt złoty

z kołami na końcach. Pośrodku trójkąta wrysowane koło, łączące się wstęgą z narożnikami. Na każdem kole jest napis osoby Trójcy ś., na ramieniu trójkąta: »non est«. F. 46 inicjał *S*, na białem kole postać apokaliptyczna, z ust wydobywa się kwiat lilji, a od głowy miecz, z ręki prawej 7 gwiazd, na podjum płonie 6 świec. F. 47 inicjał *S*, z Mszą ś. u góry, a nad ołtarzem Pietà. F. 48 inicjał *S*, Hostja, a poniżej stół, otoczony heretykami w stroju współczesnym, czarnym, długim z kryzami, którzy przebijają nożami Hostję, z Hostji tryska krew. F. 48 inicjał *S*, w środku lew zieje gwiazdami i ogniem, powyżej Hostja. F. 49 inicjał *S*, góra zielona, a na niej Hostja. F. 50 inicjał *A*. W nim karmelita z asystą podaje Hostję starcowi, przy którym osioł klęczy przed naczyniem z ziarnem. F. 50 inicjał *S*, śmierć ś. Stanisława. Król Bolesław w żupanie i delji oraz żółtych butach. Poniżej ś. Kazimierz. F. 51 inicjał *S*. Chrystus daje Komunję ś. Teresie. F. 52 inicjał *A*. Dawid z turbanem ma wizję anioła. W głębi świątynia. F. 54 inicjał *P*. Sąd ostateczny. Bóg Ojciec z mieczem i lilją od głowy. Po bokach N. P. Marja i Chrystus. Z ziemi powstają zmarli. F. 56 inicjał *G*, w nim popiersie ś. Karmelitanki otoczonej aureolą z tłem wypełnionem ornamentem z trupich czaszek. F. 59 inicjał *R* z czyścem. F. 60 inicjał *P* z piekłem. Z dalszych miniatur zasługują na uwagę: f. 70 inicjał *D*, w nim akt narodzenia Chrystusa, N. P. Marja klęczy i rodzi, aniołowie zaś przed przygotowanem posłaniem z siana modlą się. W głębi chóry aniołów. Dziecię rodzące się wyłania się z ołtarzyka, opartego o łono Madonny. F. 87 inicjał *C* z walką o duszę nieboszczyka. F. 90 inicjał *E*, w nim tryptyk, który otwiera N. P. Marja. W środku z otwartego serca, jakby z łona, wydobywa się Dziecię Jezus. Na skrzydłach tryptyku modlą się aniołowie. Poniżej zakonnicy i świeccy w po-

Fig. 82. Narożnik oprawy gradualu z XVII w. (Fot. F. K. 1918 r.).

piersiu. F. 93 inicjał *E*, alegorja zwycięstwa wiary i czystości nad pokusą. Na powalonej niewieście, z obnażoną jedną piersią, stoi rycerz z podniesionym mieczem. Na udach leżącej niewiasty szatan zieje ogniem. Po bokach leżące szatany, jeden z wężem, drugi ze strzałami. Z jednej strony stoi niewiasta z kielichem, z drugiej śmierć ogniem ziejąca. W górze na niebie Duch ś., nad rycerzem niebo, jako forteca, której strzegą aniołowie. F. 95 inicjał *E*, udzielanie Komunji ś. współczesnym przy ołtarzu. F. 96 inicjał *M*, dźwiganie krzyża. F. 112 inicjał *D*, anioł w postaci silnego młodzieńca podtrzymuje omdlałego Chrystusa w Ogrojcu. F. 118 inicjał *R*, Chrystus z grupą apostołów; przed Nim klęczy Marja Magdalena na tle bogatego kraj-

Fig. 83. Fragment z oprawy graduału z XVII w. (Fot. F. K. 1918 r.).

obrazu. F. 130 inicjał *I*, Judasz wisi na drzewie otoczony szatanami. F. 166 inicjał *N*, wizja Chrystusa rozkrzyżowanego bez krzyża, zjawiającego się wśród gałęzi winogradu. U stóp klęczą dwaj karmelici.

F. 171 inicjał *D* (fig. 89), w nim monogram z liter I. H. S. M. ozdobiony emblematami Męki Pańskiej oraz figurami: Chrystusa na krzyżu, N. P. Marji i ś. Jana, wreszcie Chrystusa tłoczącego wino, tudzież kapłana odprawiającego Mszę ś. Sploty gałęzi kończą się tarczami, na jednej z nich napis: Anno Dni, na drugiej: 1644. Wielkość: szer. 0·023, wys. 0·022 m.

F. 175 bez inicjału. Chrystus na krzyżu, owinięty gałęziami winogradu i kiściami gron, z karmelitami u stóp. F. 193 inicjał *E*, w nim alegorja: Chrystus zmartwychwstały jedzie na rydwanie, zaprzężonym w trzy baranki, a pod kołami amorek z zawiązanemi oczami i strzałami, djabeł oraz kobieta we współczesnym stroju, z kulą ziemską na czole, jako symbolem władzy. F. 205 inicjał *E*, klęczący karme-

lici mają wizję N. P. Marji. F. 261 inicjał *D*, spotkanie się pokojowe wojska tureckiego z wojskiem polskiem. F. 275 inicjał *R*, śmierć na koniu kosi karmelitów.

Minjatury nie są równomierne; od połowy kodeksu, jakgdyby z wiekiem iluminatora figury stawały się ociężałe, krótkie, grube z zatraceniem plastyki[1].

VII. Antyfonarz z roku 1720, oprawny w skórę cielęcą, sz. 0·330 wys. 0·405 m, z wyciskami, na środku w wytłoczonych prostokątnych ramkach Chrystus na krzyżu, z N. P. Marją i ś. Janem. W kącikach czterej ewangeliści. Dalsze ramki są ozdobione gałązkami kwiatów, skrajne zaś obramienie przedstawia świętych na tle arabesek z podpisami. Tylna okładka taka sama. Pergaminowe karty mają rozmiary 0·310 na 0·324 m wys., jest ich 20, a przytem 4 papierowe. Na pierwszej stronicy napis: Gubernante Carmelum Polonum A: R: P: S. I. M. et D. Gregorio Radwański hic liber eiusdem cura stetit A. D. 1720. Minjatury 0·085 m na 0·080 m. Na tle malowanem złotem litery układające się w kształt arabesek, niebieskie ze światłami malowanemi białą farbą, przyczem na powierzchni liter złote ornamenciki. Od spodu wyrastają kwiaty, niekiedy na bronzowem tle, podobne litery z indyjskiej czerwieni ożywione żółtym kolorem albo też na niebieskiem tle bronzowe i t. p.; pod względem kolorystycznym są rozmaite i harmonijne, jakby pod wpływem tkanin tureckich.

VIII. Antyfonarz z XVIII wieku, w oprawie jednak szesnastowiecznej, z ornamentacją wyciskaną na skórze, na którą składają

[1] M. Bersohn w cytowanej książce pomieścił opis tego graduału na str. 97 n niewłaściwie między kodeksami bibljoteki dominikańskiej.

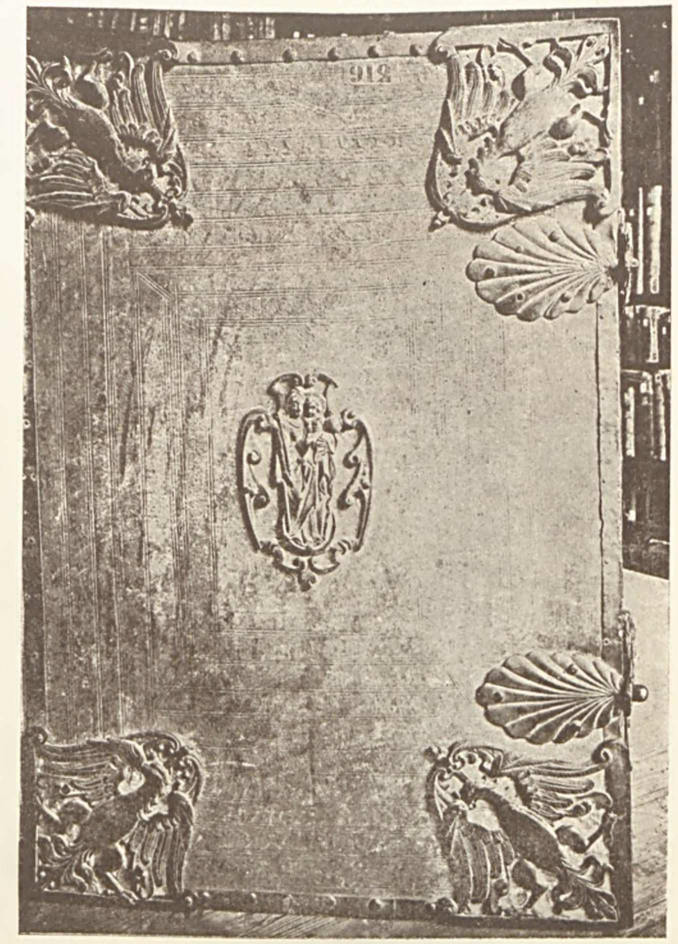

Fig. 84. Oprawa przednia graduału z r. 1644. (Fot. L. L. 1918 r.).

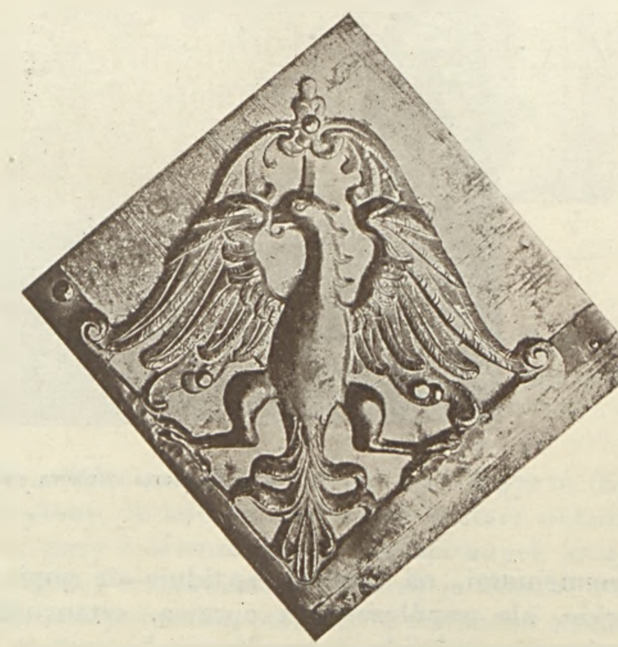

Fig. 85. Szczegół z oprawy graduału z r. 1644. (Fot. F. K. 1918 r.).

się półfigurki króla Dawida, ś. Jana Chrzciciela i inne z podpisami, tworzące ozdobne pasy. Dalej pasy z roślinną stylizowaną ornamentacją. Pośrodku medaljon owalny, z ukrzyżowanym Chrystusem między N. P. Marją i ś. Janem, oraz z napisem w otoku (fig. 90).

Po drugiej stronie powtarza się ta sama ornamentacja (fig. 91), a nadto w środku wyciśnięty orament z kładzionych obok siebie arabesek, poprzerywanych owalnemi

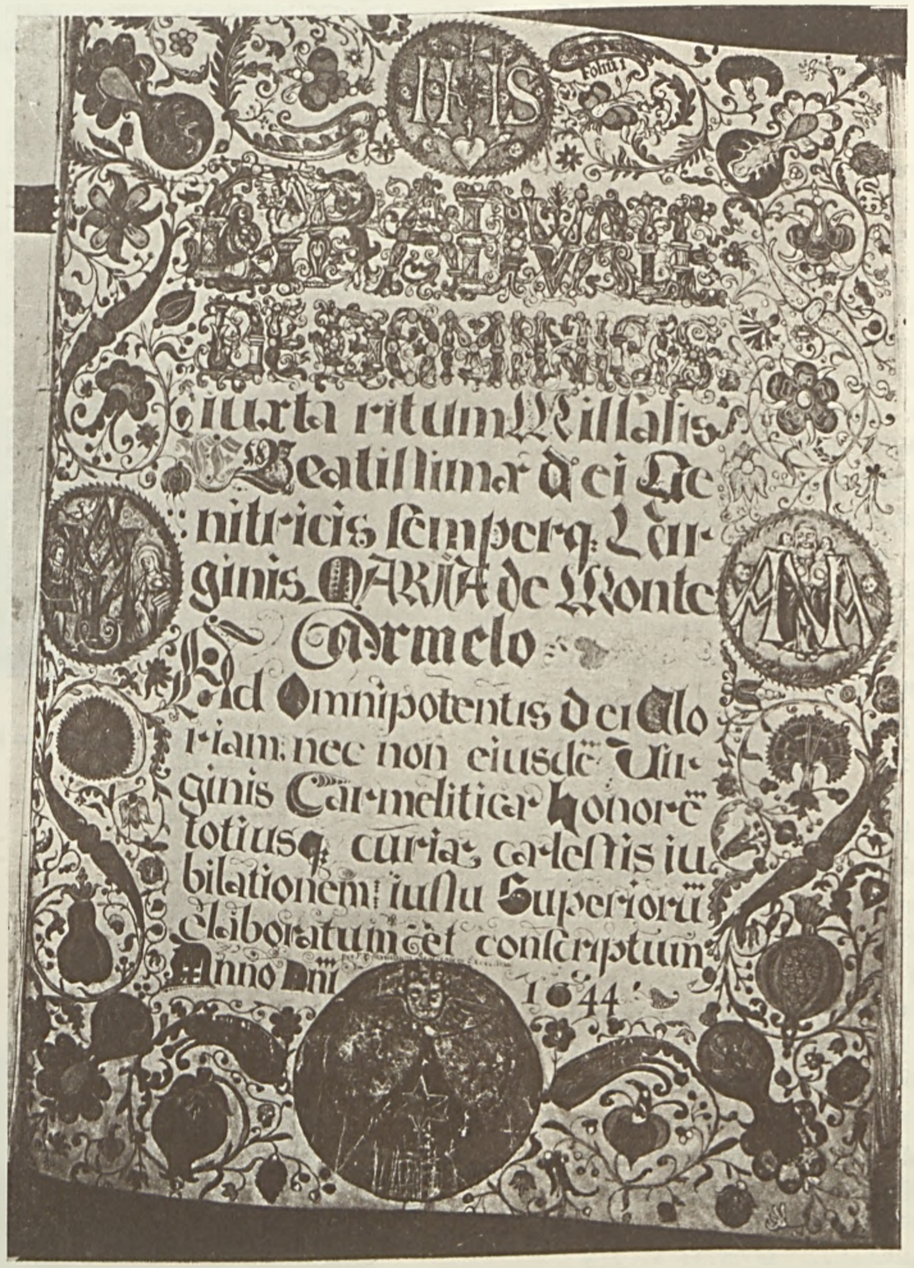

Fig. 86. Karta tytułowa gradualu z r. 1644.

ornamentami, na których znajdują się popiersia rycerzy w profilu. Okucia są gotyckie, ale współczesne z oprawą, sztancowane częściowo i cyzelowane w fomie skośnego romboidu o przekątniach 0·010 m na 0·080 m. Guz gładki, okrągły, od niego ku środkowi na przekątni rozwija się trójliść z małemi guzami (buklikami). Ten środek otacza z czterech stron ramka z wytłoczonemi liśćmi, rozrzuconemi, stylizowanemi.

W środku tylnej okładki znajduje się blaszka czworoboczna przybita na przekątni (fig. 92), a pochodząca, jak się zdaje, ze starszej oprawy XIV w. Jest sztancowana (bok 0·057 m), ornamentacja jej płaska składa się z czterech potworków o motywach kobiecego popiersia, na nóżkach z racicami, a zatem z motywów, jak na miniaturach kodeksów nr. I i II. W kącikach ornamenty tworzą wazy z wyrastającą gałązką o trzech liściach i dwóch kwiatach. Tło kratkowane linjami równoległemi. Pośrodku guz otoczony kołem. Znajdował się w nim zapewne kamień, jak również w narożnikach. Skówki do klamer znajdują się przy księdze folio: Siculi decretalium lectura, drukowanej w Rzymie r. 1480, która to książka była własnością humanisty Jana Sommerfelda. Antyfonarz, ujęty w tę oprawę, ma na

Fig. 87. Z gradualu z r. 1644, str. 2 i 3. (Fot. L. L. 1918 r.).

pierwszej stronie napis: Hic liber gubernante coenobium istud Gregorio Radwański... scriptus Anno Domini 1727 per B. K. (Bonawentura Kiełkowicz). Bez artystycznej wartości.

IX. Kodeks z r. 1738 w oprawie z XVI w., szer. 0·305 m, wys. 0·470 m (fig. 93). Z gotyckiemi okuciami, co świadczyłoby, że kodeks oprawiono w stare okładki z innej księgi. Wyciski układają się w pasy i ornamentacje, jak opisanych ksiąg. Okucia są gotyckie, sztancowane, mosiężne, u narożników tworzą je blaszki 0·05 na 0·05 m, z wysokim guzem sześciodzielnym pośrodku, otoczonym drobnemi trzema rozetkami i trójliściem, wydobytemi plastycznie z kreskowanego tła, po trzech stronach; na przekątni od guza rozwija się plastycznie wydobyty liść gotycki, którego wypukłości tworzą trzy guzy mniejsze cyzelowane, a po bokach woluty wypełniają kształt do kwadratu. U krawędzi blaszek biegnie gotycki napis minus-

kułą: Ave Maria, gratia plena. Napisy te i ornamentacja wydobyte są ręcznie i poprzedzielane sześciolistnemi rozetami. W środku duża rozeta z gotyckim czworoliściem, szer. 0·055 na 0·055 m, z narożnikami wydłużonemi i guzem pośrodku. Okucie składa się z klamer, z guzów ujętych w sznur i przybitych do oprawy, oraz poprzecznej blaszki, której brzeg jest ścięty i nacinany w linearny wzór. Księga ma kart 204 i indeks oraz 5 kart na czele. Na karcie pierwszej napis: D. O. M. Hic liber sub felici gubernio Bonaventurae Kiełkowicz... prioris scriptus... per fratrem S. G. Anno Domini 1738. Inicjały dochodzą do 13 cm wysokości, są traktowane kaligraficznie, nadto tu i ówdzie wtrącony ornament nie bez wdzięku.

Fig. 88. Inicjał *V* z kodeksu z 1644 r. (Fot. L. L. 1918 r.).

X. Kodeks: Antiphonarium de tempore z r. 1742. Kodeks oprawny w skórę cielęcą, z wyciskami układającemi się w dwie prostokątne ramy, z których zewnętrzna ma charakter arabeskowy renesansowy, wewnętrzna figuralna z przedstawieniami Świętych Pańskich, z podpisami, jak n. p. pod ś. Janem Chrzcicielem: Ecce agnus Dei. Środek podzielony na prostokąty z linjami na przekątni, na górze i na dole napis kapitalikami: Antiphonarium de tempore. Karty, sz. 0·420 m, wys. 0·436 m, pergaminowe. Stron numerowanych 172, nadto karta tytułowa i trzy karty indeksu. Napis na karcie tytułowej bez ramek w kilku kolorach oraz herb karmelitów: Antiphonarium hoc Anno 1742... scripsit A. R. P. Mag. Bonaventura Kiełkowicz S. T. D. exprovincialis et protunc prior conventus hujus arenensis quod literis adornarunt Relig. P. P. Elias Samnocki S. Th. Dr. et Maximilianus Lachowski. Inicjały gotyckie, małe, szer. około 0·050 m i tejże wysokości,

stylizowane w arabeski, skromnie przybrane kwiatkami o dość mdłych kolorach. Obok tego na tle jednobarwnem, zmiennem, kolorowe litery arabeskowe, uzupełnione kwiatami, o kolorach dosyć mdłych, ożywione światłami jaśniejszego koloru i kwiatami na tle. Wielkość ich różna, mniej więcej 0·060 m na 0·070 m.

XI. Antyfonarz z XVIII w., z czasu około r. 1742, bez karty tytułowej, stronic 133 oraz indeksu stron 3 i 5 kart nieliczbowanych. Wymiar kart 0·415 m na 0·630 m. Oprawa wykonana ze skóry cielęcej, wielkości 0·430 m szer. na 0·660 m. Ozdobiona wyciskanemi potrójnemi ramkami; pierwsza z nich wewnętrzna składa

Fig. 89. Miniatura Męki Pańskiej z kodeksu z 1644 r. (Fot. L. L. 1918 r.).

się z gałązek kończących się kwiatem, druga z wijącej się gałęzi, wreszcie trzecia z wizerunków świętych wśród arabesek od góry, a podpisów u dołu. Środkowa przestrzeń zawiera w owalu Chrystusa na krzyżu, ze ś. Janem i N. P. Marją. W otoku napis, zewnątrz promienie, w narożnikach tej przestrzeni widzimy arabeski i na jej powierzchni rozrzucone luźne ornamenty. Okładzinka odwrotna ozdobiona jest podobnemi trzema ramkami, a ujęta w nie przestrzeń środkowa ozdobiona wąskiemi paskami z arabesek poprzedzielanych popiersiami rycerzy, ujętych w owale, na kształt kamei. Okucia mosiężne z guzami, wyrzynane są w ornament falisty, dość grubej roboty. Kodeks tworzy, zdaje się, dalszy ciąg kodeksów Kiełkowicza, Samnockiego i Lachowskiego. Charakterem iluminowanych inicjałów zbliża się przedewszystkiem do antyfonarza z r. 1742. Na str. 124 znajduje się okienko, przygotowane do inicjału założone farbą niebieską (gwaszem) świadczące, że minia-

turzysta naprzód farbą nakładał tło a potem rysował i malował na niem gwaszem litery.

XII. Kodeks: Antiphonarium de Sanctis z r. 1743. Kodeks oprawny w skórę cielęcą, z wyciskami, układającemi się w dwie prostokątne ramy, z których zewnętrzna ma charakter arabeskowy, renesansowy, wewnętrzna figuralna z przedstawieniami świętych pańskich, z podpisami, jak n. p. pod ś. Janem Chrzcicielem: Ecce agnus Dei. Środek podzielony na prostokąty z linjami na przekątni. Na górze i na dole napis kapitalikami: Antiphonarium de Sanctis totius anni.

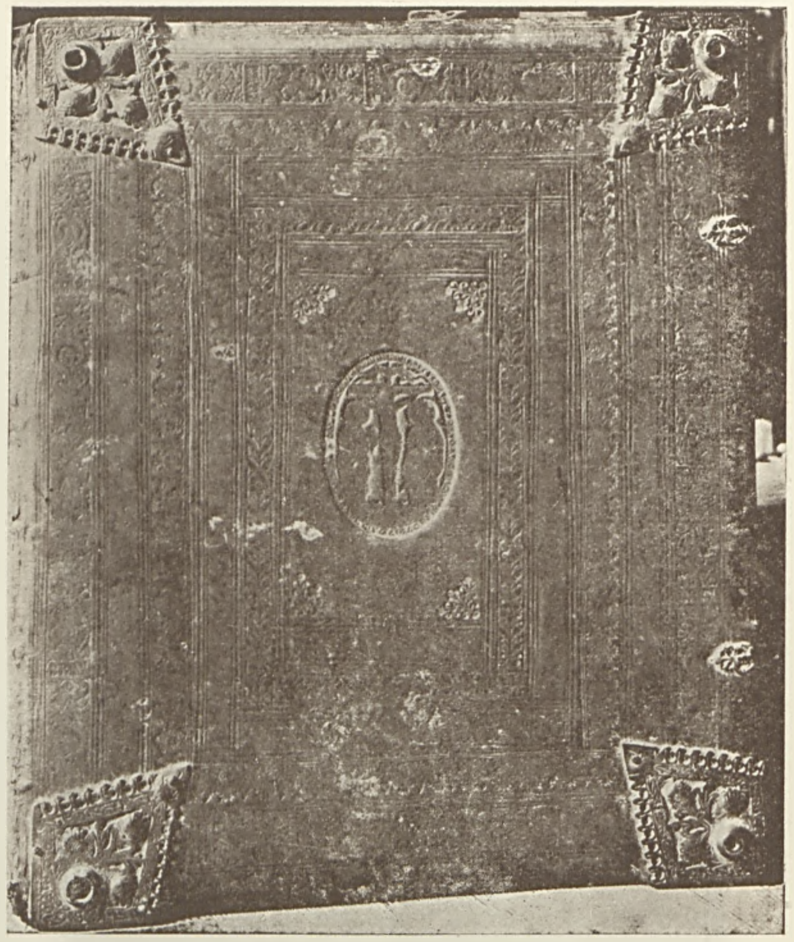

Fig. 90. Wierzch oprawy kodeksu z 1728 r. Fot. L. L. 1918 r.).

Wymiary oprawy: sz. 0·440 m, wys. 0·660 m. Okucia miedziane. Na wierzchu herb karmelitów: trzy gwiazdy otoczone wstęgowym ornamentem z koroną od góry. Środek wypukło kuty, a ornament wstęgowy, otaczający herb, wycięty z blachy (sz. 0·240 m na 0·263 m). Narożniki i klamry ozdobione muszlami. Tylna okładka taka sama. Kart pergaminowych, wielkości: sz. 0·416 m, wys. 0·622 m, obustronnie numerowanych, jest 58 (stron 116) i karta tytułowa oraz trzy karty indeksu. Karta tytułowa ma iluminowaną ramkę, a w niej napis kolorowanemi literami: Antiphonarium hoc ad majorem laudem et gloriam Sanctorum... Anno 1743... Bonaventura Kiełkowicz S. Theologiae Doctor... scripsit... quod picturis ac literis majoribus exornavit pater Elias Samnocki S. T. C. Na ornament ramki składa się u szczytu pośrodku herb barokowy karmelitów z koroną, od którego wiją się gałęzi różnorodnych kwiatów, zakończonych u spodu muszlą. Na stronicy 1 suto iluminowany

tytuł, ozdobiony kwiatami róż, dzwonków i tulipanów. Inicjałów mamy dwa rodzaje: pierwszy sz. 0·080 m, wys. 0·080 m, na tle założonem jedną farbą inicjał o charakterze kaligraficznych wielkich liter gotyckich, ożywionych kwiatami. Drugi

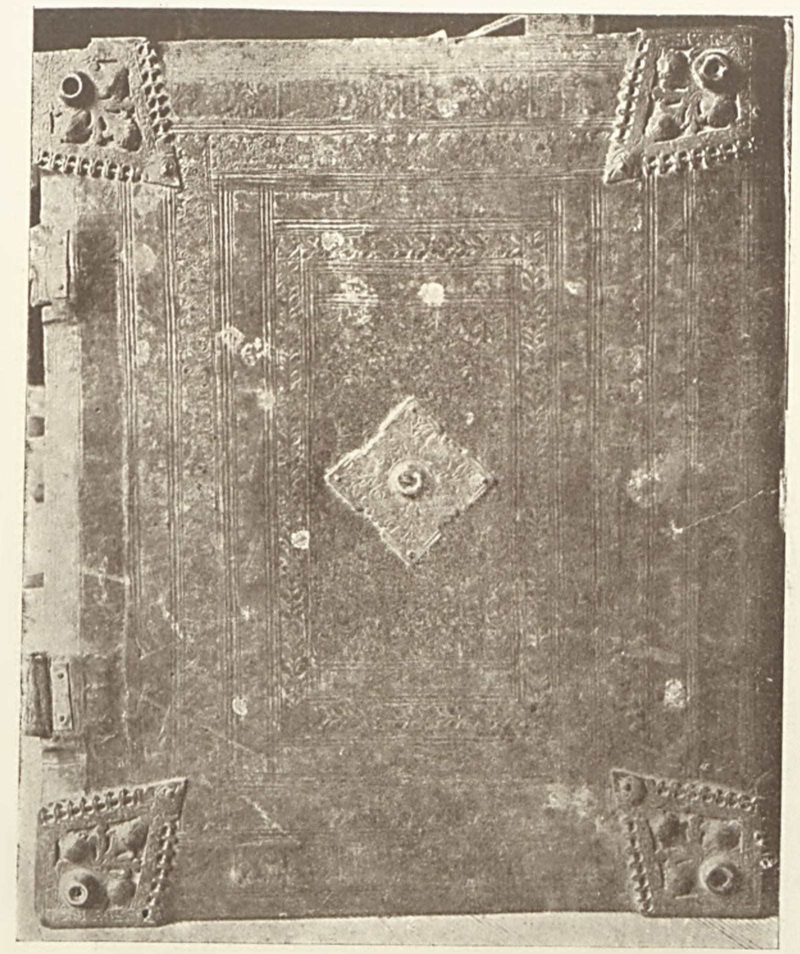

Fig. 91. Odwrocie oprawy kodeksu z 1728 r. (Fot. L. L. 1918 r.).

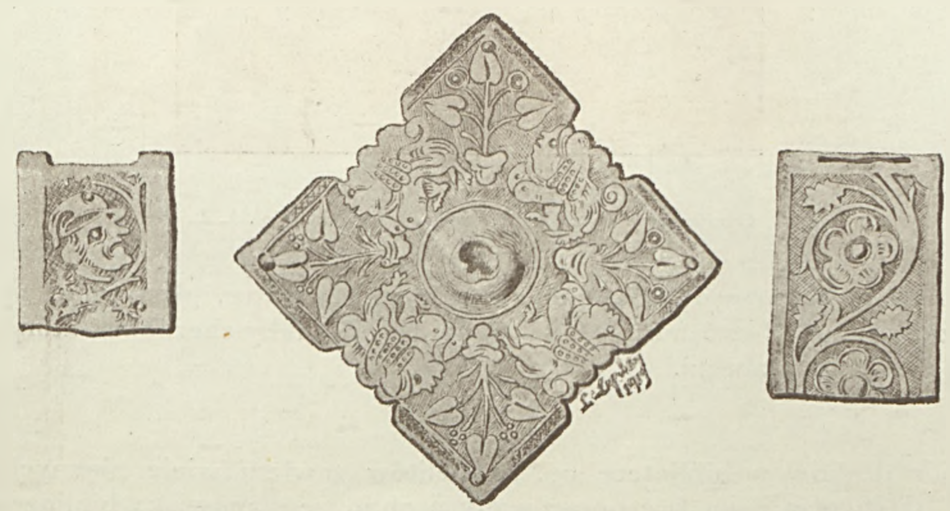

Fig. 92 *a) b) c)*. Okucia kodeksu nr. VIII oraz oprawy inkunabułów bibljoteki karmelickiej.

rodzaj liczniejszy, składa się przeważnie z jedno- albo dwubarwnych inicjałów, o tym samym charakterze kaligraficznym, albo wąsami zwijającemi się wolutą silnie jest ozdobiony, wreszcie ożywiony gałązkami kwiatów.

XIII. Antyfonarz z XVIII w., w oprawie z XVI w. i tylko oprawa ma artystyczną wartość. Szer. 0·300 m, wys. 0·450 m, ozdabiają ją wyciski na cielęcej skórze: ornamenty gęsto obok siebie idą w paskach. Na ornamentację tę składają się obrazki, jak Zwiastowanie N. P. Marji, Zmartwychwstający Chrystus, Chrystus na krzyżu, u stóp którego dwoje ludzi stojących wskazuje palcem na Chrystusa postać siedzącą i obnażoną, z opaską tylko na biodrach. Podpis Ecce Agnus Dei, qui to... Nadto postaci świętych z podpisami objaśniającemi. Na środku wyciśnięty medaljon owalny z ukrzyżowanym Chrystusem między N. P. Marją a ś. Janem. W otoku napis. Nad medaljonem dwaj aniołowie w locie. Po drugiej stronie wyciśnięty herb karmelitów. Pełno ornamentacyjnych wycisków. Klamerki przymocowane rozetkami renesansowemi, małe ale ozdobne, ażurowe, plastycznie wyrobione, mocno zniszczone. Rozróżnić można drobne figurki, jakby cherubina, których skrzydła przechodzą w arabeski.

Fig. 93. Oprawa kodeksu z 1738 r., strona wierzchnia. (Fot. L. L. 1918 r.).

Zbiór druków w bibljoteee oo. karmelitów zawiera wiele pięknych okazów XV—XVIII stulecia i ma być opracowany osobno ze stanowiska bibljograficznego. Tu wspominamy, że niektóre z tych drukowanych ksiąg ozdabiają ręczne ornamenty, rysunki i drzeworyty, mające wartość artystyczną. Tak n. p. inkunabuł z XV w. bez tytułu, o prawie kościelnem ozdabia na pierwszej karcie drzeworyt (szer. 0·096 m, wys. 0·77 m), przedstawiający ślub, odnośnie do tekstu, *Rub. de sponsalibus et matrimoniis.* Dalej zaś, na czele rozdziału, de accusationibus et inquisitionibus, widzimy scenę sądu. Oprawę zaś tej księgi z XV w. zdobią piękne dwie rozety o zakroju renesansowym.

Na niektórych księgach ciekawe są różne notatki. Tak księga *Decretalium lectura*, drukowana w Rzymie r. 1480, będąca własnością Jana Sommerfelda, humanisty krakowskiego, ma takie świadectwo pochodzenia. Nadto oprawa księgi tej jest bardzo ładna, choć zniszczona; jej piękne wyciski arabeskowe przypominają wzorzyste tkaniny XV—XVI w.

Księga: Summarium secundi voluminis partis historialis domini Antonini Archiepiscopi florentini, inkunabuł folio, ma inicjały ręcznie rysowane czerwoną i niebieską farbą. Po karcie 10, na wolnej stronicy czytamy napis: *Iste liber 2^a^ pr (pars) cronice archiepiscopi florentini ordinis fratrum praedicatorum est emptus per me Svantoslaum in Cracovia apud Petrum Salomon consulem cracoviensem pro tunc morantem Silesiacum ubique locorum et omni tempore tenentem sabbatho in vigilia sanctae trinitatis pro duodecim florenis ungaricalibus vel circa. Sub anno dominicae incarnationis 1484* i t. d.

Pełno w ogóle wydań zagranicznych w pięknych oprawach, darowanych przeważnie klasztorowi przez humanistów z adnotacjami i glossami. Do ich oprawy użyto również starych okuć (por. fig. 92 *a* oraz *c*).

SPROSTOWANIA.

Strona 34, wiersz 3 od góry, cudzysłów opuścić.
» », » 4 » » zam. *editiex* ma być: editi ex.
» », » 23 od dołu, cudzysłów opuścić.
» », » 14 » » po wyrazie *Catharznie* dodać: (!).
» », » 6 » » zam. *trzechlotnęmu*, ma być: trzechletnęmu.
» 38, » 8 od góry, po 0·140 dodać: (fig. 32).
» 40, » 6 » » po *secundo* dodać: (!) — bo w tej dacie (1642) brak wyrazu: sexcentesimo.
» 73, » 12 i n. od dołu: zamiast *de beatissima* i t. d. ma być: Beatissimae Dei Genitricis semperq(ue) Virginis Mariae de Monte Carmelo. Ad Omnipotentis dei Gloriam nec non eiusde(m) Virginis Carmeliticae honore(m) totiusque curiae caelestis iubilationem iussu Superioru(m) elaboratum et conscriptum Anno D(omi)ni 1644.
» 82 i 83 pod fig. 90 i 91 w podpisie zam. *r. 1728* ma być: r. 1727.

Łoś J. Pisownia polska. 1·—

Łoś J. Pisownia polska w przeszłości i obecnie. 1·50

Łukasiewicz J. Die logischen Grundlagen der Warscheinlichkeitsrechnung. 1·80

Malinowskiego M. Księga wspomnień, wyd. J. Tretiak. 4·—

Materjały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807, wyd. M. Rostworowski, Tom I. 15·—

Mickiewicz Adam. Dziadów Część III w podobiźnie autografu wydał J. Kallenbach. 24·—

Materjały do historji Towarzystwa Filomatów, 2 tomy. 18·—

Morawski K. Andrzej Patrycy Nidecki. 4·—

Morawski K. Schyłek literatury rzymskiej. 6·—

Niemcewicza J. U. Pamiętniki, wyd. A. Kurpiel. 4·50

Nitsch K. Monografje polskich cech gwarowych, 2 zeszyty. 3·—

Otwinowski K. Dzieła X. Piotra Skargi. 12·—

Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego, wyd. J. Czubek, 3 tomy. 27·—

Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia, wyd. J. Czubek. 12·—

Poezja Filomatów. Wyd. J. Czubek, 2 tomy. 18·—

Polskie instruktarze ekonomiczne z XVII i XVIII w. wyd. S. Pawlik. 6·—

Potkański K. Pisma pośmiertne, Tom I. 12·—

— Pisma pośmiertne. Tom II. 12·—

Regestra thelonei aquatici Wladislaviensis saeculi XVI, wyd. St. Kutrzeba i F. Duda. 12·—

Rutkowski J. Klucz brzozowski. 4·50

Rybarski R. Wartość wymienna. 4·—

Rybarski R. Nauka o podmiocie gospodarstwa społecznego. 4·—

Rej M. Zwierciadło, 2 tomy. 15·—

Smolka S. Polityka Lubeckiego, 2 tomy. 20·—

Smoluchowski Marjan. Pisma. Tom I. 12·—

Szpotański St. Maurycy Mochnacki. 3·—

Sobieski W. Henryk IV wobec Polski i Szwecji. 6·—

Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech. 6·—

Szelągowski A. Rozkład Rzeszy i Polska za panowania Władysława IV. 6·—

Skibiński M. Europa a Polska w dobie wojny o sukcesję austrjacką. 18·—

Strzelecki A. Sejm z r. 1605. 3·—

Tarnawski W. O polskich przekładach dramatów Szekspira. 4·—

Talko-Hryncewicz J. Materjały do etnologji i antropologji ludów Azji środkowej. 2·40

Wałek T. Dzieje upadku monarchji macedońskiej. 12·—

Wojciechowski K. »Pan Tadeusz« a romans Waltera Scotta. 2·—

Wędkiewicz S. Przyczynki do charakterystyki narzeczy południowo-włoskich. 1·80

Zachorowski St. Rozwój i ustrój kapituł polskich. 6·—

Zachorowski St. Studja z historji prawa kościelnego. 6·—

Zachorowski St. Jakób biskup płocki. 3·—

Wydawnictwa Komisji historji sztuki.

Fromowicz-Stillerowa H. Emalje malarskie z Limoges z Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie (13 ryc.). fol., str. 37. 1·50

Lepszy L. i Tomkowicz St. Zabytki sztuki w Polsce. I. Kraków. Kościół i klasztor OO. Dominikanów. Kraków 1924, foljo, str. 166, 1 tabl. kolor., 2 plany i 118 ryc. 24·—

Prace Komisji historji sztuki. Tom II. Zeszyt II. Kraków 1922, foljo, str. 101—158 i I—CVII, 4 tabl. i 75 ryc. 4·—

Treść: Zahorska-Stefanja. O pierwszych śladach Odrodzenia w Polsce (6 ryc.), str. 101. — Antoniewicz Jan Bołoz. Lament Opatowski i jego twórca (7 ryc.), str. 123. — Sprawozdania z posiedzeń za lata 1914—1921 (62 ryc.), str. 1.

Prace Komisji historji sztuki. Tom III. Zeszyt I. Kraków 1923, foljo, str. 1—104 i I—XIX, 4 tabl. i 74 ryc. 7·50

Treść: Tomkowicz Stanisław. Ołyka (2 tabl. i 29 ryc.), str. 1. — Fromowicz-Stillerowa Henryka. Emalje malarskie z Limoges w zbiorach krakowskich (13 ryc.), str. 37. — Pajzderski Nikodem. Kościół św. Jana w Gnieźnie i jego dekoracje z XIV wieku (1 tabl. i 19 ryc.), str. 73. — T(omkowicz) S(tanisław). Jan Bołoz Antoniewicz, str. I. — Sprawozdanie z posiedzeń K. h. szt. za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1922, str. II.

Podręczniki:

Serja I.

Gramatyka języka polskiego, wyd. zbiorowe 12·—

Morawski K. Zarys literatury rzymskiej 6·—

Witkowski St. Historjografja grecka i nauki pokrewne. Tom I. 9·—

Serja II.

Adametz L. Hodowla ogólna zwierząt domowych z niemieckiego rękopisu przełożył Zdz. Zabielski 12·—

Bochenek A. Anatomja człowieka, tom I, oprawn. 14·—
broszur. 12·—

Anatomja człowieka, tom IV, część II, opracowali prof. E. Loth, prof. Fr. Krzyształowicz, prof. K. Majewski 12·—

Marchlewski L. Podręcznik do badań fizjologiczno-chemicznych 12·—

Maziarski St. Podręcznik do ćwiczeń histologicznych 9·—

Oszacki A. Choroby przemiany materji i energji u człowieka. Podstawy nauki o metaboliźmie. Fizjopatologja tycia i chudnięcia. Kliniczne postacie otyłości i chudości 15·—

Pisarski Tadeusz. Kamienie moczowe. Ich budowa i mechanizm powstawania 6·—

Rosenblatt A. Geometrja analityczna na płaszczyźnie (z rycinami) 12·—